

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TELEVİZYON SİNEMA
ANA BİLİM DALI

**KAMUSAL ALAN VE KAMUSAL MEKAN OLARAK
“SOKAK”**

Yüksek Lisans Tezi

Abdulkadir Çetin

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TELEVİZYON SINEMA
ANA BİLİM DALI

**KAMUSAL ALAN VE KAMUSAL MEKAN OLARAK
“SOKAK”**

Yüksek Lisans Tezi

Abdulkadir Çetin

Tez Danışmanı
Doç. Dr. D. Beybin Kejanlıoğlu

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TELEVİZYON SINEMA
ANA BİLİM DALI

**KAMUSAL ALAN VE KAMUSAL MEKAN OLARAK
“SOKAK”**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı ve Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınav Tarihi.....

TEŞEKKÜR

Bütün bu çalışma boyunca, yardımlarını ve emeğini hiçbir zaman esirgemeyen saygıdeğer hocam ve danıŐmanım Doç. Dr. Dilek Beybin Kejanlıoğlu'na, *Sokak Dergisi* ile ilgili gürüŐme talebimi geri çevirmeyen Tuğrul Eryılmaz'a, tezin özet kısmını İngilizceye ve kimi İngilizce metinleri Türkçeye eviren Abdurrahman Aydın'a, tezin imla hatalarını ayıklaması ve türlü yardımları için Ersin Vedat Elgür'e, dostum Timurhan Yalçın'a, tez yazım süreci boyunca kalacak yer problemimi çözen Aysel Kayıkçı'ya ve Deniz etin'e, her zaman her biçimde yanı başımda olan Tuğba Kahraman'a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
GİRİŞ	1
I. KAMUSAL ALAN(LAR), KAMUSAL MEKAN(LAR): KURAMSAL BİR ÇERÇEVE.....	9
A. “Kamusal Alan” Üzerine Kuramsal Bir Tartışma.....	9
1. Arendt ve Kamusal Alan.....	10
2. Habermas ve Kamusal Alan.....	16
3. Negt ve Kluge ve Kamusal Alan.....	27
B. Kamusal Mekanlar: Kentler ve Sokaklar.....	36
II. KAMUSAL ALAN OLARAK “SOKAK DERGİSİ” VE TÜRKİYE	52
A. Türkiye’de Kamusal Mekanlar Olarak Kentler ve Sokaklar: Kısa Bir Değerlendirme.....	52
B. Bir Kamusal Alan Olarak “Sokak” – <i>Sokak Dergisi</i>	62
1. <i>Sokak Dergisi</i> ’ndeki Bölümler	65
a) “Haklarımızı Bilin”	70
2. <i>Sokak Dergisi</i> ’nde İşlenen Çeşitli Konulardan Örnekler.....	72
a) Politik Bir Araç Olarak Müzik	72
b) Kent Kültürü	75

c) Sıradan İnsanların Yaşamlarına Tanıklıklar	78
3. Muhalif Kimlikler, Kamusal Sorunlar ve Yeni Politik Dil ve Pratikler	81
a) Savaş Karşıtları ve Zorunlu Askerlik.....	82
b) Etnik ve Dinsel Azınlıklar.....	86
c) Cinsellik ve Eşcinseller.....	88
d) Kadınlar ve Emek.....	90
e) Çevreciler ve Çevre Sorunları.....	94
4. Genel Değerlendirme: Kamusalılıkların Ufuk Çizgisi ve Sokak.....	97
SONUÇ.....	100
KAYNAKÇA	105
EKLER	112
EK I: Tuğrul Eryılmaz ile Söyleşi.....	112
ÖZET.....	123
ABSTRACT.....	124
ÖZGEÇMİŞ	125

GİRİŞ

Türkiye’de 1980’lerin ilk yarısı politika yapmanın çok yoğun bir biçimde baskı altına alındığı, temel hak ve özgürlüklerin tümüyle kısıtlandığı, bu haliyle de kamusal alandan söz edilemeyecek bir döneme karşılık gelmektedir. Fakat 1980’lerin ikinci yarısı politikanın yeni aktörler kazanarak, bir anlamda zenginleştiği bir dönemdir. Söz konusu politik zenginleşme, kadınlar ve çevreciler gibi Türkiye tarihinde politik alandan uzak duran/tutulan kesimlerin, kamuların politik talepler ile ortaya çıkmalarından kaynaklanmaktadır. Bu durum, askeri yönetimin politika yapmanın geleneksel yöntemlerini¹ yasaklarken, kadınlar ve çevreciler gibi “yeni” politika edimcilerine karşı bir biçimde hazırlıksız olmasından da kaynaklanmaktadır. Bu noktada araştırmanın problemi şu sorular etrafında şekillenmektedir: Politika sadece kamusal alana ilişkin bir pratik midir ve özel alanın politizasyonunun, geleneksel politika pratiklerinin ufkunu genişletmekte ne gibi katkıları olabilir?

1980’lerde Türkiye’nin sosyo-kültürel yapısında bazı dönüşümler, kırılmalar yaşanmıştır. Bu tez çalışmasının konusu, Türkiye’de 1980’lerde yaşanan

¹ Geleneksel politika yapma edimi ile kastedilen; politikanın tiyatro imgesi altında tasarlanmasıdır. Karakterlerin rol yaptığı bir sahnede, yazarın bakış açısıyla yazılmış mutlu sona doğru giden bir tiyatro oyunu. Başkarakterlerin (iyi veya kötü) birine ya da diğerine arka çıkmak durumunda olan izleyici bir kamuoyu vardır. Çünkü kamuoyunun yaptığı seçim toplumun uygarlığa doğru ilerleme veya yozlaşma barbarlaşması biçimindeki kaderinin belirleyicisidir (Melucci, 2004: 271). Politik aktörler arasındaki bu tiyatroya etkinlik artık değişmiştir, tiyatroya izleyicileri oyuna doğrudan müdahale ederek, geleneksel politika anlayışını değişim yönünde zorlamaktadırlar. “Dışlanmış ve ayrıcalıktan yoksun bulunan grupların hakları alanına ve siyasal oyunun kuralları içine dahil edilmelerini amaçlayan mücadeleler ile ilgili olan toplumsal çatışmalar, birbirlerinden ayrılmışlardır ve oldukça farklı aktörleri ve eylem biçimlerini içermektedirler” (Melucci, 2004: 272). Politika edimi artık belirliliklerin alanı olmaktan çıkmış, tiyatroya izleyicileri ve oyuncularını içine geçmiştir. Kadınlar ve çevreciler gibi kesimlerin politik alana geçişi ile birlikte politikada, sınıfsal çelişkilerden farklı çelişki alanları ortaya çıkmıştır. Zira bu kesimler sorunlarını derinleştirerek politize etmişlerdir. Böylesi bir durumda politika edimi geniş bir uygulayıcılar kitlesinin eylemlerine ve istemlerine sahne olarak, karmaşıklaşmıştır.

dönüşümlerin yansımalarını, *Sokak Dergisi* örneğinde, kamusal alan kavrayışının nasıl bir farklılaşma yaşadığını ve özel olan ile kamusal olan arasındaki ayrımın klasik zemininden ayrılarak birbiri ile ilişkili hale gelmesini bir değerlendirmeye tabi tutmaktadır.

Sokak Dergisi örneğinde dönemin sosyo-politik konjonktürünü de dikkate alarak, askeri darbe sonrası Türkiye'nin yaşadığı sosyo- kültürel değişimi, özel alan ve kamusal alandaki dönüşümlerle birlikte ortaya çıkarmak, bu dönüşümlerin ortaya çıkardığı yeni kavramsal çerçevelerin o güne kadar gelişen dar perspektifli politika pratiklerini ne tür bir evrilmeye doğru zorladığını anlamak bu tez çalışmasının amacını oluşturmaktadır.

Kamusal alan, Türkiye toplumsal-politik hayatının oldukça önemli bir kavramıdır, zira 1990'lerden bu yana süregelen bir tartışma olarak “türban” ve “irtica” (türban ve irtica daha eskiye dayanan sorun alanları olmak ile birlikte bu zamanda kamusal alan kavramı ile birlikte tartışılmaya başlanmıştır) sorunlarında anahtar bir konum kazanmıştır. Kamusal alan neresidir? Bir yer midir? Böyle bir yer var mıdır? Eğer ki böyle bir yer var ise nerededir? Soruları Cumhurbaşkanından sıradan yurttaşına kadar hemen herkesi tartıştığı sorular haline gelmiş, mekan ile alan arasındaki farklılık kavranamaz kılınmıştır. Meral Özbek'e göre tüm bu tartışmalarda, “Kluge'nin dediği gibi ‘politikanın kabı’ olan kamusal alana yaklaşımlarda; farklı toplum, politika ve demokrasi tasavvurlarının kavramı farklı biçimlerde yorumlayabileceği, bu yüzden birbirinden ayrı özel-kamusal alan modelleri ve kamusal mekan tanımları olduğu gözardı edildi”(2004c: 517–518).

Kamusal alan, kavramının Türkiye toplumsal hayatının önemli bir tartışma alanı olmasından evvel akademik alanda tartışılan bir konudur. Kamusal alan ile ilgili oldukça fazla sayıda makale yazılmış, derlemeler yayınlanmış, dergiler özel sayılar hazırlamıştır. 1991 yılında *Defter Dergisi*'nin 16. sayısında yayımlanan, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*'nden –kitabın tam çevirisi 1997 yılında yayımlanmıştır- yapılmış kısmi bir Habermas çevirisi (1991) ve Negt ve Kluge (1991) çevirileri; derlemelere örnek olarak Meral Özbek'in derlediği, bu tez çalışması için de önemli bir veri ve bilgi kaynağı olan, *Kamusal Alan* (2004) başlıklı kitap ve hakemli bir akademik dergi olan *Doğu-Batı* dergisinin “Kamusal Alan” özel sayısı (1998–9, no.5), *Birikim Dergisi* yer alan Beybin Kejanlıoğlu'nun çalışması (1994-5, sayı: 68-69: 39-64) anılabilir.

Türkiye’de kamusal alanla ilgili olarak yazılan tezlere baktığımızda, Gülşen Özbek, “Kamusal alan ve Medya” adlı yüksek lisans tez çalışmasında, kamusal alana sadece Habermas üzerinden yaklaşmaktadır (Özbek, 2001). Bora Ataman, “Kamusal Alan ve ‘Alternatif Kamusal Televizyon Yayıncılığı’” adlı yüksek lisans tez çalışmasında benzer bir biçimde Habermas üzerine odaklanarak, alternatif kamu yayıncılığı üzerine bir çalışma yapmıştır (Ataman, 1998). Filiz Çulha Zabcı ise, “Siyasal Kuramda Kamusal Alan Sorunsalı: Habermas ve Arendt” adlı doktora tez çalışmasında kamusal alana siyaset kuramı açısından yaklaşmıştır (Zabcı, 1997). Bu çalışmanın yaklaşımı değinilen tezlerinkinden farklıdır; Habermas ve Arendt'in kamusal alan teorilerini dikkate alarak, özellikle Negt ve Kluge'nin kamusal alan düşünceleri temelinde, bir kitle iletişim aracının kamusal alan örneği olarak incelenmesine dayanmaktadır.

1980'ler, yaşanan sosyolojik, kültürel ve politik dönüşümler, kırılmalar dolayısıyla, bugünü anlamak açısından oldukça önemlidir. 1980'leri dikkate almadan bugünün kültürel yapısını anlamak imkânsızdır. *Sokak* gibi politik bir dergiyi ele alarak, 80'leri anlamayı amaçlayan bu çalışma, kendini bir boşluğa işaret etmek gibi mütevazı bir hedefe odaklanmıştır. Doldurulacak olan boşluk, politika pratiğinin, politik aktörlerin yapısal konumları kavramadaki yetersizliklerinden ve kendilerince oluşturulmuş dar perspektiflerden kurtarılmasına yönelik yetersizliktir.

Çalışmada kullanılan, **özel alan, kamusal alan, sokak, politika, özel alanın politikaya açılması, mahremiyetin tiranlığı, kamusal alanın tiranlığı** gibi kavram ve terimler önemli yarılımlara işaret etmeleri ve klasik kuramların zayıf noktalarını saptamak bakımından önemlidir.

Özel alan, hane yaşamına ilişkin bir kavramdır. Kamusal alan, haneye ait olmayan olarak kavramlaştırılabilir ki hiçbir zaman bu ayrım bu kadar statik olarak çizilememiştir. Tezimizin tamamı da bu ayrımın bu zamana kadarki kullanım biçiminin eleştirisi üzerinden kurulmaktadır. Sokak ise özel alan ile kamusal alan kavramlarının kesişme noktası olduğu gibi aynı zamanda bu ayrımların toplumsal olarak bulanıklaştığı bir noktayı ifade eder. Kullanılan kavramların mekânsal göndermeleri yoğun olmakla birlikte, bu çalışmada, söz konusu kavramların mekânsal olmayan göndermeleri de dikkate alınacaktır: Özel alan; kadın, cinsellik – Kamusal alan; politika, erkek - Sokak; erkek, kadın, politika, cinsellik gibi. Politika insanın toplumsal yaşamının nasıl işlediği, belirlendiği veya belirlediği noktalar üzerine bir

soruşturma ve pratiktir. Bu tezin vurgulanan kavramları eşliğinde bugüne kadar toplumsal yaşamın neliği olarak kavranan iktisadi sınıfsal bölünmeye, ‘özel’ olanın politik kimliği öne çıkarılarak, kültürel çelişkiler alanının siyasete nasıl eklemlendiği yönünde yeni yapısal içerikler eklenecektir.

Özel alan ve kamusal alan tartışmalarının kuramsal temelleri, bu çalışmada, Hannah Arendt ve Jürgen Habermas tarafından oluşturulan ve Negt ve Kluge’nin geliştirdiği çerçeveler içerisinde ele alınacaktır.

Özel alan ve kamusal alan ayrımları konusunda Hannah Arendt, Antik Yunan’ın özel olan ve agoraya ait olan ayrımından yola çıkar ve daha sonraki tezlerini de bu alanın günümüzdeki şekil değiştirmesine bakarak ileri sürer ve bu noktada onun genel tezi ve problem olarak gördüğü şey de ekonomik olanın kamusal alanı işgal etmesidir; Arendt, özel alanı, haneyi oluşturan kadın, köle ve ekonomiden oluşan alan olarak tanımlar. Arendt’in temel amacının şiddetten arındırılmış bir politik alan olduğunu düşünürsek, şiddetin temel kaynağı olan özel çıkarların kamusal alandan dışlanması kavrayışını daha doğru bir biçimde değerlendirebiliriz. Özel alan zorunlulukların alanıdır. Kadın üreme yükümlülüğü dolayısıyla biyolojik bir zorunluluğu yerine getirdiği için köleler ise özgür olmamaları dolayısıyla çalışmak zorunda oldukları için özel alana aittirler. Ekonomi sadece haneyi ilgilendirir. Kamusal alan, özgür insanlar olan erkeklerin politika yaptıkları alandır. Erkeklerin ne kadınlar gibi üreme yükümlülüğü vardır ne de köleler gibi çalışmak zorundadırlar; hiçbir zorunluluğa tabi olmadıkları için özgürdürler ve politika özgür insanlara özgüdür. Zira özgür olmayan insanlar başkalarını düşünemezler. Kamusal

alan özgür erkeklerin eşit biçimde katıldığı alandır (Arendt, 2000). Her ne kadar Hannah Arendt özel çıkara bağımlı hale gelen bir yurttaşlık anlayışını eleştirmek için bu ekseni kurmuş olsa da, kamusal alan tanımında kadınlara yer vermemesi eleştirilen bir eksiklikler (Benhabib, 1999). Aynı zamanda 20. yüzyılda kamusal alan diye tanımlananın, ekonominin istilasından kurtulmuş bir ütopyasını savlamak da yine Arendt'in zayıf yanlarından biri olarak eleştirilmiştir.

Jürgen Habermas, burjuva sivil toplumunun ortaya çıkışı ile birlikte yeni bir kamusal alanın ortaya çıktığını iddia eder. Burjuvazinin ekonomik olarak güçlenmesi ve bir sınıf olarak ortaya çıkması ile birlikte siyasal ve toplumsal bazı taleplerde bulunmaya başlaması eşzamanlıdır. Bu taleplerin kaynağı ise aristokrasinin kendi başına buyrukluğunun, burjuvazinin gelişimini engellemesidir. Burjuvazinin, yöneticilerin aristokratlar olduğu yönetim şeklini değiştirmek için kahvehane gibi yerlerde gazete ve dergilerin çerçevesinde örgütlenmeleri ile burjuva kamusal alanı ortaya çıkar. Gazete ve dergilerde yayınlanan haberler ve yazılar çevresinde yapılan konuşmalar kamusal alanın temelini oluşturmuştur. Kamusal alanda, kamu ile ilgili olan her şeyin eleştirel-rasyonel bir biçimde tartışılması söz konusudur (Habermas, 2003).

Negt ve Kluge, kamusal alan çalışmalarını, Habermas'ın burjuva kamusal alanına ilişkin çalışmasını veri olarak ortaya koymuşlardır. Farklılıklarını ise Habermas'ın kamusal alan kavramının "dağıtımsal", kendilerinininkinin ise "üretimsel" olması ile belirlemişlerdir (Liebman, 2004: 630). Negt ve Kluge, "çoklu

kamusal alan”lara² olarak tanıyan anlayışları dolayısıyla kavramı, toplumsal anlamada daha etkin bir konuma getirmişlerdir.

1980’ler, Türkiye’de özel alana ait konuların toplum önünde yüksek sesle konuşulmaya başladığı zamanlardır. Kadın sorunları ve eşcinsellik, kamusal düzlemde tartışılan konular olmuştur. Bu durum, kamusal alanın, politikanın baskılandığı sosyo-politik koşullarda yaşanan bir patlak verme, baskının bir başka yerden patlak vermesidir.

Türkiye’de kadınlar, cinsellik ve çevrecilik gibi konular 1980’lerin ikinci yarısı ile birlikte kamusal alana girmişlerdir. Negt ve Kluge’nin politikanın kabı olarak nitelediği kamusal alan kavramı bu tarihsel bağlamda daha da anlaşılabilir hale gelmektedir. Önceleri özel alanda baskılanan kadınlar artık, sorunlarını kamusal bir biçimde dile getirmenin pratik mücadelesi ile birlikte politik aktörler olarak konumlanmışlardır. Politikanın yeni aktörler kazanması ile birlikte kamusal alan denilenin homojen ve yekpare görünümü, çatlayıp kırılmaya başlamıştır. Türkiye’de artık egemen kamusal alan oluşturucuları olan, işçi sınıfı ve burjuvaziden (dolayısıyla erkeklerden), farklı kamusal alan oluşturucuları politika alanına geçmişlerdir. Bu bağlamda dergide egemen kamusal alandan dışlanan kamuların birbirleri ile ilişki kurmalarının, deneyimlerini aktarabilmelerinin önü açılmaya çalışılmıştır.

² “Çoklu kamusal alan” kavramı ile kamusal alan kavrayışının yekpare ve homojen bir bütünlük oluşturmadığı vurgulanmaktadır. Zira kamusal alan başlangıçtan itibaren çeşitli kamuların birbiri ile mücadelesini ve rekabetini içermektedir.

Özellikle Negt ve Kluge'nin kuramsal önerilerine ve temel kavramlarına yer vermek istemekle tez, yalnızca kamusal alanın sosyolojik bir incelemesi ile değil, yeni politika perspektiflerinin disiplinlerarası çalışmalarda nasıl kuramsal bir temel bulduğu ile de ilgili olacaktır.

Bu tez çalışmasında *Sokak Dergisi* örnek olarak alınmıştır. *Sokak Dergisi*, 1989–1990 yılları arasında yayımlanmış ve söz konusu dönemin politik yaşamında meydana gelen değişimleri farklı bir biçimde içermiştir.

Bu çerçevede tezin birinci kesiminde kuramsal bir çerçeve sunulmaktadır. Bu kesimin ilk bölümünde Arendt, Habermas ve Negt ve Kluge'nin kamusal alan kavrayışları tartışılmakta; ikinci bölümde ise kentler ve kamusal mekanlar üzerine yapılan bir değerlendirme "*Sokak*"a bağlanmaktadır. Dergi kendisini sokakta konumlandırırken ve adını sokak koyarken kavramın mekansal göndergelerinden; insanların sokakta bulunma hallerinin onlara kattığı deneyimler çoğulluğundan beslenmektedir. Dolayısıyla kamusal alan olarak *Sokak Dergisi*'ni ele almadan önce kamusal mekan olarak sokağa ve kente bakmak ihtiyacı belirlemektedir. İkinci kesimde Türkiye ve kamusal alan ve mekan üzerinde durularak *Sokak Dergisi*'nin incelenmesine geçilmektedir.

I. KAMUSAL ALAN(LAR), KAMUSAL MEKAN(LAR): KURAMSAL BİR ÇERÇEVE

A. “Kamusal Alan” Üzerine Kuramsal Bir Tartışma

Kamusal alan ve özel alan kavramları insan toplumsallığının nasıl görüldüğünün ve politika pratiğinin anlamı olarak bu toplumsallığın daha iyiye doğru yöneltilmesi amacının hangi biçimde tasarlandığının, amaçlandığının göstergesidir. Kamusal ve özel alan tasarımları ve aralarında çizilen ayrımlar, bu bağlamda politik tahayüllere bağlı olarak farklı biçimlerde içeriklendirilir.

Kamusal alan kavramı ve dolayısıyla özel alan kavramı, Hannah Arendt’in ve Jürgen Habermas’ın çalışmalarından hareketle yoğun entelektüel bilgi üretim etkinliklerine konu olmuştur. Kavram, insan yaşamının toplumsal yanlarını anlama ve anlamlandırma ilgisi bağlamında farklı içerikler kazanmaktadır. Toplumsal formasyonu anlamamanın bir yolu olarak, kamusal alan ve özel alan kavramları ve aralarında yapılan ayrımlar, yaşamın nasıl görüldüğünün ve nasıl bir yaşam kurgulandığının göstergesidir.

Bu bölümde Arendt ve Habermas’ın kamusal alan kavrayışları özetlenmekte; daha sonra bu çalışmanın yaklaşımına daha uygun bir temel oluşturan, Negt ve Kluge’nin deneyim ve kamusal alan anlayışları ele alınmaktadır.

1. Arendt ve Kamusal Alan

Hannah Arendt, iş, emek ve eylem etkinlikleri arasında ayırım yaparak, bu üç etkinliği ifade etmek için *Vita Activa* terimini önerir. **Emek**, insan bedeninin biyolojik yaşam sürecine karşılık gelen, **iş** ise, insanın doğa dışı oluşuna karşılık gelen bir etkinliktir. İş, yapma şeylerden kurulu yapay bir dünya oluşturur. **Eylem** ise, emeğin madde aracılığı ile oluşmasından ve işin de şeyler aracılığı ile varolmasından farklı olarak, tamamen insanlar arasında geçen tek etkinliktir. Eylem, insanlar arasında gerçekleştirilen etkinlik olarak insanın çoğul bir halde olduğuna vurgu yapar. Emek, biyolojik gerekliliklerin yerine getirilmesi üzerine kurulu olduğu için bireyin ve türün devamı bu etkinlik ile sağlanmaktadır. İş ve işin eseri dünya, insan yaşamını kalıcılaştırır. Eylem, siyasi yapılar kurarak onun muhafazası için çaba harcama özelliği ile belleğin, yani tarihin koşulunu yaratır (Arendt, 1994: 36). Arendt, bu ayrımları yaparken insanı insan yapan özellikleri ortaya koymaya çalışmaktadır. Zira ona göre insan emek harcamadan, herhangi bir iş yapmadan yaşayabilirken, eylemeden yaşayamaz. Eylem ile birlikte insan diğer insanlar arasına çıkabilir, onların arasında varolabilir. Eylem insanın çoğulluğunun, diğer insanlarla bir arada olabilmesinin olanağının koşuludur.

Bu noktada, Arendt'in yaptığı ayrımların toplumsal yaşamdaki karşılıklarına bakalım; Arendt, bu ayrımları temellendirmek için kendisine temel gönderge olarak Antik Yunan 'agora' ve 'hane'sini alır. Arendt'in Antik Yunan'a göndermeler yapması değişik yorumlara konu olmuştur. Geçmişe gömülmüş bir yitik ütopya olarak da okunabilen *İnsanlık Durumu* adlı çalışması, onun tarih hakkındaki

düşünceleri ile birlikte değerlendirildiğinde çalışmanın gerçek konumu açığa çıkmaktadır. Arendt, bu çalışmasında bir “öykü” anlatmaktadır ve bu “öykü” bir düşünce “alıştırmadır”. “Bu tür düşünce alıştırmaları, çökelmiş ve gizli anlam katmanlarıyla geçmişteki tecrübelerin ‘incileri’ni (bunlardan insan zihnine yön kazandırabilecek bir öykü devşirmek amacıyla) bulup diriltmek için tarihin yıkıntıları arasında kazıya girer” (Benhabib, 1999: 126). Bu kazı bir “hatırlama”- hatırlatma etkinliğidir.³ Geçmişin kayıp potansiyellerini özgürleştiren, bir bütünün (yıkılmış kamusal alanının) parçalarını yeniden bir araya getirmek anlamında yaratıcı bir “hatırlama”dır (Benhabib, 1999:127).

Antik Yunan *polis*i, yurttaşlar ve yurttaş olmayanlar olarak bölünmüş bir biçimde teşekkül etmiştir. *Polis* yurttaşları, tamamen özgür insan (erkek) olmaları ile yurttaş olma hakkına sahip olmuşlardır. Özgür olmayanlar yani köleler, kadınlar, zanaatkârlar ve yabancılar *polis*in yurttaşı sayılmazlar ve yurttaş olmadıkları için agoraya katılma ve konuşma hakkından yoksundurlar. Antik Yunan anlayışında özgür olmak her türlü zorlayıcı etkinlikleri yapmaktan azade olmaktır. Yurttaş, çalışmak ya da herhangi bir iş yapmak zorunda değildir. O, köle sahibi olacak kadar zengindir ve köleler efendilerinin yerine çalışırlar. Çocukların, yaşlıların ve hastaların bakımı ve neslin devamı ile de kadınlar ilgilenmektedir. Dolayısıyla yurttaş, biyolojik ve ekonomik yükümlülükleri olmayan bir kişi olarak, tüm zamanını *polis*in daha iyi olabilmesine harcayabilecek durumdaki kişidir. *Polis* ile ilgili etkinlikler kamusal alanın en önemli konusudur. Kamusal alan, yurttaşlardan müteşekkil bir alan olarak ortaya çıkmakta ve dolayısıyla kamusal alan dışındaki tüm

³ Benhabib, ayrıca Arendt’in tarih yazımında Walter Benjamin ile Husserl ve Heidegger etkisine dikkat çeker (1999: 127–128).

etkinlikler ve kişiler özel alanda yer almaktadır. Kamusal alan sadece yurttaşların katılabildiği bir etkinliği imleyen eşitlerin katılım alanıdır. Kamusal alan özgürlüğün ve eşitliğin alanıdır. Özgürdürler çünkü ne yöneten ne de yönetilendirler, eşittirler çünkü hepsi yurttaştır.

[A]ntik özgürlüğün tam da özünü oluşturan, modern zamanlardaki gibi adaletle rabıtalı olmaktan uzak bulunan bu eşitlik düşüncesi; özgür olmak, hakimiyet ilişkisinde varolan eşitsizlikten azade olmak ve ne yönetenin ne de yönetilenin mevcut olduğu bir alana girmek anlamı taşıyordu (Arendt, 1994: 71).

Özel alan zorunluluk ve eşitsizlikler alanı olarak ortaya çıkar. Özel alan, haneye ilişkin olandır. Ekonomi, kadınlar, köleler hanenin alanındadırlar. Antik Yunan'da hane alanı karanlık kalan alandır. Haneye ilişkin konular kamu önünde tartışılmaz, bir anlamda karanlık bırakılır. Ancak Orta Çağda feodalite ile birlikte özel alan oldukça genişlemiştir. Bu, feodal beyin hanesini genişletmesi ile ortaya çıkar. Hanenin alanının genişlemesiyle birlikte, kamusal alanda gerileme başlar; feodal dönemde kamusal alan kaybolmaya yüz tutar. Bütün insani etkinlikler hanenin alanı içerisine konumlandırılır. Sonrasında ekonominin özel alandan kamusal alana taşınması ile birlikte kamusal alan değişime uğrar, kamusal alandaki değişimler doğrudan özel alanda yankı bulur. Hanenin yüksek duvarları içindeki iş ve emek etkinlikleri, haneden ayrılarak kamu alanına geçerler. Bu değişimler kamusal alan ve özel alan arasındaki ayrımı bulanıklaştırır. Arendt, bu sürece; toplumsalın kamusalı kaplaması ve burjuva ekonomisinin mantığının hemen her yerde egemenlik kazanmasına, “toplumsalın yükselişi” der (Arendt, 1994: 77). Toplumsalın yükselişi sürecinde, konuşma ve eylem kamusal alandan özel alana taşınır. Özel alanın

zorunlulukların alanı olması dolayısıyla, insanın özgürlüğünün, farklılığının ve çoğulluğunun özellikleri olan konuşma ve eylem etkinlikleri boyunduruk altına alınır, bu ise insanın çoğulluğunun ve farklılığının engellenmesi ve yaratıcı etkinliklerine ket vurulmasıdır. Toplumsalın yükselişi, kamusal alanın ve özel alanın kayboluşu ile birlikte totalitarizmi imler.

Arendt'e göre, iş ve emek etkinlikleri özel alanda yer almakta, eylem ise kamu alanında yer almaktadır, çünkü kamusal alan politik etkinliklerin alanıdır. Eylemin öngörülemezliği ve sadece insanlar arasında bir ilişkinin ürünü olması özelliği, eylemin dolayısıyla da politikanın şiddetten arınmasının koşuludur. Eylem insanlar arasında bir etkinlik olarak insan çoğulluğunu varsayar ve bu çoğulluğun eşitlik ve farklılık gibi iki özelliği vardır. İnsanlar eşittirler çünkü birbirlerini anlayabilmektedirler, farklıdırlar çünkü kendilerini anlaşılır kılabilmek için konuşmakta ve eylemde bulunmaktadırlar (Arendt, 1994: 258). Böylelikle kamusal alan konuşmanın ve eylemin sergilendiği bir sahne olmaktadır. Arendt için eylem ve özgürlük arasında karmaşık bir ilişki vardır (Berkday, 2004: 553). Özgürlük eylem ile gerçekleşebilir, eylem ise bireyler arasındaki ilişkilerin özgür ilişkiler olması ile gerçekleşebilir. Özgürlük ve eylem arasındaki ilişki politikada somutlaşır. "Politikanın varlık nedeni özgürlük; deneyim alanı da eylemdir... İnsanlar, eylemde buldukları sürece özgürdür - özgürlük armağanına sahip olmaktan farklı bir şey olarak - ne ondan önce ne de ondan sonra; çünkü özgür olmak ve eylemde bulunmak bir ve aynı şeydir" (Arendt'ten aktaran Berkday, 2004: 553).

Arendt, kamusal alan kavrayışı ile tahakkümden – ki bu tahakküm aynı zamanda yapısal reel ilişkilerin de paranteze alınmasına yol açar- ve şiddetten arınmış bir politikanın olanakları üzerine bir düşünüm etkinliği gerçekleştirmektedir. Kamusal alanda, özgür yurttaşlar, –iş ve emek gibi- yaşamsal zorunluluklardan azade bir biçimde eylemde bulunmakta/politika yapmaktadırlar. Politikanın kamusal alana özgü bir deneyim olarak özgürlüğün gerçekleştirilmesi etkinliği olması yerinde bir kavrayış olarak görünmekle birlikte, iş ve emek etkinliklerinin politikadan/kamusal alandan dışlanması bazı sorunları beraberinde getirmektedir. İş ve emek etkinlikleri özel alandan kamusal alana taşınabilir etkinliklerdir. Benhabib'e göre,

Arendt, iş ve emek gibi belli faaliyet tiplerini ve bunun bir uzantısı olarak da, ekonomik ve teknolojik meselelerin hepsini değilse bile çoğunluğunu yalnızca 'özel' dünyaya havale etmiş ve böylelikle iktidar ilişkilerine yaslanmaları ölçüsünde bu faaliyetlerin ve ilişkilerin de kamusal çekişme meseleleri haline gelebileceklerini gözden kaçırmıştır (1999: 132).

İş ve emek etkinliklerinin özel alana ait olarak belirlenmesi, bu etkinliklerin uzantıları olarak ekonominin ve teknolojinin de özel alana ait olması demektir. Ekonomi ve teknolojinin kamusal alandan dışlanması, bu etkinliklerin kamusal karakterinin gözden kaçırılmasının sonucudur. Ekonomi ve teknoloji, yol açtıkları sorunlar dolayısıyla (yoksulluk, çevre kirliliği gibi) kamusal alanda kendilerine yer bulabilen/bulması gereken etkinliklerdir.

Arendt, bu durumu göz ardı ederken, yaptığı ayrımın dolaylı bir sonucu olarak kadını da göz ardı etmektedir. Kadının haneye bir anlamda hapsolmuşluğu,

Arendt için bir sorun olarak görünmemektedir. Antik Yunan'daki erkek egemen zihniyet olumlanmaktadır. Kadın, çocuk doğuran dolayısıyla biyolojik bir etkinlik gerçekleştiren bir varlıktır. Kadının bu durumu, yani biyolojik bir varlık olması, kadının kamusal alandan dışlanmasını beraberinde getirir. *Polisin* devamı için yerine getirdiği doğurma etkinliği kadının *polis* için yapması gereken ve belki de yapabileceği tek etkinliktir. Kadın *polisi* doğurur, erkek (yurttaş) *polis*in daha iyi olması için çaba gösterir. Basit bir işbölümü gibi görünen bu hâl ideal bir durummuş gibi gösterilir. Oysaki kadın ve erkek arasındaki ilişkinin temelinde yatan ataerkil zihniyet, bu noktada kadını olabildiğince gizlemeye çalışmaktadır.

Hanenin karanlığı, kadının gizlenebileceği, gözlerden ve düşüncelerden, belki de en önemlisi konuşmaktan uzak tutulabileceği yegane karanlık olarak hizmet etmektedir. Hanenin karanlığı, kadınla birlikte köleyi, işçiyi de gizlemektedir. Hanedeki gizlilik, kamusaladaki açıklığın “kefareti” olarak görülmekte ve olumlanmaktadır.

Arendt, özel alan ve kamusal alan arasındaki ayrımı, politik eylemin koşullarının sağlanması için korunması gereken bir ayrım olarak düşünür. Bu düşünce belirli bir haklılık payı taşımakla birlikte, verili eşitsizlikleri –kadının ve kölenin durumunu- yeniden üretmektedir. Bu sorunu aşmanın olanağı özel alan ve kamusal alanı birbirinden apayrı etkinlik alanları olarak kavramak değil, ikisi arasındaki ilişkiyi karşılıklı ilişki olarak düşünmek ve özel alandaki sorunların, gerektiği durumlarda kamusal alanda dile getirilmelerinin önünü açmaktır. Ki bu

gereklilikler de tezimizin ana güdüleyicilerini oluşturur. Bu gerekliliklerin neler olduğu ve/veya olabileceği konusuna ilerleyen kısımlarda değinilecektir.

2. Habermas ve Kamusal Alan

Burjuvazinin bir sınıf olarak belirmesi ile birlikte, siyasal ve toplumsal taleplerinin tezahür alanı olarak burjuva kamusal alanı da ortaya çıkmıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda, Fransa'da salonlar, İngiltere'de kahvehaneler ve Almanya'da okuma odaları kamusal alanın başlangıçtaki kurumlarıdır. Bununla birlikte kamusal alan daha sonraları bu mekanlar dışında farklı biçimlerde kurumsallaşmıştır. Kamusal alana temel teşkil eden kurumlar ve mekanlar, biraraya getirdikleri insanların bileşimi ve büyüklüğü, davranış tarzı, akıl yürütme ortamı ve onlara yön veren konular bakımından birbirinden ayrılmakla birlikte Habermas'a göre benzer özellikler taşımaktadırlar. Benzerliklerinden birincisi, katılımcıların toplumsal ve ekonomik statüsünden kaynaklanan güç ve saygınlığı yok sayan bir toplumsal ilişkiler anlayışının var olmasıdır. Her türlü kamusal mevki, iktisadi bağımlılıklar ve yasal düzenlemeler devre dışı bırakılmaktadır. Böylelikle katılımcıların tartışmalara eşit bir biçimde katılabildiği düşünülmektedir. İkinci benzerlik noktası, felsefi ve edebi eserlerin mal değeri kazanması ile birlikte herkes tarafından ulaşılabilir olmasıyla bu eserlerin, daha önceden olmadığı bir biçimde kamusal tartışmaya konu edilmesi durumu ortaya çıkar. Kitlelerin felsefi ve edebi eserlere ulaşabilmesini sağlayan bu gelişme ile birlikte kitleler kamusal sorunlar hakkında konuşabilecek bir bilgisel altyapıya sahip olmuşlardır. Basın bu süreçte önemli bir katalizör olarak işlev görmüştür. Felsefi ve edebi eserlerin herkesin (okuryazar olan herkesin)

ulaşabileceği ve anlayabileceği bir konuma gelmesi ile birlikte üçüncü özellik olarak, kamusal alanın ilkesel olarak herkese açık olması ortaya çıkmaktadır (Habermas, 1997: 98–107). Habermas’a göre, herkesin bilgi sahibi olduğu tartışmalara katılabilmesi ile burjuva kamusal alanı tarihsel bir olgu olarak olduğu gibi demokrasi için de normatif bir ideal olarak ortaya çıkar. Kapitalist toplumsal ilişkileri anlamının tarihsel bir aracı olan kamusal alan, normatifliği ile birlikte kapitalizm koşulları altında demokrasinin gerçekleştirilebilirliğinin bir aracı haline gelmektedir.

17. yüzyıl ile birlikte ev içi mimaride ve yaşam biçiminde önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Hayatın büyükçe bir kısmının yaşandığı evin ortasında bulunan avlu, küçülerek evin arka kısmına atılmıştır. Evin girişinde bulunan geniş salonlar küçülerek hollere dönüşmüş, karı, koca, çocuklar ve uşakların birada bulunduğu “aile odası” ortadan kaybolmaya yüz tutmuştur. Bunun yerine aile fertlerinin tekil olarak yaşadığı odalar çoğalmıştır. Ailenin kamusalının temsil edildiği oturma salonları, evde verilen davetlere mekan olurken, aile odası özel şahısların bir araya geldiği kabul odasına dönüşür. Ev mimarisindeki bu değişim toplumsal hayatta meydana gelen değişimlerin bir yansımasıdır. İlk kamusal toplulukların buluşma ve oluşma mekanlarından biridir evin salonu. Yeni tür evlerin içinde en büyük alanı, “eve” değil “cemiyyet”e ait olan salon kaplamaktadır. Salon hem eve hem de cemiyyete aittir. Bu durum kamusal alan ve özel alan arasındaki sınırın evin içinden geçmesinin bir sonucudur. Habermas evin içindeki özel alandan çıkan burjuva çekirdek ailesinin üyelerinin salona geçerek kamusalıştığını

düşünmekte ve böylece kendilerini hem toplumun içinde hem de toplumdaki özerk bireyler olarak kurabilmelerinin önünün açıldığını söylemektedir.⁴

Burjuva ailesi, kendisini tüm toplumsal ilişkilerden kopmuş, bağımsız, saf insaniliğin alanı olarak tasarımı. Habermas, burjuva ailesinin kendini toplumdaki özerk bir şekilde düşünebilmesi ile mülk sahiplerinin mülkiyet konusundaki tutumları arasında bir ilişki olduğunu vurgular. Mülk sahibi mülkiyeti üzerinde tasarruflarda bulunarak özerkliğini bir biçimde gerçekleştirir. Mal sahibinin uyması gereken tek yasa piyasanın içsel yasalarıdır. Bu tasarım burjuva ailesinin bilincinin dayanak noktasıdır.

Bu aile özgür bireylerce gönüllü olarak kurulmuş ve hiçbir zorunluluk olmaksızın yürüyor gibidir; kültürlü kişiliğe yakışan tüm yeteneklerin, hiçbir özel amaca hizmet etmeksizin geliştirilebilmesi için güvenceymiş gibi bir izlenim verir. Bu üç etmen, yani gönüllülük, sevgi beraberliği ve kültürlülük, insanlığa salt bu niteliğiyle içkin olması gereken ve ona mutlak konumunu sağlayan bir insanî kavramında birleşirler: bu kavram, saf veya salt insani sözcüğünden de sezilebileceği gibi, insanların kendi hükmünü yürüten içsel yasalar sayesinde, her türlü dışsal amaçtan özgürleşmesini ifade eder” (Habermas, 1997: 121).

Bununla birlikte burjuva toplumunun gereksinimleri ailenin kendini bu şekilde kurmasının önündeki en büyük engeldir. Çekirdek ailenin mahremiyetinin genişletilmesi ve tamamlanması kamusal alanın oluşumunu biçimlendirir. Evlerde

⁴ “Özel alan ile kamu alanı arasındaki ayrım çizgisi, evin tam ortasından geçer, özel şahıslar salonda oluşan kamusalığa, oturma odalarının mahremiyetinden çıkarak dahil olurlar; ancak her iki alan birbiri ile sıkı sıkıya ilişkilidir... Salonda bir araya gelerek bir kamusal topluluk oluşturan özel şahıslar artık bu ilişkiye girmekle ‘toplum içinde erimezler’, onlar artık bu alana, ataerki çekirdek ailenin içsel alanında kurumsallaşan bir özel hayattan çıkarak dahil olmaktadır.” (Habermas 1997;119-120)

salon ve oturma odalarının aynı çatı altında olmaları dolayısıyla, oturma odalarının özel olma durumu, salonun kamusal olmasına bağlıdır. Başka bir deyişle, bireyin “özel”liği başlangıçtan itibaren bir aleniyet varsayar. Edebiyat her iki durumu birleştirerek, insanların özel hayatla ilgili bilgilerini kamusal tartışmaya açmıştır. Edebi kamusal alan bu tartışmalardan ortaya çıkmıştır.

Burjuva kamusal alanı, devletin kamu ile ilgili düzenlemelerinin eleştirildiği devletten ayrı bir ara alan olarak biçimlenmiştir. Katılımcılar eleştirel rasyonel tartışmalarla devletin uygulamalarını eleştirebilmekte ve toplumsal hayatın daha iyi bir hale getirilmesi için çaba sarf etmektedirler. Burjuva kamusal alanının bir ideal olarak gerçekleştiği çok kısa bir dönem söz konusudur. Kitlesele basının ilk dönemlerine denk gelen bu süreç, basının haber verme etkinliklerinin piyasa çıkarı yanlısı bir tutum alması ile birlikte dönüşüme uğramıştır. Başlangıçta devlet uygulamalarını alenileştirerek demokrasiye bir biçimde hizmet eden basın, piyasanın güdümüne girerek kapitalizmin çıkarlarına uygun bir işlev edinmiş, kitleleri kamusal olmayan kamusalılıklarla adeta boğmuştur.

Ekonomik ilişkilerin alanı olan özel alandan bağımsızlık yanılısamasına sahip çekirdek ailenin alanına mahremiyet alanı denilmektedir. Ekonomik ilişkilerin insanı ile ailenin insanı arasındaki ilişki bir özel şahsın kendini hem bir “burjuva” hem de bir “insan” olarak tasavvur edebilmesinin yolunu açmaktadır. Böylelikle burjuva ile insanın ihtiyaçları aynı düzlemde toplanabilmektedir. Ancak bu iki ayrı insan tasarımı birbiriyle örtüşmeyen tasarımlardır.

Özel şahıslar sadece insanlar olarak öznellikleri üzerine konuşmakla kalmayıp mülk sahipleri olarak kamu erkini müşterek çıkarları doğrultusunda belirlemek istedikleri andan itibaren, edebi kamunun insanıyeti siyasal kamunun etkinliğini iletmeye hizmet eder. Gelişmiş burjuva kamusu, kamusal topluluk olarak bir araya gelmiş özel şahısların ‘mülk sahibi’ ve ‘insan’ rollerinin hayali özdeşliğine dayanır (Habermas, 1997: 132–133).

Burjuvazinin “mülk sahibi” ve “insan” özdeşliğini kurmaktaki başarısı, yerleşik yönetimlere karşı savunduğu aleniyet ilkesinin geniş toplum kesimlerince destek bulmasını beraberinde getirmiştir. Özel alanda zorunluluklardan özgürleşme talebinde bulunan özel şahıslar, bu edimleriyle belirli siyasal taleplerde de bulunmaktadır. Bununla birlikte kitle iletişim araçlarının tüketim kültürüne dayalı bir kamusal sergilemeleri sonucu, kitleler kültürün üreticisi olmaktan çok kültürün tüketicisi olma yönünde kısıtlamalarla karşı karşıya kalmışlardır. Ailenin mahremiyet alanı alenileştirilerek içi boşaltılır. Bu durum burjuva kamusal alanın bir ideal olarak çöküşünü gündeme getirir. Zira burjuva kamusal alanı, çekirdek ailenin alanında temellenerek gelişen bir kamusal alandır. Ailenin alanının boşalması, burjuva kamusal alanının temellerini yıkmıştır. Edebi kamunun yıkılışı ile birlikte, “akıl kamusal kullanımı için yetiştirilmiş tahsilliler tabakasının yankı ve titreşim bulacağı zemin yıkılmıştır; kamusal topluluk, kamusal-olmayan akıl üreten uzmanlardan oluşan azınlıklar ile kamusal alıcı (konumundaki) tüketicilerin oluşturduğu büyük kitle arasında bölünmüştür. Böylelikle aslında bir kamusal topluluğa özgü iletişim biçimi yitirilmiş olmaktadır” (Habermas, 1997: 301). Habermas, burjuva kamusal alanının dönüşümünü bir yükseliş ve düşüş hikayesi olarak anlatmaktadır (Polan, 1993). 18. yüzyıl sonlarında liberal politik kamusal alan içerisinde bir an için

gerçekleşir gibi olan, sonrasında parçalanmış ve “yeniden feodalleşmiş”, siyasal iktidarın halkın “önünde” temsiline dönüşen (Özbek, 2004a: 59) burjuva kamusal alanının hikayesi.

Habermas burjuva kamusal alanının oluşumunun ve çözülüşünün tarihini serimlerken, aynı zamanda bir kamusal alan ideali de oluşturmuştur. Kamusal alan kavramı toplumsal ele almanın eleştirel-analitik bir kavramı olarak iş görebildiği gibi, toplumsallığı daha iyi bir duruma getirmenin bir kategorisi ve normatif temelidir. Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*'nün önsözünde çalışmasının burjuva kamusal alanının liberal modelinin yapısı ve işleviyle, onun oluşumu ve dönüşümüyle sınırlı olduğunu ve çalışmaya konu edilen burjuva kamusal alanının plebyen kamusal alanına baskın olması nedeniyle plebyen kamusal alanını göz ardı ettiğini belirtmektedir (Habermas, 1997: 10).

Eley, Habermas'ın böylesi bir sınır çizmesini problemlilikli olarak, Habermas'ın burjuva kamusal alanı ile aşırı bir biçimde ilgilenecek, burjuva olmayan kamusal alanları (popüler köylü kamuları, işçi sınıfı kamuları ve ulusalcı kamular) ve bu kamusal alanların burjuva kamusal alanı üzerindeki etkilerini fark edemediğini vurgulamaktadır. Habermas, burjuva kamusal alanını idealize ederek, popüler radikal geleneklerin özgürleşimci potansiyellerini görmezden gelir. Tüm özgürleşim olanaklarını kendisinin “burjuva kamusal alanının liberal modeline” özgüleştirir. Habermas, burjuva kamusal alanının klasik liberal modelinin 19. yüzyılın sonlarına doğru parçalandığını düşünmektedir. Oysa kamusal alan başlangıcından itibaren parçalı bir yapıya sahiptir. Kamusal alan birbiri ile yarışan kamusal alanlar arasındaki

mücadele ile kurulmuş ve daima çatışma içinde olmuştur. Burjuva kamusal alanı, diğer kamuları dışlayıcı bir özellik taşımaktadır (Eley, 1996; 289–339).

Fraser, Habermas'ın kamusal alan kavramına ilişkin dört varsayım saptar ve bunları tek tek eleştirir: 1. Bir kamusal alandaki katılımcıların statü farklarını paranteze alarak, sanki toplumsal olarak eşitlermiş “gibi” müzakereye girmelerinin mümkün olduğuna, yani, politik demokrasi için **toplumsal** eşitliğin gerekli olmadığına ilişkin varsayım. Fraser, bu varsayımına karşılık olarak, burjuva kamusal alanındaki söylemsel etkileşimin, kendileri bizatihi statü eşitsizliklerinin belirtileri olan üslup ve adap-edep protokolleriyle yönetildiğini ve bu protokollerin dolaylı olarak, kadınları ve plebyen sınıfların erkeklerini marjinalleştirerek onların eşitler olarak müzakerelere katılmalarını engellediğini iddia eder. 2. Birbiriyle çatışan türlü kamuların çoğalmasının, daha çok demokrasiye doğru değil de, ondan geriye doğru bir adım olduğuna; tek, kapsayıcı bir kamusal alanın her zaman için çoklu bir kamular rabitasına tercih edilir olduğuna ilişkin varsayım. Fraser bu varsayımına karşı, madun karşı-kamulardan söz eder. Fraser, ezilen grup üyelerinin egemen kamusal alana karşı alternatif kamusalılıklar ortaya koyduğunu ve bunu tekrarladıklarını düşünmektedir. Kadınlar, işçiler, eşcinseller bu tür kamusalılıklar geliştirmişlerdir. Tek bir kamusal alandan farklı olarak değişik kamusalılıkların bir anlamda mücadelesi söz konusudur bu noktada. Fraser'a göre kamusal katılım idealini, çoklu kamular tek bir kamudan daha iyi başarabilir. 3. Kamusal alanlardaki söylemin, ortak iyi üzerinde bir müzakereyle sınırlandırılması gerektiği ve ‘özel çıkarlar’ ve ‘özel meseleler’in ortaya çıkmasının her zaman için sakıncalı olduğuna ilişkin varsayım. Fraser'a göre neyin özel neyin kamusal olduğuna ilişkin yapılacak bir ayırım,

kamular arası mücadele ya da müzakere ile belirlenmesi gereken bir ayrımdır. Erkek egemen ideoloji tarafından dışlanan birçok konu kamusal alanda tartışılabilir konulardır. 4. Demokratik bir kamusal alanın işlerlik kazanması için, sivil toplum ile devlet arasında keskin bir ayrılık çizgisi çekilmesi gerektiğine ilişkin varsayım. Bu varsayım, kamusal alanın devlet üzerinde eleştirel bir söylemsel kontrol kurmasını engelleyerek, burjuva sivil toplum anlayışına hizmet eder. Oysa kamusal müzakere pratiği salt bir düşünce oluşturma pratiği değil bir karar verme mekanizması da olmalıdır (Fraser, 2004:112–129).

Habermas çalışmasının tüm kuramsal eksikliklerine ve ihmallerine ve daha sonraki çalışmalarında yaptığı revizyonlara rağmen 1962 tarihli çalışmasının genel hatlarıyla doğru olduğunu düşünmektedir:

Yapılan itirazlara rağmen, çalışmayı bir bütün olarak yönlendiren niyete hala bağlıyım. Toplumsal refah devletleri, oluşturduğu kitle demokrasilerinin kendilerine ilişkin normatif yorumları itibariyle liberal anayasal devletin ilkelerini yerine getirme iddiasını sürdüreceklerse eğer, politik işlevler gören kamusal alan mahkemesini ciddi olarak yaşatmak durumundadırlar (Habermas'dan aktaran Özbek, 2004a: 65).

Habermas, savaş sonrası yıkıntıları arasında ve devrim umutlarının reel sosyalizm deneyimi tarafından boşa çıkarıldığı bir düşünsel ortamda, toplumsal hayatın nasıl ve ne şekilde kurgulandığı ve kurgulanabileceği üzerine bir düşünme etkinliği gerçekleştirmiştir. Bu etkinliğe kaynaklık eden düşünme sistematüğini de, biraz farklılaştırmış olsa da Frankfurt Okulu geleneğinden devralmıştır.

Habermas, kapitalist üretim ilişkilerinden devrim ile gerçekleşebilecek bir özgürleşime inanmadığı için dikkatini kapitalizm içinde bir özgürleşim umudunun olanağına ilişkin bir çalışmaya yöneltmiştir (Habermas; 1996, 469).⁵ Habermas'ın entelektüel kariyeri boyunca sürdürdüğü etkinliklerin nirengi noktası budur: Burjuva demokrasisinin taşıdığını düşündüğü potansiyel politik özgürleşim olanaklarının ortaya konulması.

Habermas, kamusal alan kavrayışını burjuvazinin bir başarımı olarak ortaya koyarken bu kamusal alandaki özgürleşim olanaklarının geliştirilmeye olan açıklığını vurgular. Bu açıklık felsefi bir istencin⁶ ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Platon'un devletinden bu yana varolan felsefe ve felsefeci yetkesi anlayışının bir ürünü olarak verili olan toplumsal hayatın temel dinamikleri değiştirilmeksizin, düşünsel anlamda gerçekleştirilebilecek bir etkinlikle toplumsal hayat dinamiklerinin "düzen"e sokulabileceği inancı. Felsefe kendinden menkul bir düşünce pratiği olmadığı gibi, salt verili olanı kendine veri alan bir etkinlik alanı da değildir. Bu durum felsefe etkinlikleri arasındaki farkta billurlaşır. Habermas verili olanı kendine veri alırken, ortaya verili olanı dönüştürmeye yönelik bir tavır koyar.

⁵ Habermas, 1992 yılında kendisi adına düzenlenen bir sempozyumda N. Fraser'ın yönelttiği bir soruya bir yanıtında şöyle der: "İçinde yaşadığımız bu derece karmaşıklaşmış toplumlarda, herhangi bir türde devrim olabileceğine inanmıyorum; bütün romantik karşı hareketlere rağmen geri dönemeyiz" ..."tek yol, batılı ülkelerde bu güne dek kurmuş olduğumuz kurumları radikalleştirmek, idari mekanizmayı değiştirmek ya da onu en azından etkilemeyi mümkün kılacak radikal bir demokrasi biçimine doğru yönlendirmektir" (Habermas; 1996; 469-470) demektedir.

⁶ Bu felsefi istenc çok zaman eleştiriye uğramış ve Aydınlanma'nın klasikleşmiş epistemolojisi ile bir düşünülmüş bir bilgi-isteme ayrımını her zaman göz önünde tutmuştur. Çok genel olarak özellikle materyalist bir epistemoloji tarafından eleştiriye tutulan bu ayrım konumuzla ilgili olarak da Alexander Kluge tarafından eleştirilmiştir; "Ama 'bilgi' ve 'istemler/çıkarlar' hala mekanik bir şeymiş gibi algılanıyor. Halbuki bilgi ve duygudan bağımsız istem alanları olmadığı için bunlar soyut özgürleştirmelerdir. İstemler ve tahayyül her zaman olacaktır. Aydınlanma'nın bunları birbirinden ayırma çabası yanlıştır. Bu ayrım, cansız bir şey yaratır. Bilgi, yalnızca istemle karşılıklı ilişki içinde değildir; aynı zamanda, her zaman, örneğin insanın ebeveynlerine duyduğu sevgi, tembellik, merak, güvenlik duyguları, kendine güven, bir fırsat ya da uğurlu bir an gibi, inanılmaz sayıda çok başka şeylerle de ilişkilidir. Bunların tümü birlikte bilgiyi oluşturur." (Liebman 2004; 631)

Habermas, 17. ve 18. yüzyılda toplumun burjuvazi etrafında toplanarak siyasi ve sosyal iktidara karşı eşitlikçi bir zeminde eleştirel-rasyonel tartışmalar yapabildiği bir alan olarak burjuva kamusal alanı kavrayışını ortaya koymuştur. Özel şahıslar kamusal tartışmalara sosyal ve ekonomik konumlarından kaynaklanan güç ve saygınlıklarını etkisiz kılarak katılırlar. Bu özelliğe ek olarak kamusal tartışma konularının katılımcıların çokluğu ile beslenen bir konu zenginliği söz konusudur, kamusal alanda o döneme kadar kamusal tartışma konusu yapılmayan konular tartışılmaya başlanır. Kamusal alan başlangıcındaki dışlamalara rağmen herkes için ulaşılabilir bir alan haline gelir (Habermas; 1997, 106–107). Habermas'ın kamusal alan kavramsallaştırması temelini Kant'ta bulan Aydınlanma düşüncesinin bir uzantısıdır; eleştirel-rasyonel tartışmalarla toplum için neyin iyi olduğuna karar verilebileceği düşüncesi. Toplumsal yaşamın demokratikleşmesine hizmet eden işlevi ile kamusal alan, burjuvazinin öncelikli olarak ve toplumun diğer kesimlerinin ise ikincil bir biçimde feodal mutlakiyetçi yönetimlerden özgürleşmesini sağlamıştır.

Kamusal alan, basının kültürel ve siyasi yayımlarına ulaşabilen herkesin bir biçimde toplumsal statülerini yok sayarak tartışmalara katılabilmeleri ile kültürel ve siyasi bir alan olarak biçimlenmeye başlamıştır. Kamusal alanın kültürel özellikleri Habermas'a göre kitle iletişim araçlarının piyasa işleyişinin egemenliği altına girmesi ile kitlelerin kültürün tüketicisi konumuna gelmeleri ile birlikte başlangıcındaki özellikleri yitirmeye başlar. Ki kamusal alan kitlesel basının içeriklerindeki zenginlik ile beslenmiştir, bu ilişki basının endüstrileşmesi ile bir sömürme ve kısırlaştırma ilişkisine bürünür. Bu durumun diğer sonucu ise, sosyal ve siyasi iktidarın kamuoyu yaratabilmek için kamunun bilgilendirilmesine dayanan anlayışı terk etmesidir.

Burjuva kamusal alanı, içerisinde sosyal ve siyasi iktidara karşı kamuoyunun oluştuğu alan olarak, basının haber verme etkinliklerinden etkili bir biçimde yararlanmıştır. Bununla birlikte burjuva kamusal alanının gelişimine hizmet eden kitlesel basın, sonrasında kitlelerin manipülasyon aracına dönüşmüştür. Bireylerin siyasal hayatla ilgileri, seçim dönemlerinde siyasal partilerin bir halkla ilişkiler pratiğine indirgenmiş ve kitleler siyasal hayattan koparılmıştır. Bu süreç aynı zamanda burjuva kamusal alanının yıkılış sürecidir.

Habermas'ın kamusal alan tanımı daha çok burjuvazinin oluşum dönemine denk düşen tarihsel bir momentte şekillenirken, ona karşı geliştirilen eleştiriler de bu momentin idealize edilmesi ya da baskın olarak görülmesine yönelirler. Habermas'a karşı yapılan eleştirilerin temel çizgisi ise Aydınlanmacı bir epistemolojinin klasik dönemlerine göndermelerle tanımlanır, bu tanımlama kendi felsefi zeminini ise tarihsellik ve bunun materyalist yorumundan almaktadır. Burada bilgi kuramsal vurgunun yanında onun zorunlu bir sonucu olarak kamusal alanın farklı kamulara dönüşmesi ise toplumsal yapıyı hukuksal bir zeminden görmekle, onu parçalanmış eşitsizliklerin bir alanı olarak görmek arasındaki farktan temellenir. Yani çok eskiden bilindik bir hatırlatmaya gerek duyulursa, bu, sivil toplumu eleştiri nesnesi olarak kavramakla, 'toplumsallaşmış insanlık'ı eleştiri nesnesi olarak kavramak arasındaki farka benzer.

3. Negt ve Kluge ve Kamusal Alan

Habermas'ın kamusal alan çalışması Negt ve Kluge için bir temel teşkil etmiştir. Bu durumu Negt ve Kluge çalışmalarının başında vurgularlar (Negt ve Kluge, 1993: 1, dipnot 1). Bununla birlikte çalışmalarının ana güdüleyicisi bağlamında Habermas'la ayrışır. Habermas kapitalist üretim ilişkilerinin egemenliği altında kamusal alana ilişkin bir demokrasi tahayyülü üzerine bir çalışma ortaya koyarken (ki bu durum kamusal alana dair bir reformizmi içinde barındırır), Negt ve Kluge için çalışmalarının merkezinde kamusal alanın işçi sınıfı için **kullanım değeri** ile birlikte egemen sınıfların kamusal alan üzerinden elde ettikleri kazançları değerlendirme konusudur ve çalışmaları bu bağlamlar üzerinden ele alınmalıdır (Negt ve Kluge, 1993: 1).

Negt ve Kluge, çalışmalarının politik isteminin ekonomi politiğin analitik kavramlarını “aşağı”ya doğru, yani, insanların gerçek tecrübe alanlarına indirmek olarak ortaya koyarlar (Negt ve Kluge, 2004). Negt ve Kluge'ye göre burjuva kamusal alanının çelişkileri, Habermas'ın iddia ettiği gibi bu alanın çöküşü ve parçalanmasıyla birlikte ortaya çıkmamıştır; ortaya çıkan çelişkiler bizzat bu kamusal alanın oluşum sürecinde mevcuttur (Özbek, 2004a; 83). Burjuva kamusal alanının oluşum sürecinde işleyen dışlama mekanizmaları çöküşü ve parçalanmayı içinde barındırmaktadır.⁷

⁷ “Burjuva kamusal alanının çürüten biçimleri, erken burjuvazinin ısrarla vurgulanan kamusal alan kavramına yapılan göndermelerle ne kurtarılabilir ne de yorumlanabilir. Kitlelerin kendilerini deneyimin kamusal bir ufkuyla bağli olarak yönlendirme ihtiyaçları, bu ihtiyaç gerçekten katıksız bir normlar sistemi içinde ifade edilmediği zaman, kamusal alanın söz konusu normlar sistemine doğru reforme edilmesi yolunda hiçbir şey yapmaz. Kamusal alana ilişkin idealize edici bir bakış ile eleştirel bir bakış arasındaki almasıklık diyalektik bir sonuca değil, daha çok değişken bir sonuca götürür:

Negt ve Kluge kendi kamusal alan (*Öffentlichkeit*) kavramsallaştırmalarının Habermas'dan farklılığını kendi düşüncelerinin **üretimsel**, Habermas'ın düşüncesinin ise **dağıtımsal** olması olarak belirlerler. Negt ve Kluge, Habermas'ın kamusal alan kavrayışının Roma hukukundan kalan bir ürünü kimin ürettiğinin değil de o ürüne kimin sahip olduğunun önemli olduğu bir dağıtım ilkesine dayandığını öne sürmektedirler. Habermas'ın bu tür bir dağıtımsallık düşüncesi taşıdığına önemli bir göstereni burjuva kamusalılığı dışındaki kamusalılıkları incelemesine konu etmemesinde ortaya çıkmaktadır. Habermas'a göre burjuva kamusalılığı egemen kamusalılık biçimi olarak diğer kamusalılık biçimlerini baskı altına almıştır. Negt ve Kluge burjuva kamusalılığının üretiminin oluşumunu ve tarihini temele almaktadırlar. Negt ve Kluge burjuva kamusalılığının dışında kamusalılıklar olduğunu ve bu kamusalılıkların kendi ürünlerine sahip çıkması ve kendi ürünleri arasında **ilişkisellikler** geliştirmesi gerektiğini ortaya koyarlarken bu temelden yola çıkarlar:

Bizim kalkış noktamız her zaman Nasyonal Sosyalistlerin fethedebildiği 1933'ün kamusal alanı olagelmıştır. Bu nedenle kamusal alan çeşitli yollarla öyle güçlendirilmeli ki, fethedilemesin. Eğer politikanın kabı olan kamusal alan yetersiz olduğu için Naziler tarafından fethedildiyse, o zaman Habermas'ın yaptığı gibi 18. ve 19. yüzyılın başarıları üzerinde çalışmak, kamusal alan üzerinde eski düşünceleri yinelemek ve savunmak yararsızdır. Çünkü bu fethedilebilen kamusal alanda nesnel olarak hiçbir ahlaki direniş mümkün olamamıştır. Bu nedenle bir direniş potansiyelinin saklı bulunduğu üretim alanını incelemeliyiz (Liebman, 2004: 630-631).

kamusal alan, bir an için yararlanılabilir bir şey olarak belirirken bir an sonra ise faydasız bir şey olarak görünür. Yapılması gereken, daha çok, kamusal alanın tarihini kamusal alanın çürümesinin tarihiyle birlikte incelemek ve böylelikle birbirinin aynı olan mekanizmalarının altını çizmektir" (Negt Kluge, 1993: 3)

Bu bağlamda Negt ve Kluge burjuva kamusal alanına karşılık olarak proleter, karşıt-kamusal alan (*Gegen-Öffentlichkeit*) ve üretimin kamusal alanları kavramlarını geliştirirler. Bu kavrayış ile birlikte tecrübenin örgütlenebilmesi için bir kanal açmaya çalışmaktadırlar. Üretimin kamusal alanları (ki bu alan hakla ilişkilerden ve ticaret ve tüketim alanlarından özel medya şirketlerine dek çeşitli bağlamlar içerir), klasik liberal burjuva kamusal alanın dışladığı alanları içererek burjuva kamusal alanı ile birlikte iş görmektedir. Klasik kamusal alan daha kapsayıcı bir ufuk için üretimin kamusal alanlarına ihtiyaç duyarken, üretimin kamusal alanları da kültürel saygınlık ve meşruiyet için klasik kamusal alanın kalıntılarına ihtiyaç duyar (Hansen, 2004: 163–164). Üretimin kamusal alanı burjuva kamusal alanının dışlayıcılığına zıt bir biçimde kapsayıcıdır. Böylelikle burjuva kamusal alanının dışladığı kamuları içererek bu kamulara bir “yaşam bağlamı” sunmuştur. Bu noktada Negt ve Kluge’nin karşıt kamusal alan (proleter kamusal alan) kavramı ortaya çıkmaktadır. “*Gegen-Öffentlichkeit*’ bir yirminci yüzyıl fenomenidir. Karşıt kamusal alanlar geliştirmek yalnızca artık şimdi gerçekten olasıdır” (Liebman, 2004: 632). Negt ve Kluge’ye göre proleter kamusal alan verili koşullar altında egemen bir kamusal alan olarak varol(a)madığından, ancak krizler, savaş, teslimiyet, devrim ve karşı devrim gibi tarihsel yarıklardan, kriz durumlarından kurulmak zorundadır. Proleter kamusal alan, burjuva kamusal alanı tarafından kısıtlanmış durumdadır ve egemen kamusal alan tarafından kısıtlanışlığı proleter kamusal alanın ana özelliğidir. Bu noktada Negt ve Kluge’nin -Miriam Hansen’in Benjamin ve Kracauer’e dek izini sürdüğü (Hansen, 2004)- **deneyim/tecrübe** (*Erfahrung*) kavramı ortaya çıkmaktadır⁸

⁸ Bu ilişkilendirme ve çerçeveleme biçimi için, Meral Özbek’in (2004) *Kamusal Alan* derlemesinden yararlanılmıştır.

Kavram, bir yandan, tecrübe sahibi olma ve düşünümsellik (reflexion), ilişkiler ve bağlantılar görebilme, gerçeklik ve fanteziyi el çabukluğuyla birbirine geçirebilme, geçmişini hatırlama ve başka bir geleceği tahayyül edebilme yeteneklerine dayanıyor. Öte yandan tam da bu yeteneklerin, endüstrileşme ve kentleşme ve modern tüketim kültürünün saldırısı altında tarihsel olarak parçalanmasına ve dönüşümüne işaret ediyor. Böylece diyalektik bir dönüşle empatik anlamıyla tecrübe, tarihsel parçalanmanın, kaybın, kopuşun ve değişimin etkilerini kaydedebilme ve bunlarla baş edebilme yeteneğini içeren bir kavram olarak ortaya çıkıyor (Hansen, 2004: 150).

Burjuva kamusal alanı, proleter yaşamın kısıtlanmasını destekleyen toplumsal tecrübe ufkudur. İçinde proleterin tecrübe edinimini ve edinebildiği tecrübesini anlamlandırmasının engellendiği bir alandır. Burjuva kamusal alanı içinde “gerçek” bir tecrübe mümkün değildir. Burjuva kamusal alanının deneyim ufku parçalanmıştır. Yapılması gereken, olası tecrübe alanları arasında bağlantılar kurmaktır: Kamu ve özel alan arasında, politika ve gündelik hayat arasında, gerçeklik ve fantazi arasında, üretim ve arzu arasında, değişik ve çekişen kısmi kamular arasında bağlantılar kurmak (Hansen, 2004; 169). **İlişkisel** (olarak nitelen bu ilke) için Jameson şöyle der: “tüm çağdaş düşüncenin de gösterdiği gibi bu ilişkilendirme edimi, dakik ve fasılalı bir edim; enerjilerin süresiz bir alışverişi; ayrımların sınırlarını çapraz kesen bir ateş parçası, bir parıltı olacaktır” (Jameson’dan aktaran, Hansen, 2004; 169).

Kamusal alan değerler için bir tür pazardır. Söyleyebileceğim şeyler ve utandığım için asla söyleyemeyeceğim şeylerin pazarıdır. Böylece, *Öffentlichkeit*, bir kendine güven işaretidir. Eğer kendimi bir kolektif içinde anlaşılır kıldığıma inanıyorsam, bu kamusaldır. Eğer ne hissettiğimi ya da tecrübelerimi başkalarına anlaşılır kıldığıma inanmıyorsam, işte bu mahremdir. Kendimi kamusal olarak ifade edememem,

mahremiyetin tiranlığıdır. Kamusal alan, ancak mahrem alanın özgür ve gelişmiş olması oranında özgürdür. Bu yüzden kamusal yaşamın ne manaya geldiğini anlamak için, örneğin aile politikası gibi, mahremiyet alanındaki patikaları incelemek zorundasınızdır (Liebman, 2004; 630).

Kamusal alan, içi tecrübeyle doldurabildiği oranda kamusal alan olabilmektedir. “Kamusal alan, yalnızca toplumsal deneyim, kendisini, onun içerisinde örgütlediği zaman bir kullanım-değerine sahiptir” (Negt ve Kluge, 1993: 3) Bu ise insanın tecrübe alanları arasında kurulacak ilişkiselliğin başarısıyla mümkündür. (Özbek: 2004b).

Kamusal alan, içerisinde politikanın gerçekleştirildiği alandır, bu özellik onu özel alandan ayıran başlıca özelliğidir. Bununla anlatılmak istenen, özel alanın politika dışına çıkarılması; özel olanın kamusal alana, politikaya açılmasının önüne engel konulması değildir. Zira özel olanın da politik olabirliğinin örnekleri mevcuttur bununla birlikte özel olan politik değil, politik olabilir niteliklere sahip olandır. Bu çalışmada önerilen, özel ve kamusal ayrımının korunması gereken bir ayrım olmakla birlikte, özel olanın kamusal alana çıkabilmesinin önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Sorun, “mahremiyetin tiranlığı”nın ortadan kaldırılması sorunudur.

Kamusal alan, içerisinde çeşitli kamuların ve bireylerin iletişimi ve etkileşimi, dolayısıyla da ilişkiye geçtikleri alandır. Kamular ve bireyler arası farklılıklardan kaynaklanan değişik tecrübe biçimlerinin örgütlenmesi kamusal alan kavramının dinamik çekirdeğidir. Burjuva kamusal alanında kamular ve bireyler arasında, güç eşitsizliklerinden kaynaklı sağlıklı bir iletişim ve etkileşim olanağı söz

konusu değildir. Burjuva kamusal alanında, iletişim ve etkileşime kaynaklık eden tecrübe paylaşımı pratiği, bütünlüklü bir biçimde değil parçalanmış bir biçimde yürütülebilir. Parçalanmış, engellenmiş bir kamusal alan, toplumsal yaşamın sorunlarına çözüm(ler) üretmekte sınırlılıkları olan bir alan olarak totalitarizme açık bir alandır.

Negt ve Kluge'nin kamusal alan kavrayışını Habermas'ın kamusal alan kavrayışından ayıran temel nokta politikanın kavranışında billurlaşmaktadır. Habermas, Platon ve Kant'tan gelen bir çizgi üzerinde politikayı dışarıdan kurmaya ve gerçekleştirmeye çalışırken, Negt ve Kluge politikayı insanların gerçek yaşam koşulları içinden kurmaya yönelik bir çalışma ortaya koyarlar. Bu ayrım içkin ve aşkın eleştirelilik arasındaki fark olarak anlaşılabilir. Politika insanlara aşkın bir biçimde kurulan ve eylenen bir pratik olarak, insanların gerçek yaşam bağlamlarını temele alan bir politika ediminin taşıdığı oranda bir güçlülük taşıyamaz. Aşkın eleştireliliğin gelebileceği en son nokta reformizm iken, içkin eleştirelilik verili yaşam bağlamlarını değiştirme yönünde bir hareketin dayanak noktası olarak sahici bir politika yapma edimine olanak sağlar. Sahici politika kavramından bu çalışmada; insan toplumsallığının daha iyiye yönelik bir araştırma ve eyleme pratiği olarak kavranan politikanın gerçek insan koşulları üzerine inşa edilmiş ve içkinlik ile aşkınlığın birleşik biçimi anlaşılmaktadır (Özbek, 2004a).

Özetlersek, Arendt, kamusal alanı politikanın alanı olarak görmekte ve şiddetten arınmış bir toplumsal yaşamın olanakları üzerine bir araştırma ve soruşturma etkinliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Arendt'in kamusal alan kavrayışı,

Antik Yunan'a göndermelerle politikayı sahici bir biçimde yeniden gündeme sokmakla birlikte, kamusal ve özel alan ayırımına temel teşkil eden insan etkinliklerinin farklı tezahür alanları olduğuna ilişkin varsayımı bazı sorunlar barındırmaktadır. Bu sorunların ana kaynağı ise politikanın sadece kamusal olan ile ilgili bir etkinlik olarak tasarlanmasıdır. Arendt'in, özel alana ilişkin olanın politika alanından dışlanması anlayışı, politikanın alanını daraltmaktadır. Aynı şekilde Arendt'in kamusal alanda politik olanı kurgularken birçok farklı ve güçlü belirleyiciyi (iktisadi yapılar, tarihin getirdiği değişik toplumsal üretim biçimleri ve buna bağlı olarak oluşan yeni toplumsal biçimler) dışlaması kamusal alanın ve politikanın reel algılanışını soyut bir "insan" anlayışına bağlı kılarak zayıflatmaktadır.

Habermas ise, kamusal alanı, devletin alanı ile ekonominin özel alanı arasında bir "ara alan" olarak tasarılar; katılımcıların rasyonel tartışmalar yaparak sorunlarına çözümler aradıkları ve bir biçimde çözüm bulabildikleri alan olarak görür. Habermas'ın kamusal alan kavrayışına kaynaklık yapan burjuva kamusal alan kavrayışı, tek bir kamu varsayımına dayandığı ve sorunların rasyonel bir biçimde – güç ilişkilerinden kaynaklanan eşitsizlikler paranteze alınarak- çözümlenebileceği görüşü, beraberinde bazı tartışmalar ortaya çıkarmıştır.

Negt ve Kluge özel alan ve kamusal alan arasındaki ilişkiyi bir karşılıklılık ilişkisi olarak ele almışlar ve kabaca özel olanı kamusal olmayan, kamusal olanı da özel olmayan biçiminde tanımlamışlardır. Arendt ve Habermas'da özel olanının kamusal alana taşınması önemli bir problem olarak görülürken, Negt ve Kluge özel

olanın kamusalğa taşınamamasını en önemli sorun olarak ortaya koyarlar. Özel olanın kamusalğa taşınamaması “mahremiyetin tiranlığı”dır ve kamusal alan özel alan ne kadar özgür ise o kadar özgür olabilmektedir. Negt ve Kluge bu tespitleri ile kamusal alan ve özel alan ilişkisini aralarındaki ayrımı muhafaza ederek bir karşılıklı belirlenim ilişkisi dahilinde ele almaktadırlar.

Bu çalışma, Habermas’ın ve Arendt’in düşüncelerinin önemini teslim etmekle birlikte, kamusal ve özel alan arasında çizilen ayrım ve ilişki açısından Negt ve Kluge’nin düşüncelerini izleyen bir biçimde kendini ortaya koyacaktır.

Ayrıca, Jürgen Habermas’ın çığır açan *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*’nden itibaren süregelen bir kamusal alan mı, kamusal alanlar mı, tartışması vardır. Habermas söz konusu çalışmasında burjuva kamusal alanının liberal modelini idealize ederek ele almıştır. Bu idealizasyon ile birlikte burjuva kamusal alanı tek kamusal alan olarak ortaya çıkmaktadır. Habermas, bu edimini, örneğin plebyen kamusal alanını göz ardı etmesini burjuva kamusal alanının bu kamusalılıklara egemen olduğu düşüncesi ile haklılaştırmaya çalışmıştır. Bununla birlikte Habermas’ın çalışmasından yola çıkılarak veya değişik düşüncelerle yapılan çalışmalar sonucu (Eley, E.P. Thompson, Fraser’ın çalışmaları gibi) burjuva kamusal alanının dışında kamusal alanlar da olduğu ve bu kamusalılıkların Habermas’ın iddia ettiğinin aksine burjuva kamusal alanı ile bir mücadele içerisinde oldukları ortaya konulmuştur. İşçi sınıfı kamusalılığı, kadın kamuları, köylü kamuları, eşcinsel kamuları vb. kamular, burjuva kamusal alanının dışında varolan ve onunla çekişme içerisinde bulunan kamusal alanlardır.

Bu çalışmada, içerisinde bireylerin bulunduğu tek bir kamusal alan düşüncesi yerine içerisinde bireylerin ve kamusal alanların var olduğu bir kamusal alan tasarımı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Tek bir kamusal alan vardır ancak bu kamusal alan yine kamusal alanlardan oluşmaktadır. Böylesi bir saptama, verili eşitsizlikleri ve tahakkümü sürdürmek üzere biçimlenmiş olan burjuva kamusal alanına yönelik politik bir özgürleşim isteminin sonucudur.

Kamusal alan etkileşim ve iletişim mecrası olmasından dolayı mekansal içerimleri olan bir kavramdır. Mekan düzenlemeleri, bir mekanın kamusal alan olabilme özelliğinin belirleyici özelliklerindedir. İçinde kamuların ve bireylerin iletişime ve etkileşime geçebilmelerinin sağlanması ile bir mekan kamusal alan olabilmektedir. Bunda mekan düzenlemecilerinin nasıl bir kamusal alan tahayyül ettiklerinin önemli etkileri vardır. Sınırlı ve parçanmış bir kamusal alan isteniyorsa, mekan buna uygun bir biçimde, kamuların ve bireylerin karşılaşmalarının önüne bazı engeller konularak düzenlenmektedir.⁹ Modernizm ile birlikte şehirlerde yapılan düzenlemeler, düzenlemecileri ve yöneticileri güdüleyen kamusal alan kavrayışlarını açığa çıkarmaktadır. Modernizmin çok hızlı değişen kamusal alanlarını dizginleme, arayışları içerisinde siyasal ve ekonomik düzenlemelerle birlikte, şehir planlamacılığı da yer almaktadır.¹⁰ Burjuva kamusal alanın parçalanmış yapısının verili olan eşitsizlikleri sürdürme eğilimine koşut olarak, kamusal mekanlar da belirli

⁹ Bkz. Berman, (2002).

¹⁰ Her ne kadar burada kullanılan “modern” kavramı postmodernizm tartışmaları ile bir baskı aygıtı olarak anlaşılabilir da bu durum problematiktir, fakat bu konuyu tartışmaya açmak tezin sınırları dışında olduğundan kavramın bugünkü kullanımını kabul edeceğiz.

sınırlamalarla biçimlendirilmiş, burjuva kamusal alanının ihtiyaçlarına uydurulmuştur.

B. Kamusal Mekanlar: Kentler ve Sokaklar

Çalışmanın bu noktasında Sokak Dergisi'ni ele almaya başlamadan evvel derginin adının simgelediklerine değinelim. Zira bir kamusal alan mecrası olarak *Sokak Dergisi*'nin adı oldukça fazla şey simgelemektedir. Dergi bir "sokak kültürü"ne, yurttaşlığa, kentliliğe gönderme yapması ve çoğul kimlikleri biraraya getirmesi gibi özelliklere sahip olarak bir kamusal alan niteliğine sahiptir. Tezimizde kamusal alan olarak *Sokak Dergisi*'ni ele alırken, bir de kamusal mekan olarak kentlere ve sokaklara bakılmasının tezimiz açısından yararlı olabileceği düşünülmektedir. Derginin kendisini konumlandığı yerler, kent sokaklarıdır ve bu bağlamda kentlerin ve sokakların tarihine kısa bir bakış atacağız.

Bu çalışmada kamusal mekandan, kamusal alan olma olanağı taşıyan her yer anlaşılmaktadır. Evler, parklar, sokaklar, caddeler, meydanlar gibi. Kamusal alan ve kamusal mekan arasındaki ilişkinin, bizim açımızdan (ya da kamusal alanı kullanan yurttaşlar açısından) görünümü ise, mekan düzenlemelerinde berraklaşmaktadır. İnsanlar bir mekan olarak kenti ve sokağı nasıl kullanmaktadır? Bu sorunun cevabı insanların toplumsal yaşama biçimleri ile ilgili olarak cevaplanabilir. Kent ve sokak, insanın toplu halde bulunabileceği mekanlar olarak kamusallığa gönderme yapar. Kamusalılık, sadece toplumsal ilişkiler ile ilgili bir kavram değil aynı zamanda mekansal bir kavramdır. Zira herhangi bir kamusal bir eylemlilik mutlaka bir

mekanda gerçekleşmektedir. Eylemin mekanı bizim tezimiz açısından *Sokak Dergisi* ve dergi adının simgelediği şeyler olan kent ve sokaktır.

Kamusal mekanın kamusal alan olma olanağını harekete geçiren şey, insanların onu kullanabilme imkanları ve dereceleridir. Mekan düzenlemeleri pratiği bu bağlamda ele alınmalıdır. Mekanın düzeni toplumsal hayatın düzeninin yansımasıdır. Mekansal kısıtlılıklar, bir kamusal mekanın kamusal alan olma olanağını önemli ölçüde etkileyebilmektedir. İnsanların toplu halde biraraya geldiği/gelebildiği mekanlar olarak kentler ve sokaklar, oldukça çeşitli potansiyeller barındırmaktadır ve dolayısıyla da yönetici elitin ilgi alanına girmektedirler. Her dönemin egemenleri kendi politika ve kamusal alan tahayyüllerine uygun olarak kamusal mekanları biçimlendirmişlerdir. Örneğin Paris kentinde yapılan düzenlemeler, Petersburg'un ve Nevski Caddesi'nin inşası.

Antik Yunan hayatı, kamusal alanın niteliği, dolayısıyla konuşma ve eyleme üzerine kuruludur. Perikles, “biz, sözler ve eylemler arasında bir uyumsuzluk olduğunu düşünmeyiz”, der (aktaran Sennett, 2002: 25). Önceki bölümde de aktarıldığı üzere, kamusal alana, özel alandan, zorunluluklardan arınmış/arınabilmiş kişiler, yani yurttaşlar girebilmektedir. Yurttaşlar, biyolojik ve ekonomik yükümlülüklerden azade kişiler oldukları için, konuşmaya ve eylemeye zamanı ve olanağı olan kişilerdir. Yurttaşın toplum içinde sahip olduğu konumu nedeniyle, kent mekanları da konuşmaya ve eylemeye uygun bir biçimde düzenlenmişlerdir.

Antik Yunan kamusal mekanları agora ve tiyatro örneklerinde ele alınabilir. Agora, açık alanda konumlanmış, geniş bir yerdir ve bu özelliği ile birçok yurttaşın erişim alanındadır. Bu genişlik, herhangi bir yurttaşın sürgüne gönderilmesi için Antik Yunan'da 6.000'den fazla oyun gerekli olması (bundan daha fazla sayıda yurttaşın bir araya gelebileceği bir yer olması) özelliği göz önüne alındığında daha iyi anlaşılabilir. Agora bu denli kalabalık ve geniş bir alan olarak, yönetim için bazı sorunlar taşımaktaydı. Bu nedenle, tartışmalara katılan insan sayısını kontrol edebilmek için bazı binalar yapılmıştır. Bu mekanlardan olan, *Tholos* elli kişinin dönüşümlü olarak görev aldığı ve acil sorunlara karşı her gün toplantılar yaptığı bir oluşumdur. Konsey Evi (*Bouleuterion*) ise, agoranın kalabalığı içinde parçalanmış konuşma deneyimini daha bütünlüklü kılmak için yüksek duvarlara sahip bir çatı olarak tasarlanmıştı. Konsey Evi'nde beş yüz kişilik bir grup faaliyet göstermekteydi ve kapalı bir mekan olarak, agoradaki kalabalık çok seslilikten kaynaklanan düzensizlikten arındırılmıştı. Bu mekan yukarı doğru oturma mimarisi ile dinleyicilerin dikkatini konuşmacının üzerinde toplamakla beraber, konuşanı da açıkça göz önüne sererek bir çeşit gözetleme ve kontrol mekanizması yaratmaktaydı (Sennett, 2002: 48).

MÖ 400 yılında, konuşma mekanları şehrin çeşitli yerlerine dağılmış bir durumdaydı. Açık havada icra edilen müzik yarışmaları, üstü kapalı bir salon olan *Odeion*'a, agorada sahnelenen oyunlar da tiyatroya kaydırılmıştı. Tiyatro, huni biçimindeki mimarisi ile konuşanın sesini oldukça kuvvetli bir biçimde izleyici-dinleyiciye iletebilmekteydi. Agorada, bir biçimde katılımcılarla aynı düzeyde

gerçekleştirilen konuşma edimi, tiyatrodaki oturarak dinlemeye ve konuşma izleme etkinliğine dönüşmüştür.

Agoranın açık hava yaşamı çoğunlukla yürüyen ve ayakta duran bedenler arasında gerçekleşmesine rağmen Pnyx'te¹¹ bu tür oturan, seyirci konumundaki bedenlerden siyasi olarak faydalanılıyordu. Bu bedenler yönetim işini kendileri, böyle pasif ve yaralanmaya açık bir konumdan yapmak zorundaydılar. Aşağıda konuşan çıplak sesi bu konumda dinlerlerdi (Sennett, 2002: 51).

Agorada ve diğer kamusal mekanlarda konuşmaya atfedilen önem, retoriği ön plana çıkartmaktadır. Kuvvetli bir belagat yeteneğine sahip bir yurttaş diğer insanları kolayca etkileyebilmekteydi. Bununla birlikte agorada ve diğer kamusal mekanlarda alınan kararlardan, bu kararların alınması için konuşanlar ve eyleyenler de sorumlu tutulmaktaydı. Bütün bunların sonucunda yurttaşları konuşmaktan alıkoyan bir baskı mekanizması ortaya çıkmıştır. Bir anlamda tiyatro izleyicileri, konuşmaktan korkan ve bir biçimde korkutulan yurttaşlar haline gelmişlerdir. Bir kamusal mekan olarak agora konuşmanın ve eylemenin birlikte yürütüldüğü mekan iken, tiyatro dinlemenin mekanıdır. Uyarıcı bir organ olan ağzın aktifliğinden, uyarılan bir organ olarak kulağın pasifliğine ve agoradaki çoğulculuk ve karar alma süreçlerinin ortaklığından hegemonyanın tekilliğine geçişin ilk aşamasına işaret eder bu mekan değişimi.

Antik Yunan'da erkek egemen konuşmanın baskın olduğu agoranın açıklığından dışlanan kadınlar hanenin karanlığında gizlenmiştir. Ancak bu demek değildir ki karanlıkta kalan, evde kalan konuşmaz ya da konuşmamıştır. Yunanlı

¹¹ MÖ beşinci yüzyılda Atina'da tiyatronun siyasi amaçlarla kullanıldığı bir tepe (Sennett, 2002: 51)

kadınlar *Adonia* şenlikleri sırasında bir biçimde geçici özgürlükler kazanmakta, birbirleriyle konuşabilmekteydi. *Adonia* şenlikleri, agoranın aydınlığına inat bir biçimde karanlıkta yapılan şenliklerdir. Şenliklerde kadınlar geceleri evlerin çatı katlarında zifiri karanlıkta buluşmaktaydılar. Kadınlar bu şenlikler boyunca birbirleriyle özgür biçimde konuşurlardı. Kadın dilinin, kadın konuşmasının kurulduğu ve üretildiği şenliklerdir *Adonia* şenlikleri. “Ezilenlerin kahkahası” (John Winkler’den aktaran Sennett, 2002: 68) olarak nitelenen bu şenlikler, kentin ve kente özgü olanakların egemen kullanım biçimlerinin dışına çıkılabileceğinin göstergesidir. Kadınların şenlikler süresince kullandıkları çatı katları, onların, kentin egemen düzeninin dayattığı koşullardan geçici olarak, bedensel anlamda dışarı çıktıkları mekanları işaret eder.

Romalılar, bir şehir yaratmak veya yıkılmış bir şehri yeniden kurmak için öncelikle *umbilicus* adını verdikleri bir merkez tespit ederler ve şehri bu merkezi temele alarak yaparlardı. Umbilicus tanımlandıktan sonra, *pomerium* denilen sınırlar ortaya konulmakta ve bu sınırlar içerisinde *decumanus maximus* ve *cardo maximus* denilen, birbiriyle dik açı ile kesişen iki sokak belirlenir ve sonrasında da bu sokak kesimlerinin oluşturduğu dört parçada da yine birbiriyle dik açı ile kesişen sokaklar tanzim edilirdi (Sennett, 2002: 93–96). Izgara plan olarak adlandırılan bu model Romalılardan bu yana şehir planlamasında kullanılagelmiştir.

Forum, agoranın Roma’daki karşılığı olarak teşekkül etmiştir. Ancak agoradan farklı olarak katılımcılar, dört bir yanı binalarla çevrili bir alanda

toplanırlardı. Forum, birbirini dik kesen caddelerin kesiştiği yerde bulunan dikdörtgene benzer bir açık alanda kurulmuştur ve

[F]orum yerleri özellikle de kenti boydan boya kesen iki ana caddenin kesiştiği yerlerde kurulanlar simetrik düzenlemesi, etrafını süsleyen kamu binaları, tapınaklar ile imparatorların azametini sembolize eden gösterişli *kent meydanları (piazza)* haline dönüşmüş, tarih içerisinde de iktidarın nevine –dinsel/laik: demokratik/otoriter- göre de bir işlev kazanmıştır. (Alankuş-Kural 1995: 18).

Forum ve diğer Roma mekanları mimarileri itibariyle sürekli olarak ileriye bakmayı teşvik etmektedir. Richard Sennett'in sözleriyle, "Romalı bakacak ve inanacaktı; kalıcı bir rejime bakacak ve itaat edecekti. Roma'nın kalıcılığı insan bedenindeki zamana, bu büyüme ve bozulma zamanına, tutmayan ya da unutulmuş planların zamanına, yaşlanma ya da ümitsizlik yüzünden bulanıklaşan çehrelerin anısına ters yönde akıyordu" (Sennett, 2002: 78).

Roma'da her kesimden insanın bir araya geldiği mekanlar tiyatrolar ve arenalardır. Bu mekanlar, yoksulluktan patlama noktasına gelmiş halk için bir çeşit toplumsal boşalma yerleridir.

Roma evlerindeki yaşam, Antik Yunandan farklı bir yaşamdı. Kadın ve erkek arasında bir biçimde eşitlik söz konusuydu; kadınlar bazı koşullarda mirastan pay alabilmekteydi. Ev mimarisi de şehrin mimarisi ile benzerlikler taşımaktaydı. Ev, şehir, forum gibi mimari yapıların tamamı keskin sınırlarla çizilmiş, ileriye yönelik bir yapı olarak ortaya konulmuştur. Sennett'e göre Romalılar'ın mimarideki kesinlik

arayışının oluşturduğu görsel dil “tedirgin, eşitsiz ve idaresi güç halkın yerden güvence bulma ihtiyacını ifade ediyordu; bu formalar tarihteki kopuşların bir şekilde dışında kalıcı, değişmez bir Roma hissini iletmeye çalışıyordu” (Sennett, 2002: 106).

Ortaçağ kentlerini, ticaretin biçimlendirdiği kentler olarak niteleyebiliriz. Merkantilist ekonomi dolayısıyla, kentler ve ülkeler arasında ticaret gelişmeye başlamış, ticaretin gelişimi beraberinde burjuvazinin bir sınıf olarak ortaya çıkışını getirmiştir. Kilise ve feodal beylerin gücünü gevşeten ekonomi, dolayısıyla da burjuvazi, kenti dönüştürmeye başlamıştır.

Sokak bu dönüşümün kavşak noktasındadır:

Sokak, insanlar hak ve güç talebinde ve gösterisinde bulunduktan sonra geri kalan mekan demektir. Sokak bahçe değildi, ortaklaşa çalışma yoluyla yaratılan bir yer değildi. Gelgelelim sokak, *yerin* bu niteliklerinden yoksun olsa da aynı zamanda ekonomik bir mekan olarak da işlev görmesini sağlayan belli başlı özelliklere sahipti. Bu özellikler duvarından okunabiliyordu. Yunanistan ve Roma'nın tören amacıyla kullanılmayan daha yoksul bölgelerinde duvar sokakla katı bir engel olarak ilişki kuruyordu. Ortaçağ kent ekonomisi ise sokak duvarını geçirgenleştirmişti” (Sennett, 2002: 173).

Dükkanların vitrinleri, pencerelerin duvardaki dönüşümü ile ortaya çıkmıştır. Artık sokakta bulunan insanlar potansiyel müşterilerdir ve dükkan duvarları vitrinlere dönüştürülerek satılacak mallar sokağa sergilenmektedir. Sokağın böylesi bir biçim alması ile birlikte sokak yaşamı ve ekonomi değişikliklere uğrar. Dükkanlar sokakta insanlar bulunduğu sürece açık kalmaya başlamış ve sokağın zamanı genişlemiştir. Sokaklar, Antik Roma'da gören insanları itaat etmeye yöneltirken, artık gören

gözleri tüketime yönlendirmektedir. Sokağın ekonomik etkinliklere mekan olması ile sokak artık kent ayaklanmalarının da mekanı olmaya başlamıştır.

Ekonominin bir alanı olarak sokak, sadece potansiyel müşterileri değil, müşteri ol(a)mayacak kadar yoksul olanları da kendine çekmiştir. Sokakta herkes bir aradadır; zenginler, yoksullar, yabancılar. Böylesi bir karışım zamanla “tehlike”li sonuçlara gebe bir hal almıştır. Burjuvazi, Fransız Devrimi sırasında, sokaktaki yoksulları etkili bir biçimde kullanmıştır. Sokaktaki yoksul kalabalıkların bu gücü, burjuvazi için ürkütücü bir hal almaya başladığında ise sokak mimarisinde ve şehir planlamasında yeni bir dönem ortaya çıkmıştır. Fransız Devrimi sırasında askeri birliklerin geçmesine el vermeyen darlıkları ile isyancılara oldukça korunaklı bir mevzi olan sokaklar, genişletilmiş ve taşıtlara göre düzenlenmiştir. Sokak sokaktakiler için değil, sokakta taşıtlarla seyahat edenler için düzenlenmiştir. Bu sokağı insansızlaştırma düşüncesinin bir yansımasıdır. Ancak genişleyen sokaklarda, Paris Komünü kalkışması da gerçekleşmiştir. Sonuç olarak insansızlaştırılmayan sokak öldürülerek ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır: “Sokağı öldürmeliyiz” (Le Corbusier’den aktaran Berman, 2004: 227).

Nitekim modern şehircilik tarihinde sokaklar ne zaman özellikle halka ait olmuşsa (1848’ler, 1905’ler, 1968’ler) hemen arkasından kendilerini arşınlayanlarla birlikte sokakların da ölüm fermanı imzalanmıştır (Alankuş-Kural, 1995. 69). Sokağın ölümü iki biçimde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Birincisi sokağı insansızlaştırmak, ikincisi ise doğrudan sokağı ortadan kaldırmak. Sokağı insansızlaştırma düşüncesi, Napoleon ve Paris valisi Baron Haussmann’ın

uygulamaları ile ortaya çıkmıştır. Haussmann'ın çalışmalarının amacı, kenti bir iç savaşa karşı korunaklı kılmak, şehrin sokaklarında Devrim'de olduğu gibi barikatların kurulmasını imkansız hale getirmektir. “Caddelerin genişliği, barikatların kurulmasını olanaksız kılacaktır; öte yandan yeni caddeler, kışlalarla işçi mahalleleri arasındaki en kısa yolları oluşturacaktır. Çağdaşları, bu girişime “L’embellissement stratégique” (‘stratejik güzelleştirme’) adını takarlar” (Benjamin, 2002: 104–105). Güzelleşen sokaklarda yoksullar, yabancılar, serseriler, işçiler gibi ‘tehlikeli’ çirkinliklere yer yoktu ve olmamalıydı da. Eğer ki bu ‘tehlikeli’ insanlar bir biçimde bu güzel sokaklara çıkarlarsa, sokakların ve caddelerin karayollarının genişletilmesi ve bununla birlikte artan taşıt trafiği içerisinde bir araya gelmelerinin önüne engeller çıkarılmalıydı. “L’embellissement stratégique”in stratejisi aslında kamusal alanın politik yüzünü açığa çıkaran bir stratejidir; politik çıkar gruplarının dolaylı olarak yoluyla (polis, asker... gibi) karşı karşıya geldiği bu alanlar işçi sınıfına ya da kent yoksullarına kapatıldığı anda siyasallığın ve kamusal alanın da burjuva biçimi çizilmeye başlanır. Politika bir yandan parlamento çatısı altında profesyonel bir uğraşa dönüşürken, sokak da bir çatışma alanı olmanın gerisinde bir talep duyurma alanı olmaya başlar. “Demokratik hak” imgesi altında çok sesli etkisiz bir kamusal alan burjuva kamusal alanının depolitizasyonuna uğrayan kitlelerin artık bir sınıfın ya da bir politik gücün topluluğu olarak değil de siyasal haklarını seçimlerde kullanan kişiler olarak bu sokaklara geri çağırır. Mimarının biçimsel değişimine politikanın niteliksel değişimi eşlik eder. Sokaklardan kovulan kitleler sokaklarına depolitizasyonun vaftizinden geçmiş tekil kişiler olarak geri döner.

On dokuzuncu yüzyıl kent tasarımı şehir içinde çok sayıda bireyin hareket etmesini teşvik ederken grupların, Fransız Devrimi'nde ortaya çıkan türden tehditkar grupların,

hareketlerini kısıtlamıştır. On dokuzuncu yüzyıl kent tasarımcıları, şehri atardamar ve toplardamarlar içinde hareket edilen bir beden olarak tasavvur eden Aydınlanma'daki haleflerinin fikirlerinden yola çıkmışlar ama bu tahayyülü yeni bir biçimde kullanmışlardır. Aydınlanma şehircileri bireylerin şehrin kalabalıkları içinde dolaşmaktan uyarımlar alacağını tahayyül etmişlerdi; on dokuzuncu yüzyıl şehircileri ise bireylerin hareket yoluyla kalabalıktan korunacağını tahayyül ediyorlardı (Sennett, 2002: 290–291).

Hareket etmeyi kolaylaştırmak için dar sokaklar yıkılmış, geniş bulvarlar yapılmıştır ve böylelikle trafiğin şehrin bir ucundan diğer ucuna kolayca akabilmesi amaçlanmıştır. Şehrin kenar bölgelerindeki mahalleler yıkılmış, buralarda şehrin nefes alabileceği geniş meydanlar ve parklar yapılmıştır. Geniş bulvarlara yer açmak için önünde engel teşkil eden yapılar yıkılarak şehrin içinde bir atardamarlar ve toplardamarlar sistemi kurulmuştur. Şehir içinde bir mahalleden bir diğerine geçişin sağlanmasıyla ve kolaylaştırılması ile birlikte, şehir, şehirde yaşayan herkese açılmıştır. Napoleon-Haussmann bulvarları oldukça fazla miktarda insanın bir araya geldiği yeni ekonomik, toplumsal, estetik zeminler yaratmıştır. Sokaklar, bulvarlar boyu küçük işyerleri ve her türlü dükkan dizilmiş, her köşe başında restoranlar ve kaldırımlarda kafeler ortaya çıkmıştır.

Sokaklarda meydana gelen değişimler insanların davranış biçimlerinde de değişikliklere yol açmıştır. Bu değişiklikleri Baudelaire'in "Yoksulların Gözleri" şiiri üzerinden ele alalım. Baudelaire, şiirinde bulvarda bulunan bir kafede oturan sevgililerin deneyimleri üzerinden aktarmaktadır. Aşık çift bulvarın ve kafenin parlak ışıkları altında 'başkaları'nca görülüp görülmemeyi umursamadan, Berman'ın deyimi ile 'kamu içinde özel' bir durumda oturmaktadırlar. Rahattırlar,

huzurludurlar, zira çevrelerindeki insanlar kendileriyle benzer alışkanlıklara sahip aynı kamunun insanlarıdır. Ancak kafenin dışındakileri, başkaları, yoksulları görmeleri ile birlikte kamuları içindeki deneyimleri değişime uğramaktadır. Artık kendilerinin ya da kendilerine benzer olanların dışındakilerin de farkına varmışlardır. Bu farkındalık beraberinde bazı sorular da getirmektedir: “Kimdi bu insanlar, nereden geliyor nereye gidiyorlardı; ne istiyor, kimi seviyorlardı? Başkalarını gördükçe ve kendilerini onlara gösterdikçe genişlemiş ‘gözler ailesi’ne katıldıkça kendilerine ilişkin tasavvurları da zenginleşiyordu” (Berman, 2004: 208). Tasavvurların zenginleşmesi, deneyimlerin birbiri içine geçmesi, empatiye duyulan dehşetengiz güven, burjuva kamusallığının inşasının politik arzularını 1968 yılının Fransa sokaklarında ortaya çıkarır. Sokaklar iktidara yürüyen politik bir karşıt gücün sadece bir geçiş momentini olarak kabulünden, serbestliğin özgürlük diye anlaşıldığı apolitik bir kuşağın yerleşim yerine döner.

Sokak kaldırımları herkesin bulunabildiği yerler olması ile birlikte, yoksullarla zenginleri karşılaştıran, göz göze getiren yerler olmuşlardır. Ancak modern sokaklarda gören gözler, Roma’daki gibi oluşturulan mimari azametten ürküp itaat etmiyorlardı. Çünkü şehir planlaması, yapılarla insanları karşılaştırmaktan öte bir biçimde insanlarla insanları karşılaştırıyordu. Ve bu karşılaşmaların karşılaşmalara dönmemesi için herhangi bir engel bulunmuyordu.

Marshall Berman, modern şehir planlamacılığının bir örneği olarak Petersburg şehrini ve bu şehrin simgesi sayılan Nevski Bulvarı’nı incelerken modernleşmenin ve şehrin kent insanı üzerindeki etkilerini ortaya koyar. Petersburg

şehri, Petro tarafından Rusya'nın az gelişmişliğinin sona erişinin bir simgesi, ülkesinin Avrupa'ya açılan penceresi olarak işlev görmesi için bir bataklık üzerine kurulmuş bir şehirdir. Bu anlamıyla kent, yukarıdan aşağıya dayatılan modernleşmenin de bir simgesidir. Şehirde on yıl içerisinde 35.000 bina yapılmış ve inşaatı sırasında 150.000 insan ya ölmüş ya da sakat kalmıştır (Berman, 2004: 238–239). Modernleşme hareketi Petro'nun ölümünden sonra bir duraklama evresi geçirmiş, sonunda da kentin kurucularından, kentin kendisine, kenti yaşayan, sokaklarında dolaşan insanlara geçmiştir. Bir anlamda kenti inşa ettiren modernleşme, kentin kendisinin kontrolüne geçmiştir. Özellikle de kentin en büyük ve en güzel yeri olan Nevski Bulvarı'na.

Nevski Bulvarı, düzgünlüğü, ferahlığı, uzunluğu, kaldırımlarının ve yollarının iyi yapılmış olması özellikleri ile orada bulunan insanlar ve taşıtlar için hareket etmeyi oldukça kolaylaştırıyordu. Bu kolaylıklar bulvarı kentin iletişim hattının tam ortasına yerleştirmektedir. Bulvar, şehir ile ve diğer konularla ilgili haberlerin, tartışmaların mekanı haline gelmişti. Nevski Bulvarı şehrin her kesiminden insanların bir araya geldiği bir yer olarak bir karşılaşma mekanı idi. Zenginler, yoksullar, fahişeler, askerler bu bulvarda karşılaşıyorlardı. Bu karşılaşmalarda yoksullar ve diğer alt sınıfa ait insanlar, bulvarın verdiği aynı yerde, aynı seviyede bulunmuşluk duygusuyla, kendilerinden daha farklı ve zengin olanlara karşı eziklikten farklı olarak bir eşitlik bilinci ile donanmaya başlıyorlardı. Zenginler için ise daha farklı bir durum söz konusudur; şimdiye kadar görmezden geldikleri yoksullar ve diğer insanlar şimdi ellerini uzatsalar onlara dokunacakları yakınlıktaydı ve zaman zaman da kalabalıktan dolayı istemeyerek de olsa temas ettikleri insanlar

tam karşılıklıydı. Dokunacak kadar yakın olmanın verdiği ürküntü, zenginleri sokaktan bir süre için alıkoymuş olsa da, Nevski Bulvarı kentte hayatın kalbinin aktığı yer olarak onları yeniden içine almıştır. Modernleşmenin ve kentin insana verdiği özgürlüğün bir yansımasıdır Nevski Bulvarı ve bulvarın verdiği zengin toplumsallık.

Bir Alman atasözüne göre; “Kent havası özgürleştirir”. Baudelaire, modern Paris kentinin sokaklarında bu Alman atasözünün gösterdiği yeni umudu görmekteydi.¹² Baudelaire, yeni kentin ve yeni olanakların insana ve sanatçıya şimdiye kadar görülmedik bir yaratım zenginliği kazandırdığını düşünmektedir. Sokak insanlar arasındaki farklılıkları bir biçimde eşitleyerek, daha farklı bir yaşam tahayyülünün önünü açmıştır.

Antik Yunan’da şehir ve mekan, kamusal alandaki ana vurgu noktası olan konuşma etkinliği üzerine kurulmuştur. Agora ve diğer mekanlar yurttaşların birbirleriyle konuşabilme olanaklarını arttırmak üzere kurulmuş, planlanmıştır. Roma’da ise; görselliğe (görmeye ve itaat etmeye) dayalı bir şehir planlamacılığı anlayışı söz konusudur. Duyu organlarına dayalı bu anlayış -ki görsel ve işitsel uyarımlar sağlamak üzere oluşturulmuştur- modernizm ile birlikte bir aşırı uyarım ve

¹² Halenin Yitirilişi” adlı düzyazı şiiri böylesi bir umudu dile getirir:

“Dostum, atlardan ve arabalardan nasıl korktuğumu iyi bilirsiniz. İşte az evvel, çamura bata çıka, bir acele karşıdan karşıya geçiyordum ki, dört bir yandan üstüme gelen ölüm atlıları aklıma başımdan alınca ani bir harekette bulundum: İster misiniz benim hale başımda kayıp arnavutkaldırımının çamuruna düşüversin. O vaziyette, onu yerden kaldırmaya cesaret edemedim. Adam sen de, dedim kendi kendime, kemiklerim kırılacağına, giden bir nişan olsun. Hem her işte bir hayır vardır dedim. Sahiden varmış ki, artık kimselerin ruhu duymadan gezinebiliyorum etrafta, bayağı şeyler yapabiliyorum, her türlü pespayeliğe gönlümce, balıklama dalıyorum, tıpkı sıradan ölümlüler gibi anlayacağınız. Ve işte buradayım, beni nasıl görüyorsanız tıpatıp öyleyim, tıpatıp sizin gibi” (Baudelaire’den aktaran Berman, 2005: 199).

bunun da sonucunda uyaranlara yönelik bir kayıtsızlığa dönüşmüştür. 18. ve 19. yüzyıl kentlerinde şehirlerde yapılan büyük park ve meydanlar, insanlar için sınırsız alanlarda bulunmak izlenimi verdiği için bir çeşit özgürlük yanılsaması yaratırken, bu mekanlarda yapılan yine devasa heykeller sürekli bir kontrol altındalık hissi vermek için inşa edilmişlerdir. Denilebilir ki; modern kentler, sokakların çekiciliği, hızlı hareket edebilme olanakları, oldukça fazla sayıda insanla karşılaşma olanakları vermeleri dolayısıyla bir aşırı uyarım yaratmaktadır. Modern kent insanları hızın ve karmaşanın verdiği uyaranlar etkisi ile, kent planlamacılarının arzu ettiği biçimlerin dışında bir şehir kullanım kılavuzu edinmişlerdir. Sokaklar, salt bir tüketim ve seyahat mekanı olmaktan çıkmış, bir toplusallaşma mekanına dönüşmüştür.

Sokaklar modern zamanların agorası olarak, kalabalıkların politika yapmayı öğrendikleri ve yaptıkları bir kamusal alandır. *Agoradan* daha eşitlikçidir, çünkü herkes katılabilir, *forum* gibi görsellik üzerine kurulu değildir, insanların tüm duyu organlarına seslenir. Ve sokak, modern kentin değişimlerine çok hızlı adapte olabilmesi ile değişimin başladığı ve sürekli olarak kaotik bir biçimde sürdüğü yerdir. Kent planlayıcıları ile kenti yaşayanların, ezenlerin ve ezilenlerin, yönetenlerin ve yönetilenlerin mücadele ettiği bir kamusal alandır sokak.

Modern isyanlar sokaklarda şekillenmiş, sokaklarda gerçekleşmiştir. Sokak isyanları sonucunda da insansızlaştırılmayan sokaklar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Kentlerin içinde devasa otoyollar yapılarak, yayaların çıkabileceği sokaklar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Sokaksız kentler artık yeni kent biçimidir.

Kent sokaklarını düzenlemenin bir diğere yönü de kenti nötr bir biçimde düzenlemektir. Kent, kişiliksizleştirilerek içinde yaşayanların bir şey hissetmeyecekleri uyarıcı özelliğı olmayan mekanlara dönüştürülmeye çalışılır. Bu kentlerde birbirine yabancı olan insanlar karşılaşmazlar ve böylelikle de bir gerilim ortaya çıkmaz. Kentler gerilimlerden arındırılmış mekânlara dönüştürülmeye çalışılır. Modern mimari tarihi, kenti nötralize etme çalışmalarının da bir tarihidir. Zengin-fakir, beyaz-siyah, yerli-yabancı birbirlerinden uzakta konumlandırılır. Yollar ve caddeler yabancıların birbirleri ile karşılaşmalarını engellemek üzere planlanır. Camdan binalar inşa edilir ancak, görülebilirlik görmek anlamını taşımaz ve insanlar camlara rağmen birbirlerini görmezler, görmek istemezler. Sennett buna “açılma korkusu” der (Sennett,1999). Yabancılara açılmak güvenli sığınağı ortadan kaldırır. Nötr kent, oldukça statik ve yerleşme planının oldukça düzenli olduğu bir kent modelinin özelliğidir. Nötr bir kentte düzensizliğe yer yoktur, özellikle de yabancı ile karşılaşmaya –yabancıyı görmeye- yol açan bir düzensizliğe asla yer yoktur.

Modern mimarinin geldiğı noktada nötr kent uygulamaları ya da tasarımları kamusalılığı olmayan kamusal mekanlar yaratmakla birlikte kamusalılık kavramının politik ve toplumsal bir haleden arınmasına neden olsa da, toplumsal formasyonların taşıdığı iç gerilimlerden arındırılmış alanlar değildirler. Heterojen grupların sokaktaki bu karşılaşma mekanları bir yandan gerilimlerin görünür bir biçim almasını sağlarken diğere yandan da klasik politika yapma ediminin ötesinde yeni politik kulvarlar açmakta, homojen olduğu düşünülen ve tahakküm altına alınmış kimliklerin bir kamusal alanına dönüşmektedir. Fakat bu kamusalılık tanımlanışı

içinde önemli bir şeye dikkat çekilmelidir; kamusal bir yandan kimlikler arenasına dönüşürken burada bir politikleşme olduğu doğrudur, lakin farklılıkların bir arada yaşayabilmelerinin olanağı, sadece bu lokal politik öznelliklerin oluşturulmasından değil, yeni bir toplum idealine bağlı bir kamusal alan ilkelerini bu günden yaratmaya çalışmaktan geçer. Biz tez boyunca bir yandan üretime dayanan ve “tecrübe” kavramının hakkını veren bir kamusal anlayışının izini sürmeye çalışacağız. Diğer yandan ise “Sokak”ın ve sokak denilenin kamusallığın önemli bir belirleyicisi olabilmesine yönelik olanakları araştıracağız; bu araştırmanın, tezin sadece ansiklopedik bir bilgi yığını olması yerine, ‘politika’ ve ‘kamusal’ kavramlarının bizim düşünmemizdeki dönüşümüne yardımcı olacağını düşünüyoruz.

II. KAMUSAL ALAN OLARAK “SOKAK DERGİSİ” VE TÜRKİYE

A. Türkiye’de Kamusal Mekanlar Olarak Kentler ve Sokaklar: Kısa Bir Değerlendirme

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucuları, Osmanlı İmparatorluğu’nun kentsel yerleşiminde varolan bölgesel eşitsizliklerinin bir anlamda telafisini sağlayabilmek için¹³ devletin başkentini ülkenin ortasındaki Ankara tayin ederek, kentleşme pratiklerinin gelecekte izleyeceği yolu belirleme yolunda önemli bir adım atmıştır. Bu adımın anlamı ülke gelirlerinin bölüşümünde en önemli etkenin devlet olduğunun teoride ve pratikteki önemi ile ortaya çıkmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğunun yıkıntıları arasında kurulmuş bir devlet olarak zayıf bir burjuvazi ve işçi-köylü biçimindeki yine zayıf bir işçi sınıfına, dolayısıyla da toplumsal hareketlilik odaklarının yoksunluğunda bürokratik sınıfın önderliğinde teşekkül etmiştir. Bu biçimleniş devletin geleceğinin bir ipucudur. Burjuvazi kendi zayıf konumundan ve devletin kendisine yönelik korumacı yaklaşımları dolayısıyla devlet bürokrasisi ile oldukça uzun bir dönem önemli tartışmalara girmemiştir. İşçi sınıfı ise 1970’lere kadar sınıf bilincine ulaşamamış, bilinçlilik dönemi ise kısa sürmüştür. Türkiye Cumhuriyeti burjuvazi ile korumacı, genel halk ile ise popülist bir biçimde ilişki kurmuştur. Bu biçimleniş kentlerin gelişiminde kendisini ortaya koyar.

¹³ Bu belirleme ile Ankara’nın başkent olarak ilan edilmesine etki eden diğer faktörler (ülkenin ortasında güvenli başkent vb. gibi) göz ardı edilmemekle birlikte, Osmanlı’dan devralınan ve imparatorluğun yıkılmasında önemli payı olduğu düşünülen, dışa bağımlı bölgeler arası eşitsiz gelişimin, artık ortadan kaldırılması gerekliliğidir. Bu düşünce Cumhuriyet’in Osmanlı’dan idari olduğu gibi ekonomik anlamda da kopacağını / kopmak istediğini göstermektedir. Ankara bu kopuş isteminin idari ve ekonomik başkentini simgelemektedir.

Cumhuriyet ile birlikte başlayan yerleşme sistemi ülke içi pazarın bütünleştirilmesine yöneliktir. Bu amaç çerçevesinde ülkede geniş çaplı bir demiryolu ağı oluşturma çabalarına girişilir, bu çabalar ülkenin iç pazarının bütünleştirilmesinde oldukça önemlidir. Böylelikle tarımsal üretim ile ayakta duran Anadolu kentleri ürettikleri ürünleri, tüketim malları bakımından dışa bağımlı olan, İstanbul ve İzmir gibi kentlere ulaştırarak ekonomik bir canlanma sürecine girmişlerdir. Bununla birlikte 1950’li yıllara kadar kentleşme dinamikleri zayıf kalmıştır (Ataay, 2001: 57–58).

1954 yılından itibaren ithal ikameci ekonomi uygulamalarının sonucu olarak kentleşme dinamikleri bazı kentlerde oldukça yüksek hızlara ulaşmıştır. Bu süreçte devletin, büyük sanayi burjuvazisinin ve bu kesimlerle ilişkili olarak yerel burjuvazinin yatırımları belirleyici olmuştur. Büyük sermaye yatırımları gerektiren işletmelere devlet ve sanayi burjuvazisi yatırım yaparken, küçük ölçekli işletmeler yerel burjuvazi tarafından büyük yatırımların yakınlarında yapılmıştır. Böylesi bir iş bölümü, büyük burjuvazinin ekonomisi dışa bağımlı bir ülkede doğal olarak ülkenin dış pazarlara açıldığı noktalara yoğun yatırımları ile sanayileşmede bölgesel bir eşitsizlik yaratmıştır. Yatırımlar, özellikle İstanbul, İzmir ve Kocaeli’de ve daha az miktarda da Ankara, Bursa, Adana ve İçel gibi kentlerde yoğunlaşmıştır (Ataay, 2001: 61).

1950 sonrası dönemde tarımda makineleşme ile sağlanan verimlilik artışı ve yüksek nüfus artış hızı sonucunda tarımsal alanda boşa çıkan işgücü fazlası ulaşım kolaylıklarından da faydalanarak büyük kentlere doğru göç etmeye başlamıştır.

Göçün nedenlerini kabaca kategorize edecek olursak; göçmenleri köyden iten nedenler ve kente çeken nedenler altında toplayabiliriz. Köyden iten nedenler; tarımsal etkinliklerin düşük verimliliği, eşitsiz toprak dağılımı ve gelir düşüklüğü, makineleşme, ekilebilir alanların sınırına dayanmış olmak ve tarımsal üretimin genel ekonomi içerisindeki payının düşmeye başlamasıdır. Kente çeken nedenler ise; kentlerde iş olanaklarının fazla olması, yüksek ücretler ve kentin sahip olduğu kültürel olanaklarla birlikte eğitim ve sağlık olanaklarının köye göre gelişmişliğidir (Kongar, 1999: 550–553). 1950’lerde köylerde yaşayan her on kişiden biri kentlere göç etmiştir. “Bu mekansal hareketlilik, fiziki mesafeleri ortadan kaldıran ve merkez ile çevrenin kültürünü hoyratça karşı karşıya getiren ülke içi bütünleşmenin gerçek başlangıcıydı” (Keyder, 2005: 191) Kentlere gelen ilk göç dalgasını daha çok mevsimlik işçiler oluşturmakla birlikte, özel konut yapımında ve bayındırlık işlerinde görülen inşaat patlaması sonucunda kente gelen göçmenler kente yerleşmeye başlamıştır. 1954 yılından sonra öncelikle hizmet sektörü ve sonra sanayi sektörü önemli istihdam kaynakları olmuştur (Keyder, 2005: 188).

Kentlere gelen devasa göçmen kitlesinden mevcut konut alanlarında kendilerine yer edinemeyenler, öncelikli olarak devlete ve başka şahıs ve kurumlara ait olan mevcut yerleşim alanlarının hemen kıyısındaki boş arazilere gecekondular yaparak konut problemlerini çözüme yoluna gitmiştir. Bu yasadışı duruma, burjuvazi için, devletin konut yapımına ayırmak durumunda kalabileceği maddi kaynakları kendisine tahsis edebilmesine olanak taşıdığı için, politikacılar için ise kendi yandaşlarına dağıtılabilecek ulufe işlevi görmesi ile göz yumulmuş ve nerede ise teşvik edilmiştir. Gecekonduların yapımı, siyasi iktidarlar tarafından seçim vaatlerine

konu olmuş ve her seçim öncesi ve sonrasında tapu dağıtılarak yasallaştırılmıştır. Görülebileceği üzere gecekondular sorunu kente gelen göçmenlerin açgözlülüğünden kaynaklanmaktan ziyade yapısal etmenler tarafından oluşturulmuş bir sorundur. Burjuva bürokratik sınıflar, gecekondular yapımını kendi koşullarını sağlamlaştırmak için, yoksul halk ve işçiler ise konut problemlerini kısa yoldan çözebilmelerinin aracı olarak kullanmışlardır.

Az gelişmiş ülkenin geliştirilen kapitalist sınıfı için hem kendi denetimine ayrılacak fonları ve kredileri en çoğa çıkarmak, hem de emeğin yeniden üretiminin maliyetini en aza indirmek bir amaçtır. Bu durumda kent planlayıcıları için bir sorun olarak görülen gecekondular, geliştirilmeye çalışılan kapitalist sınıf için bir çözüm olarak ortaya çıkacaktır (Tekeli, Gülöksüz, 1983: 1238).

1980'lere dek köylerden kente göç edenler kente geldiklerinde malsız-mülksüz yoksullar değildi ve kente geldiklerinde genellikle kendilerinden önce gelen hemşerilerinin ve akrabalarının parsellediği bir gecekondular semtinde ev yapmaya başlayacak paraları vardı (Keyder, 2005: 217). Göçmenler daha sonra kazandıkları paralardan kalan kısımlarla evlerinin koşullarını düzeltme yoluna gitmiş böylece gecekondular mahallelerinde düşük kaliteli apartmanlar boy vermeye başlamıştır.

Türkiye'de kentleşme pratikleri başlangıçta ortaya çıkardığı gecekondular gerçeğine rağmen ne siyasi iktidar tarafından ne de burjuvazi tarafından dikkate alınmıştır. Dönemin en önem verilen işgali ekonomik gelişme idi. Ve ekonomi bir

biçimde kentleşme pratiklerini belirliyordu,¹⁴ bu belirlemeye ayrıca devletin ve gelişmekte olan burjuvazinin ayırabileceği kaynağı yoktu. Ta ki sokaklardaki karşılaşmalar, zenginlerle yoksulların karşılaşmaları ‘karşıtlaşmalar’a dönmeye başlayana dek! ‘Karşıtlaşmalar’da işçi konutları ile gecekonducuların iç içe olmasının önemli bir payı vardır; gecekonducuların önemli bir kısmı zamanla “işçi mahallesi” kimliği kazanmış ve 1970’li yılların sonunda gecekondu “hareketi” ile işçi hareketi içiçe geçerek önemli bir toplumsal muhalefet oluşturmuşlardır (Akkaya, 2001–2002: 90).

Türkiye’de kentlere göç eden insan nüfusu kentin istihdam olanaklarını başlangıçta karşılayamaz iken sonrasında istihdam olanaklarını çok aşan bir nüfus kentlere gelmiştir. Bu durum burjuvazi tarafından emek piyasalarında bir emek fazlası olarak, emek ücretlerini rekabete açarak düşük ücretler verebilmelerinin yolunu açtığı için hoş karşılanıyordu, ancak gecekonducularda yaşayanlarla gerek ekonomik gerekse de kültürel farklılıklar gecekondu nüfusunun hızla artması ile birlikte bir ürküntüye de yol açıyordu. Kentlerdeki modern gelişme hızı kentlerde ya da köylerdeki tüm emek arzına iş olanağı sağlamaktan uzaktı ve bu durum modern kesimin dışında bir marjinal kesimi ortaya çıkarmaktaydı. Kentler artık marjinal kesimlerle modernler arasında bölünmüş bir ikili yapı¹⁵ göstermekteydi (Tekeli, Gülöksüz, 1983: 1236). Bu ikili yapı marjinal kesimlerin ikinci kuşağı ile birlikte sınıfsal bir biçim almaya başlamış, sınıf modeline daha uygun politik davranışlar

¹⁴ Bu noktada John Friedman’ın haklı uyarısı aklı gelmekte: “Şehirler işletmecilerle planlanırsa Los Angeles’in kaderini paylaşmaya ve sokaksız şehirler olmaya mahkum edilirler” (Friedman, 1996: 79).

¹⁵ Kentlerdeki bu ikili yapı, giderek birbirinden kopan ve gettolaşma eğilimi gösteren farklı bölgeleriyle, kentlerin sosyo-mekansal olarak çok büyük refah ve yoksulluk uçurumlarını barındırması, toplumsal gerilimi arttırmaktadır. Bu gerilim 1996 1 Mayıs’ında kendini dışa vurmuştur (Doğan, 2001: 104).

yaygınlaşmıştır (Keyder, 2005: 190). Yine de gecekonduların sakinlerinin yaptıkları işlerin nitelikleri, sınıfsal konumlarının pekişmesinde engeller oluşturduğundan sınıfsal vurgu çok güçlü olmamıştır. Gecekondular 1970’li yıllarda barındırdığı öfkeli işçiler ve de çoğunlukla da işsiz ya da taşradan yeni göç eden gençler dolayısıyla politik şiddet olaylarına tanık olmaya başlamıştır. Büyük sanayi burjuvazisi geleneksel işkollarını ortadan kaldırarak toplumsal dengeleri altüst etmiş, ülke coğrafyası içinde ekonomik dengesizlikler ortaya çıkarmış, kentlerde ise düzensiz bir yapılaşmanın ürünü olarak gecekondulara yol açmıştır. Tüm bu etkenler, Çağlar Keyder’e göre 1970’li yılların sonunda yaşanan şiddet sarmalının ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır (Keyder, 2005: 282).

Kentler şiddet eylemlerinin mekanı olmaya başladığında ise, burjuvazi ve devlet bu sorunu çözebilmenin yollarını araştırmak yerine sorunu basit bir biçimde güvenlik problemi olarak nitelemişlerdir. Bu sürecin sonunda devlet bir askeri darbe ile toplumsal hayatı olabildiğince baskılamaya girişirken, burjuvazi de kent yoksullarından arındırılmış kent bölgeleri inşasına girişmiştir. Devlet antidemokratik uygulamaları ve güvenliksiz sokaklar oluşturma politikası ile sokakları boşaltma yoluna giderken¹⁶, burjuvazi ise kendi özel güvenli ve yüksek duvarlarla çevrili yerleşim mekanlarını oluşturarak sokaklarını ayırma yoluna gitmiş, kendi uydu kentlerini ve sokaklarını yaratmıştır. Her iki durumda da çarpık kentin yoksul gecekondularını bir sorun ve sorun kaynağı olarak ortada kalmaktaydı.

¹⁶ Bu tezin yazılmakta olduğu döneme benzer olarak, o zamanlarda da kent sokaklarında yaşanan “tehlikeli durumlar” devlet tarafından basit bir güvenlik sorunu olarak gösterilmektedir –sosyal politikalar üret/e/meyen her devletin yaptığı gibi-.

Türkiye’de Batı’daki gibi bir burjuva hareketinin, kültürünün olmadığı oldukça sık dile getirilen bir düşüncedir. Bununla birlikte Türkiye’de burjuvazi, hiçbir zaman kendini siyasal bir güç olarak inşa etmek zorunda kalmamış, Cumhuriyet ile birlikte Osmanlı zamanının gayrimüslimlerinden kalan servetin üzerine konarken kendisine karşı oldukça korumacı politikalar izleyen devlet iktidarı ile bir çatışma içine girmemiştir. Devlet bürokratları ise, kendilerine birincil görev olarak T.C. devletini koruma görevini edindiklerinden, önce devleti sonrasında ise ulusal burjuvaziyi koruma, geliştirme işlevini yerine getirmişlerdir. Devleti koruma görevi bir anlamda tüm toplumsal bileşenleri işe koşmayı gerektirdiğinden devlet her zaman biraz da popülist bir nitelik taşımıştır. Bu durum 1980’li yıllarda Turgut Özal’ın yeni-sağ politikaları ile birlikte aşınmaya başlamaya başlamakla birlikte halen yaşanmaktadır. Özal ile birlikte uluslararası konjonktürün de etkisiyle, (A.B.D.’de Reagan, Federal Almanya’da H. Kohl, İngiltere’de Thatcher iktidarları dolayısıyla yeni sağ ekonomi politikalarının egemenliği) Türkiye’de ihracata dayalı ekonomi politikaları uygulamaya koyulmuştur. Ucuz emek gücüne ve özelleştirmeye dayalı bu politikalar sonucunda kentsel alanlar ve toplumsalın her alanı sermayenin buyruğuna bırakılmıştır. Kentler Özal döneminde çıkarılan imar affı ile bir rant alanına dönüşmüştür. Gecekondu sahipleri, bu imar affı ile kentsel rantlardan bir biçimde yararlanmış ve 80 öncesinin politikleşmiş gecekondu mahalleleri politikadan arındırılmıştır. Özal ile birlikte Türkiye’de kentlerin değişim değeri daha da öne çıkmış ve kentsel alanlar, çıkarılan imar afları ile birlikte sermayenin yağmasına bırakılmıştır. Değişim değerindeki bu öne çıkma toplumsal alanın her yerinde karşılığını bulmuştur.¹⁷

¹⁷ Türkiye’de 1980’lerde yaşanan toplumsal ve kültürel dönüşümler bir çok çalışmaya konu olmuştur, Kozanoğlu (1994), bu dönüşümleri döneme ilişkin simge kişilikler (Turgut Özal, Leyla Alaton, Ahmet

Devletin bu koşullanmalarına paralel olarak ülkede bazı sosyal ve siyasal haklar herhangi bir toplumsal muhalefetin oluşumu ve çabasını gerektirmeden halka verilmiştir. Örneğin bir kadın hareketi olmadan kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmış, herhangi bir sınıfsal mücadele olmadan işçilere grevli sendika hakkı tanınmıştır. Sosyal ve siyasal hakların yukarıdan verilmesi, gelenekselleşmiş askeri darbeler ile topluma birkaç on yılda bir hatırlatılmıştır. Böylelikle halk devletten herhangi bir talepte bulunmamaya, gerekli hakların devlet tarafından, onlar istesin istemesin gerektiği zamanda onlara verileceği ve geri alınabileceği konusunda işkencehanelerde ikna edilmiştir.

1980 yılında, 12 Eylül darbesinin ardından Türkiye’de sokaklar askeri yöntemler ile boşaltılmış, sendikalar ve siyasal partiler kapatılmıştır. Bu durumun sonucu, sokağın boşalmasıdır. Ancak 80’ler ile birlikte Türkiye sokakları yeni bir toplumsal muhalefet odağı kazanmıştır: Kadınlar!

80’ler, Türkiye’de geleneksel olarak özel alanda yer alanları kamusal alana taşımıştır. Kadınlar bu dönemde önemli bir kamusal eylemci olarak Türkiye

Kaya gibi) üzerinden çözümlenmektedir. Çözümlenmelerde ortak olan şey, 1980’ler ile uygulanmaya başlanan ekonomi politikalarının, kültürel ve toplumsal algıda yol açtığı değişikliklerdir. Gürbilek, 1980’ler “Varlığın ve imkânların dünyasıyla yokluğun ve imkânsızlığın dünyasını, birbirine temas ettirmeyecek, birbirine geçişi olmayan iki kampa ayırdı”, demektedir. Bu ayrılığın simgesi “vitrin”dir. Vitrin, sergilenen şey ile onu izleyen kişi arasında kesin bir sınır çeker. Bu sınır, sergileneni elde edebilecek kişi için bir önem ifade etmez iken, elde edemeyecek olan için bir yoksunluğun, yoksulluğun dayatılmasıdır. Ülkenin vitrin haline gelmesi, yoksul yurttaşlar için, politik hayattan umutlarını kesmelerinin bir aracıdır. Çünkü onlara elde edemeyecekleri şeyler -öyle hissetmelerinin kaynağı vitrinin kendisidir- sergilenir. Ülke ve devlet, bir vitrin, bir vitrin malzemesidir onlar için (2001) Mücadele ilişkisine giremeyen yoksul insanlar, politikadan dışlanmakta ve ancak seçim dönemlerinde kısa bir süre için hatırlanan yurttaşlara dönüşmektedirler. Geçmişte de rastlanabilecek bu durum en net görünümüne 1980’lerde, değişim değerinin ulaştığı yaygınlık dolayısıyla, ulaşmıştır denilebilir.

sahnesine çıkmıştır. Ayşe Düzkan bir röportajında kadınların, o dönemlerde Türkiye’de en fazla korsan eylem yapan ikinci grup olduklarını söylemektedir¹⁸ (1996: 29). Basında ilk defa *Somut Dergisi*’nde feminist bir bölüm edinen kadınlar daha sonra 1987 Mayıs’ında “Dayağa Karşı Dayanışma”¹⁹ yürüyüşü gibi etkinlikler ile bağımsız dergilerini çıkarmışlardır (Demir, 1996: 24). Bu dergiler arasında, *Feminist Dergisi* (1987), *Sosyalist Feminist Kaktüs Dergisi* (1988), *Kadın Bülteni* (1988), *Kadınların Kurtuluşu* (1988) sayılabilir (Köker 1997: 34–35). Kadınların eylemliliği söz konusu yürüyüşten sonra da sürmüştür: 1989 yılında İstanbul’da “Cinsel Tacize Karşı Mor İğne” kampanyası düzenlenmiştir (Köker, 1997: 41).

Türkiye’de sokaklar, kadınlar tarafından “kullanıldığı” gibi, 80’lerin sonunda işçiler tarafından da “kullanılmıştır”. Geleneksel olarak DİSK ve Türk-İş’de örgütlenen işçiler, 12 Eylül’de DİSK’in kapatılması ile askeri yönetim yanlısı Türk-İş’de örgütlenmek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte Özal ile yaşanmaya başlanan yeni ekonomi politikalarının hoşnutsuz kıldığı geniş işçi yığınları, sendikalarının devlet yanlısı tutumuna rağmen kitlesel eylemlerle sokağa çıkmışlardır (Akkaya, 2001–2002). 1986 yılında Netaş’ta 2650 işçinin katıldığı grev, 12 Eylül sonrasının ilk büyük grevidir; 1987 yılında, Deri-İş’in önderliğinde İstanbul Kazlıçeşme’de yine 12 Eylül sonrasının (5.000 kişinin katıldığı) ilk mitingi yapılmıştır. 1989 yılına gelindiğinde ise, 600 binden fazla işçiyi kapsayan sözleşmelerin tıkanması ile işçiler büyük bir eylemlilik sürecine girmişlerdir (Karadağ ve İlgün, tarihsiz). Bu eylemler 89 Bahar eylemlerini ortaya çıkarmıştır.

¹⁸ Dönemin “demokratik koşulları” dikkate alınırsa hemen her türlü eylemin korsan kategorisine sokulabileceği açıktır.

¹⁹ Bu yürüyüşün örgütlenmesinde Feminist Dergisi de etkin olmuştur (Köker, 1997, 40).

Bu noktada, kadınlar ve işçiler kadar etkili eylemlilikleri olmasa da, çevrecilerden de bahsetmek gerekmektedir. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye sokakları yeni bir eylemci grubu ile tanışmaktaydı; bu grup çevrecilerdir. 1980'lerde çevrecilerin yaptığı eylemlerin bazıları şunlardır:

- * Ankara'da Günvenpark'ın otopark yapımını engellemek için yapılan kampanya;
- * İstanbul'da Taşkışla'nın otel olmasını engellemek için eylemler;
- * İstanbul Tarlabası yıkımlarına karşı eylemler;
- * Büyükçekmece'nin Mimarsinan köyünde Akçimento'ya karşı eylemler;
- * Köyceğiz Dalyan'da deniz kaplumbağalarını kurtarma eylemleri;
- * Gökova termik santraline karşı eylemler;
- * İzmir Aliğa termik santraline karşı eylemler;
- * Eşcinsel hakları için eylemler;
- * Silahlanmaya karşı eylem ve kampanyalar;
- * "Demokrasi Hemen Şimdi" kampanyası;
- * "Yeşilden Griye Adım Adım Türkiye" gezisi (Yesiller.org).²⁰

Askeri yönetimin baskı altına aldığı sokaklara önce kadınlar, daha sonra da işçiler ve bir ölçüde de çevreciler, toplumsal muhalefet odakları olarak çıkmışlardır. Ancak uygulanan ekonomi politikalarının yalnızlaştırıcı etkisi ve siyasal atmosferin dağınıklığı dolayısıyla çok fazla etkili olamamışlardır.

Yukarıda anlatılanlar ışığında Türkiye'de kapsayıcı bir kamusal alanın yokluğu açıkça görülebilmektedir. Türkiye'de ne olgunlaşmış bir siyasal burjuvazi

²⁰ Sokak kültürüne yönelik değiniler, döneme ilişkin olarak belirli bir kitlesellik ve etkinlik kazanan kesimlerin eylemlilikleri ile kısıtlanmıştır.

ne de olgunlaşmış bir işçi sınıfı bulunmaktadır. Bununla birlikte Türkiye’de yukarıda anılan egemen kamusal alan oluşturucularının (burjuva ya da proleter kamusal alan biçimleri) zayıflığı her ne kadar açık bir görüngü olsa da toplumsal yapının daha farklı alt kimliklerinin (kadın, öğrenci, Kürt, tutuklu aileleri vs...) açığa çıkardığı bir kamusal alan çoğulluğundan söz edilebilir.

B. Bir Kamusal Alan Olarak “Sokak”- *Sokak Dergisi*

Bilge Karasu Ankara üzerine yazdığı bir yazıda, “Bir şehrin sokakları o sokaklarda yaşayan insanların yerleşmişliği ölçüsünde yaşar. Londra’yı düşünüyorum da, bir de ‘sokağı kullanmaları ölçüsü’ diye ekleyesim geliyor...” (Karasu, 1987, s. Mart: 20) demektedir. Bilge Karasu’nun eklemek istediği şey, tam da bu tezin ana sorusudur: Türkiye’de insanlar sokağı ne ölçüde kullanabilmektedir ve okurları *Sokak*’ı ne ölçüde kullanabilmekteydi? Her şeyin değişim değeri ile ölçüldüğü bir dünyada romantik bir soru gibi görünen bu soru, kamusal alan kavramının da nihai belirleyicisi olarak bu tezin merkezinde yer almaktadır. Kamusal alan, katılımcıları onu kullanabildiği oranda kamusal alan olabilmektedir. Sokakların ve *Sokak*’ın ne ölçüde kullanılabilirdiği sorusuna yukarıda ele alınan teorik çerçeve içerisinde cevap aramaya artık başlayabiliriz.

*Sokak Dergisi*²¹, 27 Ağustos 1989 1 Nisan 1990 yılları arasında 32 sayı yayımlanmış haftalık bir dergidir. Dergi, Tuğrul Eryılmaz'ın anlatımıyla o dönem egemen olan gazetecilik yapma pratiklerinden rahatsızlık duyan bir grup duyarlı gazetecinin, Enver Nalbant'ın finansmanı ile harekete geçmesi sonucu, alternatif ve muhalif bir dergi olarak yayın hayatına başlamıştır (Eryılmaz, 2006).²² Derginin adı olan “Sokak” 1940’lı yıllarda yayımlanmış bir derginin de adıdır, dergiye bu isim özellikle seçilmiştir.²³ Zira ilk *Sokak Dergisi* kısa sürmüş yayın hayatına yeni *Sokak*’ların varolacağı umudu ile veda etmiştir (*Sokak*, 1989, sayı:2: 2). İlk *Sokak*’ın bu beklentisine ya da mirasına uygun bir biçimde ikinci *Sokak Dergisi* yayın hayatına başlamıştır. Derginin tirajı bir dergi için iyi sayılabilecek olan, 7.000–8.000 dolaylarındadır (Özcan, 2006; Eryılmaz, 2006).

Hangi nesneyi konu edinirse edinsin, bir çalışma, araştırma nesnesini, (bu çalışmada *Sokak Dergisi*) içerisinde bulunduğu koşulların bilgisinde ve o bilgilerin sirayet ettiği tarihsel konumda ele almalıdır. *Sokak Dergisi* 1989 ve 1990 yıllarında

²¹*Sokak Dergisi*’nin 1989 yılı 5. sayısının künyesi (zaman içinde bazı küçük değişiklikler olmakla beraber) şöyledir:

Ağaçkakan A.Ş. adına sahibi: Enver Nalbant.

Genel Yayın Yönetmeni ve Sorumlu Müdür: Tuğrul Eryılmaz.

Yayın Koordinatörü: İpek Çalışlar.

Yayın Kurulu: Mehmet Açar, Nesrin Arman, Nadire Mater, Enver Nalbant, Füsün Özlen, Can San.

Ankara Temsilcisi: Mete Tunçay.

Doğu ve Güneydoğu Temsilcisi: Günay Aslan.

İstanbul Büro: Mehmet Açar, Nazik Dinarlı, Esmahan Aykol, Meral Esaslı, Necdet Kaygın, Hatip Mercan, Gönül Morgül, Kutlu Özmakinacı, Metin Özügürlü, Cengiz Semercioğlu, Ercan Yaşa, Ali Kemal Yılmaz.

Ankara Büro: Bülent Akyöndem, Fevzi Argun, Meral Can, Ayşen Safa Can, Metin Çiftçi, Nurcan Gökdemir, Cengiz Özkan, Asuman Sunar.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu: Agit Almış, Dündar Alpaslan, Ekrem Aşık, Abdurrahman Arslan, Kerem Aydoğmuş, Salih Baysal, Atilla Durak, Abubekir Kanat, Agit Mulgen, Macit Öztunç, Muzaffer Tekeş, Okan Şenyüz, Çetin Talay, Naif Yaşar, Cemal Yıldırım, Evin Aydar, Salih Baysal, Mustafa Gürbüz.

²² Tuğrul Eryılmaz ile yapılan görüşme, İstanbul, 2006. Bkz. Ekler

²³ Derginin çıkış manifestosu şöyledir: “Türkiye’de sokaklar ses veriyor. İşçisi, öğrencisi, çeşitli nedenlerle ezilen, azınlık konumuna kilitlenen, ‘söz’üne ket vurulan insanlar sokaklara dökülüyor. Bu insanlar muhalif olmanın yepyeni dilleri zorlamak olduğunu biliyor. Dünya sokak çocuğu olmaktan korkmayanların olacak. Bu nedenle dergimizin adı SOKAK” (*Sokak*, 1989, sayı: 1: 2).

yayınlanan bir dergidir ve *Sokak Dergisi*'nin sokak ile kamusal alan olma olanakları açısından taşıdığı iddia edilen ilişki, 89–90 yıllarını hazırlayan kısa ve uzun dönemli bir tarihsel incelemeyi gerektirir. Ya da bu çalışmada kısıtlandığı gibi toplumsalın her alanını etkileyen ve dönüştüren bir geçmiş bilgisi dahilinde ele alınabilir. Bu geçmiş bilgisi 12 Eylül 1980 askeri darbesi ve Turgut Özal'ın yeni-sağ politikalarıdır. Bu iki süreç iç içe geçmiş bir biçimde Türkiye toplumsal hayatını, *Sokak Dergisi*'ni ve 89-90'ın sokağını hazırlamıştır.

12 Eylül askeri darbesi, 70'lerin toplumsal şiddet olaylarını kullanarak uygulamaya geçirilmiş ve bir anlamda toplumu Özal'ın yeni-sağ politikalarına psikolojik ve sosyal olarak hazırlamıştır. 12 Eylül cuntası kamusal hayatın her türlü biçimini baskılamak, toplumsal olanın sükunetine karşıt olarak Türkiye'de özel alana ilişkin olana dair bir “söz patlaması” yaşanmıştır. Negt ve Kluge'nin “**mahremiyetin tiranlığı**” dediği şey Türkiye'de askeri cuntanın gölgesinde bir anlamda yıkılırken, “**kamusallığın tiranlığı**”nın en koyu şekli hüküm sürmeye başlamıştır. 12 Eylül ile birlikte dönemin ekonomi-politiğine uygun bir biçimde, özel alandaki “söz patlaması” desteklenmekte ama bununla birlikte kamusal konular hakkındaki “söz” kısıtlanmaktadır (Gürbilek, 1987). Kamusal konular kamusal bir biçimde tartışılır olmaktan çıkarılmış, “hanenin karanlığı”na hapsedilmiştir. Eğer ki kamusal konular “hanenin karanlığı”ndan kamuya duyurulur ise bu defa hapishanelerin karanlığı ortaya çıkmıştır.

Sokak ve *Sokak Dergisi* her iki tiranlık biçiminin kavşak noktasında kavranabilir. Sokak bir kamusal mekan olarak değişik kamuların ve insanların

karşılaşma ve etkileşime geçme mekanı olmasıyla, kamusal alan olma potansiyelini barındırır. Bu potansiyel egemenlerce geçmiş isyanların tecrübesinden çok iyi bilinmektedir. *Sokak Dergisi* ise sayfalarında yer verdiği azınlıklar, sabıkacılar, çevreciler, sosyalistler, anti-militaristler, kadınlar vb. ile muhalif yaşam biçimlerinin, kamusal alanların bir kamusal alanı olma potansiyelini barındırmakta idi. Bu çalışma bu potansiyellerin ne ölçüde kullanılabilirdiğini niteliksel bir çözümleme yoluyla ele almaktadır.

Bu niteliksel çözümlemede izlenecek yol; öncelikle dergide düzenli olarak yer alan bölümleri ayrıştırma, daha sonra belli başlı örnek konuları ele alma, son olarak farklı kolektif kimlikleri ve onların taleplerini dile getirme ortamı olarak *Sokak Dergisi*'ni değerlendirmek biçimindedir.

1. Sokak Dergisi'nde Yer Alan Bölümler

Sokak Dergisi, 48 sayfa olarak yayınlanmıştır. Dergide düzenli olarak ya da sık bir biçimde yer alan bölümler, derginin kent, sokak, çoğul kimlikler, yurttaşlık konularındaki duruşunu belirleyici niteliktedir. Bu bölümler şunlardır:

Yamalı Bohça: Okurlara birbirleri ile iletişime geçme olanağı sunan, belirli bir uzunluğu aşmayan metinlerin (200 kelimedenden az olanların) ücretsiz olarak yayımlandığı bir sayfa uzunluğundaki herhangi bir içerik sınırlamasının olmadığı bir bölüm. Bu bölüm çoğunlukla derginin ikinci sayfasında yayınlanmış ve böylelikle bir anlamda okurların birbirleri ile iletişimine verilen önem gösterilmiştir. Bu sayfada

yayınlanan yazıların büyük çoğunluğu gündelik yaşam içerisinde birbiri ile iletişim kuramayan insanların benzer kaygıları güden insanlarla ilişki kurmalarını amaçlamaktadır. Örneğin, hapishanelerde yaşayan insanların yalnızlıklarını gidermek için yazışma isteklerini içeren mektupları kapsamaktadır. Örnekler şunlardır:²⁴

“Parası tükenmiş bir gazeteciyim. İki teybimden birini satmak zorundayım. Topu topu üç kez kullandım. Sony marka, cep teybi...150 bin TL. Mutlu olurum, bunu unutmam. Tel: 166 89 81” (*Sokak*, 1989, sayı: 1: 43).

“Uzun müddetten beri cezaevinde bir suçtan dolayı cezamı çekmekteyim. Şu anda kendimi çok yalnız hissettiğim için benimle dertleşecek, yalnızlığımı paylaşabilecek, demokrat görüşlü, bay ve bayan arkadaşların mektuplarını ilgiyle bekliyorum. İbrahim Saka. Kapalı Cezaevi K.1 Kırkağaç-Manisa” (*Sokak*, 1989, sayı: 11: 2).

“Sınırları aşmış, alabildiğine rahat genç bayanlar, genç kızlar sisler bulvarında dolaşamaz mı? Süleyman Aldırmaz. Çimento Fabrikası 58 190/ Sivas” (*Sokak*, 1990, sayı: 10: 2).

Aynı Dünya: Güncel politik ve sanatsal kısa haberlerin yer aldığı bu bölüm dergi içinde birer sayfalık iki bölümden oluşmaktadır. Bölümün ilk sayfası 28. ve 31. sayfalar arasında değişen bir yerde, ikinci sayfası ise 42. veya 43. sayfada yer almaktadır. Bu bölümün içeriği çok zengindir; öğrenci eylemleri, süren davalar,

²⁴ Dergini üslubunun daha rahat anlaşılabilmesi için bazı örnekler, hiç araya girilmeden, dergide yayımlandığı haliyle verilmiştir.

hapishane sorunları, sendikal hareketler, moda, tiyatro, sinema gibi farklı alanlardan kısa haberler okurlara “samimi” bir dil ile aktarılmaktadır. Örnekler şunlardır:

“‘Aklınızı başınıza toplayınız, başörtüsüyle baş edemezsiniz.’ Zulme boyun eğmeyen Müslümanlar geçtiğimiz hafta Cuma namazını müteakiben, Sultanahmet Meydanı’nda Osmanlı İmparatorluğu’nun şaşaalı ümmet günlerini aratmayan bir miting düzenlediler. 9 fireyle biten miting sırasında Allah-u Ekber sesleri ortalığı çınlattı. Müslümanlar tarafından ‘MİT’ olarak nitelenen beyaz pardösülü bir adamsa, kendini polislerin önüne atıp, ‘Kelime-i Şahadet’ getirdi. Şeytanı bile hareketsiz kılan bu sözcükler, bizim polisimizin de elini kolunu bağladı, adama dokunamadılar. Gene de, Müslümanlar polisin kendilerine karşı takındığı tavrı ‘çok katı’ olarak nitelediler: ‘Sanki Ruslara Saldırıyorlardı...’” (Sokak, 1989, sayı: 4: 30).

“Van Gogh bir zamanlar, kendisini, ‘tabloları beş kuruş etmeyen bir zavallı’ olarak değerlendirmişti. Allah biliyor ya, ‘İrisler’inin yaklaşık 54 milyon dolara müzayedede satıldığını duysaydı öbür kulağını da kesmekten hiç gocunmazdı. Müzayedede kurallarının ‘parayı veren düdüğü çalar’cı yaklaşımları bir yana, bunun müzelere apaçık sekte vurmaktan başka bir şey olmadığını görmemek için de gözlerini dağlardı herhalde...” (Sokak, 1990, sayı: 3: 43).

Haklarınızı Bilin: Yurttaşların yasalardan kaynaklanan haklarının bilincinde olmasını amaçlayan ve yurttaşları bu konuda duyarlı olmaya çağırان bir bölümdür. Dergini arka kapağında yayınlanması özelliği ile bu bölüm okurların dikkatini üzerinde toplamak üzere konumlandırılmıştır ve bu, dergi yönetiminin bölüme ayrı

bir önem verdiğini göstermektedir. (Bu bölüm aşağıda ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır).

Sokak'ta Őenlik: Kemal Urgenç'in "*Peder Reis*" adlı karikatür bandının ve bulmacaların yayınlandığı çoğunlukla 43. ve 44. sayfalarda yer alan iki sayfalık bölüm. Ayrıca bu bölümde "*Hakaretler*" başlığı altında kimi ünlü şahsiyetlerin medyadan seçilmiş "ilginç" sözleri de yayınlanmıştır. Bu "söz"lerin bazı örnekleri şunlardır:

TBKP hakkında Gencay Gürsoy şöyle demiştir: "Kaşarlanmış burjuva politikacılarının yüreklerini yumuşatmak için bunca dil dökmenin fazla bir yararı olduğuna inanmıyorum. Adamlar kocamış sirk aslanlarının kafes kapılarını aralayan bekçiler gibi, 'bu garibanların artık kimseye zararı dokunmaz' demeye getiriyorlar. Bir de önlerinde takla atmaya değmez" (*Sokak*, 1989, sayı: 18: 43).

Turgut Özal hakkında SHP'den Ahmet Ersin şöyle demiştir: "Özal, kendi yakınlarının mal varlığı hakkındaki kuşkuarı dağıtacak girişimlerde bulunmak yerine konuyu örtbas etmeye yönelik garip bir suskunluğa büründü. Özal'ın bu durumdan ve halkın kuşku bakışlarından hiç de rahatsız olmadığı anlaşılmaktadır" (*Sokak*, 1990, sayı: 3: 45).

Sevgili Münevver: Türkiye'deki siyasal, sanatsal ve basın sektörüne ilişkin alaycı yönü ağır basan, entelektüel magazin bölümü. Kimi zaman "*Sevgili Ahmet*" biçiminde de yayınlanmıştır. Bölüm sıklıkla derginin arka kapağında yayımlanmıştır.

Kanımızca bu durum, dergi okurlarının yayımlanan türden “entelijensiya dedikoduları”na ilgi göstermelerinden kaynaklanmaktadır.

“Ahmet” ve “Münevver” arasındaki ayırım bir mektupta şöyle dile getirilir: “Sevgili Ahmet, pek siyasi olmaya aday bu mektubu, kadın olduğu için anlamayacağı hesabıyla, Münevver’e değil sana yazıyorum.” Mektupta bu noktadan sonra düşünce özgürlüğü ile ilgili değiniler aktarılmaktadır: “Doğu Avrupa’daki ‘komünizm cehenneminde’ yaşayanlar şakır şakır duvarları yıkmaya başlayınca bizim buradaki ‘demokratlar’ tribe girdi. 141, 142, 163 kalksın diye avaz avaz bağurdılar.” Aynı mektubun ilerleyen kısımlarında ise; “Ahmetçim, mektubun bundan sonrası Münevver’i ilgilendiriyor” denilerek basın sektörüne ilişkin esprili değerlendirmeler yapılmıştır (*Sokak*, 1989, sayı: 13: 5).

Öne Çıkanlar: Bu bölüm genç sanatçıları, yeni müzik gruplarını, sivil toplum örgütlerini tanıtan, kimi zaman bir kimi zaman iki sayfadan oluşan ve genellikle derginin 4. veya 5. sayfasında yer alan bir bölümdür. Derginin ikinci yayın yılından (1990) itibaren kaldırılmıştır. Örneğin; bir sayıda Sevinç Eratalay tanıtılmıştır. Eratalay’ın müzik tutkusu ve politik tutumunun müziğine yansımaları aktarılmıştır. “Eratalay 27 yaşında yeni bir sanatçı” (*Sokak*, 1989, sayı: 16: 5). Yine bir derginin başka sayısında “Aykırı Edebiyatçı” nitelemesi ile Ahmet Tulgar adlı genç bir yazar tanıtılmaktadır. Ahmet Tulgar, “yalnızlığını başkalarına duyurabilmek için” yazan bir yazardır (*Sokak*: sayı: 1: 4).

TV Filmleri: Televizyonda yayınlanan filmlerin ve programların tanıtıma ayrılmış iki sayfadan oluşan çoğunlukla 46. sayfada yer alan bölüm.

a) “Haklarımızı Bilin”

Derginin çeşitli sayılarında sık aralıklarla yer verilen bu bölüm, ayrı bir biçimde ele alınmayı gerektiren bir öneme sahiptir. Dönemin demokratik koşullarının bilgisi dahilinde, bilinen tüm yasal ve anayasal kısıtlılıklara rağmen yine de bir hukuk devleti olan –olduğu iddia edilen- Türkiye Cumhuriyet’inde yaşayan yurttaşları temel hak ve özgürlükleri hakkında bilgilendirmeyi amaçlayan bu bölüm, Türkiye’de demokratik yurttaş bilincinin gelişimi için bir çabayı içermektedir.

Dergide, “Emekliler Haklarınızı Bilin”, “Basına Karşı Haklarınızı Bilin”, “Yürüme Özürlüler Haklarınızı Bilin”, “Yılbaşında Haklarınızı Bilin”, “Hava Kirliliğine Direnme Hakkınız”, “İnsan Haklarınızı Bilin” gibi konu başlıklarını içeren yayınlar yapılmıştır. Bu bölümde ele alınan konuların bazı örneklerini ele alalım.

“Emekliler Haklarınızı Bilin” yazısı emeklilerin gündelik hayat içinde sık bir biçimde karşılaştığı sorunlar karşısında onları yasal hakları konusunda bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. Maaş kuyrukları ve kesintileri gibi sorunların çözüm yolları ve önerileriyle hastalık hallerinde yapabilecekleri gibi (*Sokak*, 1989: sayı:13: 48).

“Şehirliler Haklarınızı Bilin” yazısında bir kentte hemen her gün bir biçimde yaşanabilen çarpık kentleşme ve yeşil alanların yok edilmesi gibi sorunlar karşısında yasal ve “insani” olarak yapılabilecekler dile getirilmektedir. Örneğin pencerenizin önündeki bir çınar ağacını kesmeye çalışan bir insanla karşılaşma anı için şöyle denmektedir: “Eli baltalı adamlardan korkun. Derhal önlemezseniz belediye gelinceye kadar çınarınızı kaybedersiniz. Önce rica ile durdurmaya çalışın. Başaramazsanız büyük bir yaygara çıkarıp mahalleyi başınıza toplayın... Başarırsanız helal olsun. Çünkü ağaç kesenler çoğunlukla önlemek isteyenlerden daha karalı ve bıçkın olurlar” (*Sokak*, 1989, sayı:17: 48).

Dönemin demokratik şartları altında belki de hayati öneme sahip bir konu karakollarda yaşananlardır. Dergi, “Karakolda Haklarınızı Bilin” adlı yazıda bu konuyu işlemektedir. Örneğin, karakola alınan bir kişinin, gazeteciler tarafından fotoğrafı çekilmektedir, sözkonusu şahıs, gazetecilerin bu eylemi için, Medeni Kanun’da yer alan kişilik haklarının ihlal edildiğini gerekçe göstererek gazeteciler hakkında tazminat davası açabilir. Karakolda sahip olunan hakların kırılma noktası ise hasta bir biçimde gözaltına alınmaktır. İlaç alınmasını gerektirecek bir hastalık durumuna karşı dönemin yasalarında herhangi bir düzenleme olmadığı ve savcının takdir yetkisinde olduğu bilgisi bu yazıda ele anlatılmaktadır (*Sokak*, 1990, sayı:1: 48).

“Sabıkalılar Haklarınızı Bilin” başlıklı yazıda sabıkalıların toplumsal yaşam içerisinde uğradıkları ayrımcılık kaynaklı genel sorunlar ele alınmıştır. Sabıkalı

olduğu için işsiz, evsiz kalan ve daha başka sorunlar yaşayan insanların yasal haklarını anlatan yazıda örneğin, sabıkalı olduğu için velayet sorunları ve miras hakkı sorunları yaşayan, pasaport alamayan insanların hakları anlatılmaktadır. Yaşanan tüm sorunlara rağmen, sabıkalıların sorunlarını çözebilmeleri için örgütlenmelerinin örneğin dernek kurmak ve üye olmak hakkına sahip olmadıkları vurgulanmaktadır (*Sokak*, 1989, sayı:16: 48).

Yurttaş haklarının, yurttaşlık bilinci ile koşut olduğu inancı bu bölümün önemini ayırt edici unsurdur. Dergi okurlarının yurttaşlık bilincine sahip olabilmelerine yönelik çabalar içeren bir yayın politikası yürütmüştür.

2. Sokak Dergisi'nde İşlenen Çeşitli Konulardan Örnekler

a) Politik Bir Araç Olarak Müzik

Sokak Dergi'si, düzenli olarak hemen her sayısında bir ya da iki sayfasını müziğe ayırmıştır. Müzik grupları ve sanatçılar -ki bunların kısmi azamisi yabancı ülkelerdendir- bu sayfalarda birer tüketim nesnelere olarak değil, kişisel ve politik varoluşları ile tanıtılmaktadır. Bu durumun örnekleri aşağıdadır:

Velvet Underground grubunun kurucusu olan Lou Reed'i tanıtan derginin 1989-90 yılı 16. sayısında yayınlanan yazı, Lou Reed'in 60'larda yaptığı şarkılar olan "Heroin" ve "I'm Waiting for the Man"ın çiçek çocuklarının ve uyuşturucu alt-kültürlerinin "ulusal" marşları olduğunu belirtmektedir. 1970 yılında dağılan Velvet

Underground'un ardından Lou Reed, kısa süren bir bunalımdan sonra şarkılarında yine uyuşturucu, şiddet, "aykırı ilişkiler", ölüm ve özgür aşk üzerine yeni bir plak çıkarmıştır. Aradan geçen onca zamandan sonra artık yaşlanıp "olgunlaştığı" düşünülen Lou Reed'in, 1989 yılındaki albümü *Rolling Stone* dergisi tarafından şöyle nitelenir: "Lou Reed artık burjuvazinin yüzüne tükürmek ile yetinmiyor. Yalnızca çevre, Kızıldertililer ve insan haklarıyla sınırlı kalmıyor. Tüm bunların yanı sıra Amerikan politikasının tek kabusu olan sınıf meselesi de var" (Sokak, 1989-90, sayı: 16: 38-39).

Dergi, Ogan Güner imzalı bir yazıda "Pop'un Ciddi Kadınları" başlığı altında Samantha Fox ve Madonna gibi "güzel ve cicili bicili paketlenmiş kısa vadeli modalar olarak piyasaya sürülen", "piyasa için özel olarak yaratılmış" sanatçılardan farklı olarak, kendi kimlikleri ve felsefeleri ile varolmayı başaran kadınları, "Müzikte Kadınlar Artık 2. Sınıf Değil" üst başlığı ile tanıtmıştır. Örnek olarak gösterilen kadın sanatçılar şunlardır: Gündelik yaşamın basit gibi görünen gerçeklerinin karmaşık doğasını ortaya koymaya çalışan besteleri ve kazandığı başarılar ile geleceğe yönelik bir ümit ışığı oluşturan Suzanne Vega, müziğinde değişik ülke müziklerini kullanan Tanita Tikaram, şarkılarını birey üzerine oluşturan bu iki sanatçıdan farklı olarak toplumsal eleştiri yoğunluklu şarkılarıyla Tracy Chapman ve Toni Childs. Anılan sanatçılar ortak bir biçimde "rafine bir protest ruh" içeren folk müzik yapmaktadırlar. Rock müzik kanadının temsilcileri ise, kadın erkek ilişkilerini ve bu ilişkilerin toplumsal yansımalarını, insan doğasını ana tema olarak kullanan Julia Fordham, şarkılarındaki melodi zenginliği ile Sam Brown ve farklı ses tonuyla

birlikte “neredeysi nihilist” yaklaşımlıyla Sinead O’Connor’dır (*Sokak*, 1989, sayı:9: 34–35).

Dergi, Türkiye politik müziğinin önemli bir bileşeni olan Grup Yorum ile ilgili olarak Erol Düzgün imzasıyla “Kelepçeli Müzisyenler” başlıklı bir yazı yayınlamıştır. Kısa bir Grup Yorum tarihçesi içeren yazı, grubun kasetlerinin TV ve radyo kullanmadan 100.000 dolayında satmasına rağmen ekonomik sıkıntı çektiğinden bahsetmektedir. Zira Grup Yorum birçok konsere ücret almadan çıkmakta ve kaset gelirlerini müzik aletleri almakta kullanmaktadır. Grubun önemli bir özelliği Kürtçe türküler söylemesidir ve bunun sonucunda birçok baskı ile karşılaşmıştır. Grup elemanları bu durumu şöyle anlatırlar: “Soruşturma, gözaltı ve müzik yapmamızı engellemeler Kürtçe türküler söylememizle bütünleşti. Tavrımız baskıyla susturulan insanın sesi olmak”. Yazının devamında “bir sanatçının ülkesinde yaşanan gerçeğe sırtını çevirmesi mümkün değildi. Bizi böyle düşünüyor olmamız bir araya getirdi”, demektedirler. (*Sokak*, 1990, sayı: 1: 42).

Dergi bir başka sayısında, sayfalarını Türkiye’den genç bir metal grubuna ayırmıştır. Green Wall adını taşıyan grubun yaş ortalaması 17’dir ve İngilizce müzik yapmaktadır. İngilizce müzik yapmalarının nedeni polisin bu dili bilmemesidir. Zira Türkçe metal müzik yapan bir grubun konserinin daha ikinci parçada polis tarafından dağıtıldığını söylemektedirler. Konserlerinin bu şekilde dağıtılmasını istemeyen grup üyeleri, “Türkiye’de şarkılarının sözlerini anti-militarist, anarşist temalar üzerine kurarsanız, en iyisi yalnızca seslenmek istediğiniz kesim tarafından anlaşılacak, daha ötesi için Don Kişot’luğa gerek yok” demektedirler (*Sokak*, 1990, sayı:10: 40).

Yukarıda ele alınan örneklerden de görülebileceği üzere *Sokak Dergisi*, müziği salt bir eğlence aracı olarak kavramamakta müziğin eğlence ile birlikte politik bir araç olduğu vurgusunun altını çizmektedir. Öyle ki Cüneyt Canver adlı bir milletvekili dergiye yazdığı bir yazıda, Meclis'te konuşma yaparken fonda Pink Floyd çalınmasının siyasal yaratıcılığını körükleyeceğinden söz etmektedir (*Sokak*, 1989, sayı:17: 32–33).

Müzik, insanların boş zamanında eğlence ihtiyacını gidermenin yanında onların tahayyül güçlerini zenginleştirerek politik tasarımlarını da etkileme gücüne sahiptir. Dergi, müziğin bu etkilerinin bilincinde olarak müziği ve müzisyenleri politika ile ilgileri bağlamında ele alan yazılar yayınlamıştır.

b) Kent Kültürü

Dergide kentsel sorunlar ile birlikte bu sorunların çözümlenmesi noktasında yerel yönetimlerin uygulamaları önemli ölçüde yer almaktadır. Kentsel sorunlar olarak ele alınan konular arasında çarpık kentleşme, trafik sorunu, çevre kirliliği sayılabilir.

Kentlerin özellikle de büyük kentlerin en önemli sorunu toplu ulaşım sisteminin ve anlayışının Türkiye kentlerinde ve kentlilerindeki yetersizliğinden kaynaklanan trafik sorunudur. Dergi, 1990 yılı 8. sayısında yayınladığı “Ulaşım Terörü” başlıklı yazıda bu soruna değinmektedir. İstanbul'da toplu taşımada hizmet

veren otobüslerin yetersizliğinden ve trafiğe özel araçları ile çıkan insanların Paris ve Londra'da yaşayan insanlara göre duyarsızlığından söz eden yazıda bireysel bazı çözümler önerilmekle birlikte sorunun asıl çözümünün toplu ulaşım sisteminin yeterli düzeye çıkarılması olduğu vurgulanmaktadır. Söz konusu yazıda ayrıca 1990 yılı rakamları ile İstanbul'da trenle ulaşımında günde 500.000 kişinin taşındığı ama sinyalizasyonda ve elektrik gücünde yapılacak küçük değişiklikler ile bu sayının günde 1 milyon 430 bin kişiye çıkarılabileceği iddia edilmektedir. Son olarak da, İstanbul'da tren seferlerinin son 33 yıldır nüfusun 5 kez katlanmasına rağmen aynı tarifeler ile yürütüldüğü bilgisi verilmektedir (4-6).

Dergi yerel yönetimlerin kent düzenlemeleri hakkında duyarlı yayınlar da yapmıştır. Belediyelerin kimi kesimlere rant sağlamak amacıyla yaptığı, kentin tüm insanlara ait bir yaşama alanı olma özelliğine aykırı uygulamalar dergi tarafından sıklıkla haberleştirilmiştir. İstanbul Kilyos'ta 1980 tarihli Nazım İmar Planı'nda tarım, orman ve ağaçlandırma sahası olarak belirlenen binlerce dönüm arazi, Nazım Planı değiştirilmeksizin, belediyelerin bazı yasal ve siyasi boşluklardan yararlanması ile büyük inşaat şirketlerine konut yapımı için peşkeş çekilmiştir. *Sokak Dergisi*, bu yasadışı ve kentlilik kültürüne aykırı durumu Nadire Mater imzası ile haberleştirmiştir (*Sokak*, 1989, sayı:17: 4-6). Yine aynı sayının 6. sayfasında İstanbul Taksim'de yapılan yasadışı bir inşaat haberi yer almaktadır. Söz konusu kaçak inşaat, çevrede yaşayan bir yurttaş tarafından mahkemeye verilmiş ve inşaat, yargı tarafından durdurulmuştur. Ancak yarıda kalan inşaat çevredeki bazı binalar için çökme tehlikesi yaratmıştır. Bu durumu ilginç kılan özellik de bu noktada ortaya çıkmaktadır; *Cumhuriyet Gazetesi*, çökme tehlikesinin sorumlusu olarak dava açan

duyarlı yurttaşı göstermektedir. Eğer inşaat bir an önce tamamlanmazsa çevredeki diğer binalar çökecektir ve bunun sorumlusu kaçak inşaatı dava eden yurttaştır. *Sokak Dergisi* ise, olası tehlikenin çözümü için Mimarlar Odası Başkanı ile görüşmüştür ve inşaat alanın molozlar ile kapatılması olarak önermektedir (6).

Dergi, yukarıda ele alınan her iki haberin takipçisi olarak 1989–90 yılı 19. sayısında bu haberlerin muhatapları olan yerel yönetimlerin temsilcileri ile görüşmüştür. Kilyos'ta meydana gelen çevre katliamı ile ilgili olarak Sarıyer İlçe Belediye Başkanı, bu alanlarda oluşan betonlaşmayı doğrularken, belediyenin paraya ihtiyacı olduğunu ve buradan sağlanacak gelirler ile halka daha “iyi hizmet etme” olanaklarına sahip olacaklarını dile getirirken, aynı zamanda konunun asıl muhatabının Büyükşehir belediyesi olduğunu iddia etmektedir. Dergi temsilcileri Büyükşehir Belediye Başkanı ile görüşme imkanı bulamazlar; betonlaşma devam etmektedir. Sokak'ın tepkisi şöyle dile gelir: “Biz SOKAK'lar olarak tekrarlıyoruz: Sarıyer sırtları imar planlarının anayasasına göre tarım, orman ve ağaçlandırma alanıdır... Biz doğanın böylesine katline karşı çıkarken, gecekondularıyla ya da doğaya rağmen kum, kil, çakıl madenciliği yapanlarla da ilgileneceğiz” (6). Sarıyer Belediye Başkanının bir ehven-i şer olarak sunduğu durum, “para kazanarak halka daha iyi hizmet etmek”, benzer bir biçimde Taksim'de süren inşaat için, Beyoğlu Belediye Başkanı tarafından da dile getirilmektedir; yarıda kalan inşaatın çevre için tehlike oluşturduğundan hareketle inşaatın bir an önce bitirilmesine izin vermek (7).

Dergi tüm bu olanlara karşılık şöyle der: “Ehven-i şer ile tavır almak SOKAK’ın işi değil” (6). Zira bu yasadışı inşaatlar, belediye başkanlarınca farklı algılansa da kentte yaşayan yurttaşlar için bir “şer”dir ve *Sokak* bu durumu sayfalarında dile getirerek yurttaşları duyarlı olmaya çağırmaktadır.

c) Sıradan İnsanların Yaşamlarına Tanıklıklar

Sokak Dergisi, kamusal alandan dışlanan insanlara sayfalarında yer vermek iddiasını hayata geçirmek bağlamında, sıradan insanların yaşamlarını konu eden çeşitli yazılar yayımlamıştır. Bu yazıların önemi, egemen kamusal alanda varolma hakkı tanınmayan insanlara yönelik, okurlarında bir farkındalık bilgisi oluşturması ile anlaşılabilir olmaktadır. Genel olarak sıradan insanlar medyada adli bir vaka olarak yer alan-alabilen insanlardır. Oysaki sıradan insanların yaşam öyküleri toplumsal hayatın çeşitliliğinin ve zenginliğinin bir gösterenidir. Tüm sıradan insanlar, toplumsal yaşamın “türlü şaşkınlık halleri”nin kaynağı olarak, içlerinde olağanüstülükler barındırmaktadır.

Derginin 1989 yılı 18. sayısında Yılmaz Odabaşı imzalı, “Karacadağ’ın Kadınları, Alternatifsiz Bir Yaşam” adlı yazıda Karacadağ yöresinde yaşayan göçebe Kürt kadınlarının gündelik yaşamını ele alan, bir yazı yayımlanmıştır. Erkek egemen bir toplulukta yaşayan insanlar olarak kadınlar, göçebeliğin getirdiği zorluklarla beraber erkek egemen zihniyetin yarattığı sorunlarla da boğuşmaktadır. Kadınların gündelik hayatı şöyle geçmektedir: “Tezek yapmak, çocuk bakmak, ot taşımak,

koyun otlatmak, yün eğirmek, susmak, süt sağmak, çamaşır yıkamak, yemek pişirmek, çadır örmek, koyunları ağıla götürmek, bulaşıkları yıkamak, ekmek yapmak, varsa ağır yükleri gereken yere taşımak, peynir ve yoğurt yapmak, kuyudan su taşımak... Ve erkeğine kadınlık yapmak...” (26). Erkek çocuklarının ne kadar küfrederse o kadar erkek sayıldığı bir topluluğun kadınları, çocuk doğururken dahi çektikleri onca acıya rağmen seslerini çıkartamamakta, yaşlarını bilmemekte ve onlar için bir anlam ifade etmese de kentsel olanakların bilgisinden uzak bir yaşam sürdürmektedirler. Ancak kadınlar yine de yaşadıkları zorluklara rağmen, yazara göre, kadın olmalarından kaynaklanan özelliklerini de göstermektedirler; kişisel bakımlarına ve estetik görünümüne özen göstermektedirler –elbetteki ellerinden geldiğince- (26–28).

İstanbul’da ekmek fırınlarında çalışan 30.000 işçiye dikkat çekmek için yayımlanan bir yazıda fırın işçilerinin yaşamı yansıtılır. Günde 16 saat çalışan ve günün geri kalan kısmında “kirpiklerindeki gözyaşından hamurlaşmış undan kurtulmak” için kış aylarında soğuk su ile yıkanan ve uyuyup uyanıp yine aynı döngüye giren işçiler anlatılmaktadır. “Fırın işçilerinin bütün yaşantıları beyaz un bulutu ve ekşi hamur kokusundan ibaret: Gezintiye çıkmaz, spor yapmaz, sosyal kültürel faaliyetlerde bulunmaz, birahaneye gidip, bira içmez, kahvede oturup kağıt oynamaz, hısım akrabaya hiç gitmezler... Onlar aslanın ağzındakini elleriyle yoğuran, fırınlayan zamane kölelerimiz bizim” (Sokak, 1989, sayı:9: 16–17). Tatili olmayan işçiler olarak fırın işçileri, “hayatlarını” istemektedirler. Dergi bu insani istemi okurlarına aktarmıştır.

Sokak Dergisi, bir başka sayısında İstanbul Londra Camping TIR Cafe’de konaklayan tır şoförleri ile kısa söyleşiler yayımlamıştır. Avrupa ve Asya arasında karayolu ile yük taşımacılığında önemli bir kavşak ve buluşma noktası olan bu mekan, çeşitli milletlerden çok sayıda tır şoförünün konakladığı bir yerdir. “Heavy Metal, punk, İngiliz, Fransız gençler, bıçkın İtalyan delikanlıları, ülkeleri ve kendilerine ilişkin konularda pek konuşmayan, Macar, Romen, Bulgar; doğulu hüznleriyle İranlı, Türkiyeli TIR’cılar”. Şoförlerin birçoğu, içlerindeki bazı kadınlarla birlikte, geniş omuzlu iri yapılı insanlardır ve çoğunluğu “biradan olsa gerek” göbektir. Turistlerin sahip olduğu şaşkınlıklar onlarda yoktur, çünkü, “doyuyorsun her şeye, hepsini gördük, tattık biraz” demektir bir TIR’cı. Birçok şoför çıktıkları seferden aylar sonra evlerine dönebilmekte ve “ülkelerine, sevgililerine özlem de hep yanında onların”. Yabancı şoförler ile Türkiyeli şoförlerin ayırt edici yanı yerli şoförlerin hemen hepsinin “düşünceli” görünmeleridir. Zira onların TIR şirketleri ile sorunları vardır ve bu duruma ses çıkaramamaktadırlar. Yine de yaptıkları işi sevmektedirler.

Yazıda bazı şoförler ile yapılan kısa görüşmeler aktarılmıştır. Peter Andrew adlı, 38 yıldır TIR’cılık yapan 52 yaşında bir İngiliz şoför, Doğu Avrupa’daki olaylara sempatiyle baktığını ve politik tercihini “işçi sınıfı” dolayısıyla İngiliz İşçi Partisi olarak açıklamaktadır. Yine bir İngiliz şoför olan Peter John, ülkesinde Thatcher’cı olduğunu ve Türkiye’ye ilişkin olarak şu gözlemini anlatmıştır: “Ülkenizde ilginç bir kültür karmaşası ile karşılaşılıyor insan. Şehirleriniz, insanların, hepsinde buna rastlanıyor. Yoksulluğun içinde birden çok zengin bir görüntüyle karşılaşılabilir” (*Sokak*, 1990, sayı: 6:28–29).

Dergiye, ayrıca Konya’da yaşayan üç şoför, gittikleri ülkeler ile ilgili bazı değerlendirmeler yaparlar. Örneğin; Çekler, orta halli ve temiz insanlar, Macarlar, Doğu Avrupa’nın en iyileridir, “süper giyinip, yiyorlar, Bulgarlar, çok düzenli bir yaşamları var, en sıkı polis onlardadır (29).

3. Muhalif Kimlikler, Kamusal Sorunlar ve Yeni Politik Dil ve Pratikler

Politika edimi, siyasal düşünce tarihi içerisinde iki ayrı değerlendirme biçimine konu olmuştur. Politikayı içkin bir konumdan kuran gelenek ve politikayı hukuki düzenlemelerin aşkınlığında kuran gelenek (ki hukukun aşkın dilini kuran gelenek sadece hukuka içkin olarak onun tarafından kurulmuş değildir, Antikçağ’ın Platoncu epistemolojisi ve özellikle de bilginin konumlanışına dair ‘idea’lar teoremi bu geleneğin kökeni olarak görülmelidir). Düşünce tarihinde konumuz açısından bir hat çekecek olursak aşkın gelenek çizgisi Platon, Hobbes ve Kant’tan Habermas’a, içkin gelenek ise İbn-i Haldun’dan başlayıp Montesquieu, Machiavelli ve Spinoza’dan, Marx’a ve oradan da Negt ve Kluge’ye uzanır. Ayrıca bu düşünme biçimlerine Bahtin’in oldukça etkili bir şekilde incelediği, sonrasında ise E.P. Thompson tarafından ele alınan popüler halk kültürünün “şenlikli” direnme geleneklerinin²⁵ varlığını eklersek, *Sokak Dergisi*’nde kullanılan dilin politik-ironik yapısı daha doğru anlaşılabilir gözükmektedir. *Sokak Dergisi*’nde, bir politika yapma ediminin ve onun verili olan dilsel pratiğinin kısıtlayıcı niteliklerine karşı, kapsayıcı bir politik dil ve yeni bir politika yapma edimi olanağı ile karşı karşıyayızdır ve bu

²⁵ Popüler halk direnişleri için bkz. Thompson (2004).

olanak Negt ve Kluge tarafından “politikanın kabı” diye nitelendirilen, kamusal alanın daha geniş ve daha kapsayıcı bir biçimde kurulduğu zaman, politikanın öznelerini de genişleteceği bilgisini bize vermektedir. Bu da daha “sahici” bir politika yapma edimini ortaya çıkaracaktır. Politika artık uzmanlık bilgisinin kasvetinden sıyrılır, halkın ‘şen gülmesi’²⁶ ile yapılabılır hale gelebilir. Ağlamayan, gülmeyen ama “bilen” politika yapma edimi düşüncesinin egemenliği altında (sağda ve solda), *Sokak Dergisi*’nin politik dili ve arayışı ayakları yere basmayan bir uğraş olarak görülebilir. Nitekim buna yönelik eleştirilere dergi, cevap niteliğinde bir yazı yayımlar. Yazı sağın ve solun muhafazakar kesimlerini ironik bir biçimde hedefe yerleştirerek, kendi yayın politikası hakkında önemli ipuçları ortaya koyar. Dergi, kendisini, “yeni kültür, birey, insan hakları, farklılık ve demokrasi” çerçevesinde Kürtlere, eşcinsellere, fahişelere, çevrecilere, anti-militaristlere ve kadın sorunlarına yer vermek noktasında konumlandırır (*Sokak*, 1990, sayı: 4–5). Bu konumlandırmaları incelemek tezin kuramsal iddialarının açıklığa kavuşması açısından önemlidir.

a) Savaş Karşıtları ve Zorunlu Askerlik

Sokak Dergisi’ni ele almaya, destekledikleri bir anti-militarist kampanya örneği ile başlayabiliriz. Dergi, İzmirli bir doktor olan Tayfun Gönül’ün “Zorunlu

²⁶ Sevinçli tutkular insanı işbirliği ve yardımlaşma kurmaya sevk eder. Bahtin, *Rabelais ve Dünyası* adlı çalışmasında gülmenin korkuyu alt ettiğini söyler. Çünkü gülmenin dili dünyanın gizemini çözer ve iktidardan kaynaklanan korkuyu mağlup ettiğinde hem dünyanın gizemi hem de iktidara ilişkin hakikatin peçesini düşürür. Peçesi aralanan bu hakikatin içerikleri parçalanıp çarpıtılmadan ciddiyete dönüştürülemez. Gülme binlerce yıldır insanda yer etmiş olan korkulardan, kutsal olandan, yasaklamalardan ve iktidarın gizeminden bireyleri kurtarır. Gülmenin dili şiddet ve otoritenin kullanımına sokulamaz. Korku ise hep şiddetin gölgesinde durur ve iktidara peçelik eder. (Bahtin 2005:117)

Askerliğe Hayır” kampanyasına sayfalarında yer vererek kampanyaya katılım çağrısı yapmış (*Sokak*, 1990, sayı:1: 6), daha sonraki sayılarında kampanyayı destekleyenlere de sayfalarını açmıştır. Derginin 1990 yılı 1. sayısında başlayan kampanyaya 1990 yılı 6.sayıya dek toplam 10 sayfa yer verilmiştir. Dergi, “Devleti Mahkemeye Veriyor, Askerliğe Savaş Açan Adam” manşeti ile Tayfun Gönül’ün kampanya çağrı metnini ve onunla yapılan bir röportajı yayımlamıştır. Röportajda Tayfun Gönül’e yöneltilen sorular vicdani reddin öznelliğine ve bireyselliğine uygun olarak kişiselleştirilmiştir. “Askerliğe karşı tepkin ne zaman başladı, Bugüne kadar askere gitmekten nasıl yırttın, Pekiyi siyasi kimliğin”, gibi sorular ile Tayfun Gönül’ün nasıl bir insan olduğu ve ne düşündüğüne yönelik bir tanıtım amaçlanmıştır. Söz konusu röportajda Tayfun Gönül, vicdan özgürlüğü yasal haklarından dolayı, askere gitmeme hakkına da sahip olduğunu ve bu hakka dayanarak devleti mahkemeye vereceğini duyurmaktaydı (*Sokak*, 1990, sayı:1: 4-5). Kampanya metninde ise ordunun Türkiye’de bir “tabu” olduğunu, ancak bu “tabu”nun 12 Eylül ile birlikte sarsılmaya başladığını söylemekte ve ordunun asıl olarak “barış” dönemlerinde statükoyu korumaya ve sürdürmeye hizmet ettiğini iddia etmektedir. Ve eğer “vicdan hürriyeti” varsa, devletler de “zorunlu askerlik hizmeti” dışında ordu oluşturma yöntemleri bulmak zorundadır düşüncesiyle, İnsan Hakları Bildirgesi ve 1982 Anayasasına dayanarak devleti zorunlu askerliği öngören yasa ve yönetmelikleri değiştirmeye çağırılmaktadır. Çağrı metni şöyle bitmektedir: “Benzer düşünenleri bu insan hakları ihlaline karşı DİRENME HAKKINI kullanmaya çağırıyoruz. Kampanyada bundan sonra bir yandan militarizmin teşhiriyle birlikte, askerlikle ilgili yasa ve yönetmelikleri değiştirmeye yönelirken, diğer taraftan

mağdurlar arasındaki somut dayanışmayı yaratmaya ve geliştirmeye çalışacağız”
(*Sokak*, 1990: sayı:1: 6).

“Zorunlu Askerliğe Hayır” kampanyası, feministler, sosyalistler, öğrenciler, gençler gibi toplumun değişik kesimlerinden gelen desteklerle yaygınlaştırılmış, hatta kampanyaya 10 kadar milletvekili de destek vermiştir. *Sokak Dergisi* bu yayınları ile birlikte anti-militarist bir eylemliliği, diğer muhalefet unsurlarının da katkı ve desteklerine açarak, bir anlamda alternatif ya da muhalif kamusalılık biçimleri arasında bir işbirliği, Kluge ve Negt’ci anlamda bir ilişkisellik potansiyelini harekete geçirmeye yönelik bir yayın yapmıştır.

Türkiye’nin ilk vicdani redcisi olan²⁷ Tayfun Gönül’ün kişisel düşüncelerinden dolayı ifa etmeyi reddettiği zorunlu askerlik, derginin 1990 yılı 6. sayısında sosyalist soldan gelen eleştiriler ile daha farklı bir konumdan tartışmaya açılmıştır. Yalçın Küçük, Ertuğrul Kürkçü, İskender Savaşır gibi sosyalist solun önemli entelektüelleri, Tayfun Gönül’ün kampanya gerekçelerinin perspektif kısıtlılığı ile düzenlendiğini, oysa kampanyanın daha geniş bir perspektif ile sürdürülmesi gerekliliğini dile getiren bir yazı kaleme almışlardır. “Askerliğe Karşı Değişik Bir Bakış, Askerliğin Kendisine Karşı Olmak!” başlığı ile yayımlanan yazıda: Anti-militarist bir hareketin “profesyonel bir ordu” talebi ile yetinmemesi gerektiği, programına “emeğin” orduda sendikalaşmasını ve ordunun ne türden olursa olsun daima “sivil” ve ya “siyasi” denetim altında tutulmasını taleplerini de koyması gerekliliğine dikkat çekmektedirler. “Herkesi askerlik yapmakla yükümlü

²⁷ Tarihçesi için bkz. Savaskarsitlari.org

kılan zorunluluğa karşı çıkmakla yetinmeyip, bugün askerliğin kendisini zorunlu kılan koşulları ortadan kaldırmaya yönelmeliyiz. Adil bir özgürlük talebi bunu gerektirir” (8).

Sokak Dergisi, yine aynı sayıda bir başka vicdani redciye (Vedat Zencir²⁸, ki o da Türkiye tarihinin ikinci vicdani redcisi olmaktadır) sayfalarını açmıştır (9) ve kampanyaya Yeşiller Partisi’nin desteğinin gönüllü bir destek olmadığını dile getiren Tayfun Gönül imzalı bir yazı yayımlanmıştır (9). Dergi kampanyaya yönelik olarak, dergi yönetiminin katılmadığını açıkça deklare ederek kişisel bir eleştiri yazısı da yayımlamıştır. İ. Eren, kaleme aldığı yazıda dergi yönetimini ve Tayfun Gönül’ü geçmişteki anti-militarist kampanyaları desteklememekle itham etmekte ve Tayfun Gönül’ün haksız yere anti-militarist hareketin ön saflarına konumlandırılmasına karşın, kendisinin geçmişteki emeğinin göz ardı edildiğinden yakınmaktadır (*Sokak*, 1990, sayı: 6: 12)

Sokak Dergisi kampanya sürecinde kampanya konusunda desteklere ve eleştirilere sayfalarını açarak, dergiyi muhalif bir kamusal tartışma alanı olarak kullanıma açmıştır. Muhalifler arası bir iletişim ortamının konumuz açısından önemi, deneyimin aktarımında ve paylaşımında ortaya çıkmaktadır. Muhalif kamuların deneyimleri, egemen kamusallık biçimleri altında Negt ve Kluge’nin de belirttiği gibi parçalanmıştır. Deneyimin parçalılığı, deneyimin aktarımını ve anlaşılabilirliğini etkilemekte ve güçlü bir muhalif kamunun ortaya çıkmasını engellemektedir. Ortaya

²⁸ Vedat Zencir’in adı derginin önceki sayısında kampanya destekçisi olarak geçmekte idi (*Sokak*, 1990, sayı: 6: 9), görülüyor ki Vedat Zencir kampanyanın destekçisi olmakla yetinmeyerek kampanyanın aktif bir katılımcısı olmuştur. Bu kararında kampanyanın bir ölçüde de olsa başarısının etkili olduğu düşünülmektedir.

çıkan bu iletişimsel sorunlar, öncelikle benzer deneyimlerin paylaşımına açılması yolu ile aşılabilir görünmektedir. Zira benzer baskı deneyimleri benzer bir iletişim dili ortaya çıkarabilecek ve bu temel üzerine inşa edilebilecek olan iletişim dili egemen kamusalılıkların “dil bariyerlerini”²⁹ kolayca aşabilecektir. Toplumsal muhalefetlerin tarihi bu tür edimler ile yazılmıştır. Sözkonusu kampanyada anti-militarist hareket ile farklı birçok muhalif toplumsal hareket “zorunlu askerliğe” karşı ortak bir duruş ortaya koymaya çalışmıştır. Ancak iletişimsel kısıtlılıklarının getirdiği deneyim aktarımları, belirli bir ölçüde aşılabilsede de kırılmamıştır. Bununla birlikte muhalif kamuları bir ölçüde birbirleri ile iletişime sokarak gelecek için bazı kazanımlar sağlamıştır.

Sokak Dergisi ayrıca “Doğu’daki Savaşa Son” adlı bir başka kampanyayı desteklemiştir. Dergi, bir grup Kürt ve Türk aydınının yazdığı çağrı metnini yayımlamış ve daha sonra kampanyaya gelecek destekleri de yayımlayacağı taahhüdünde bulunmuştur (*Sokak*,1990, sayı: 4: 6). Bu türden toplumsal muhalefeti bir biçimde tavrı almaya, harekete geçmeye çağıran kampanyalarla *Sokak* muhalif bir iletişim ortamı olmaya çalışmıştır.

b) Etnik ve Dinsel Azınlıklar

Dergi, Kürt sorununa yönelik yayınlarında öncelikli olarak şiddet olaylarının meydana geldiği yerlerdeki insan hakları ihlallerine önemli bir yer vererek, Kürt

²⁹ Bu dil bariyerleri sadece egemen ve baskılanan kamular arasındaki ilişkide değil, baskılanan kamuların birbirleri ile olan ilişkisinde de işlemektedir. Örneğin; genel olarak bütünlüklü bir toplumsal değişim projesi olarak düşünülen “sosyalizmin dilinin ‘maddi’ kavramında içerilen üretim ilişkileri ve güçleri kavram çiftinin belirleyici olduğu ekonomist bir dile dönüştürülmesi (Elgür, 2006: 181).

sorununun şiddet dışı pratiklerle çözüme ulaşmasında bir toplumsal hareketlilik ortamı yaratmaya çalışmıştır. Derginin bu konudaki yayınlarına şu örnekler verilebilir, 1990 yılı, 12.sayıda; “ Esas Sorumlu: Yasakçı Resmi Politika” üst başlığı ve “Kürt Sorunu Böyle Çözülmez” manşeti ile yapılan haberde, Elazığ’da ölen 9 kişinin öldürülmesinin yankıları verilmekte ve şöyle denmektedir: “Yıllardır... telaffuz edilip tartışılması bile yasaklanan Kürt sorunu konuya tamamen devletin yüce menfaatleri açısından yaklaşanları bile dehşete düşüren boyutlara ulaştı”. Ülkenin bu şiddet sarmalından kurtuluşu için ise, tek çözüm yolu olarak demokratik işleyişin hayata geçirilmesi amacıyla halkın önündeki engellerin kaldırılması gerektiği vurgulanmaktadır (4–7).

Bir başka örnek olarak 1989 yılı, 14. sayıda “Kürt Manzaraları” başlığı ile insan hakları ihlalleri verilmiştir. *Sokak Dergisi* bu tür yayınlar ile Kürtlere ve yaşanan şiddete dikkat çekmeye çalışmıştır (4–6). Yine Kürt sorunu özelinde sosyal demokratik çevreleri ve Türkiye sosyalist solunun belirli bir biçimde Türkiye İşçi Partisi deneyiminden sonra kronik hale gelen yeni bir parti kurma/kurabilme tartışmalarında, Kürt aydınlarının söylemlerine yer vererek sosyalist solun partileşme süreçlerini etkilemeye yönelik yayınlar yapmıştır. Bu yayınlara örnek olarak, 1989 yılı, 15. sayıdaki Ahmet Zeki Okçuoğlu röportajı ve Musa Anter’in makalesi (12–3), 1989 yılı 17. sayı Malatya Milletvekili İbrahim Aksoy’un makalesi (7) ve 1990 yılı 8. sayıdaki Aydın Güven Gürkan röportajı (7) verilebilir.

Sokak Dergisi aynı zamanda dinsel azınlıklar ile ilgili yayınlar da yaparak Türkiye’nin toplumsal hayatının farklı kimliklerinin seslerini okurlarına ulaştırmaya

çalışmıştır. Bu minvalde, derginin 1990 yılı 10. sayısında Ercan Yaşa imzalı bir yazı ile Türkiye’de yaşayan “Mesih İnanlıların” sorunlarını haberleştirmiştir (10–11). Yazı, basında hep Müslüman olan Hıristiyanların haber olduğunu ancak Hıristiyan olan Müslümanların haberleştirilmediği tespiti ile Türkiye’de Hıristiyanlığı seçen Müslümanların sorunlarına değinmiştir. Kendilerini “Mesih İnanlısı” olarak adlandıran, tamamı İslami geçmişten gelen insanlarla ilgili bu haber, Türkiye’de dinsel azınlık gruplarının yaşadığı insan hakları ihlallerini ve bu insanların istemlerini ve düşüncelerini yansıtmaktadır. “Mesih İnanlıları” inançlarından dolayı devletin ve toplumun tepkileri ve baskıları ile karşılaşmakta, buna karşılık ise onlar din ve vicdan özgürlüğü ilkesinden dolayı baskıdan arınmış bir yaşam istemlerini dışa vurmaktadırlar. “Mesih İnanlılar”ın yaşadıklarına benzer bir durumu 20 yıldır Türkiye’de yaşayan İngiliz asıllı gazeteci Christopher Wilding özelinde Yehova Şahitleri de yaşamaktadır. Wilding, Yehova Şahidi olarak Türk Yehova şahitleri ile olan ilişkilerinden dolayı sınırdışı edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmış ve dergi bu duruma seyirci kalmayarak E. Esmahan Aykol imzalı bir yazı yayımlamak suretiyle Yehova şahitlerinin yaşadıkları sorunları kamuoyuna duyurma görevini üstlenmiştir (*Sokak*, 1990, sayı: 2: 25).

Derginin genel yayın yönetmeni ve sorumlu müdürü Tuğrul Eryılmaz, derginin yayın politikasını, kamusal alanda sesini duyurmasına olanak tanınmayan herkesin sesini duyurmak olarak açıklamaktadır (Eryılmaz, 2006) ve *Sokak*’ın azınlıklar konusundaki yayınları Eryılmaz’ın söylediklerini desteklemektedir. *Sokak Dergisi*, Kürtler ve diğer azınlıklar ile ilgili olarak onların yaşadıkları sorunları yansıtmaya çalışmış ve insanları bu sorunlarla yüzleşmeye davet etmiştir.

c) Cinsellik ve Eşcinseller

Sokak Dergisi'nde kadınların, erkeklerin ve daha da genel olarak Türkiye'nin cinsellik ve eşcinsellik gibi konularda toplumsal geri kalmışlığını (cehaletini ya da tutuculuğunu) gidermeye yönelik yayınlar yapılmıştır. Bu yayınların genel olarak cinsellik ve beden politikaları üzerine kuramsal tartışmalar biçiminde ol(a)maması derginin genel bir tercihi değildir; sadece Türkiye'nin değil genel olarak Ortadoğu coğrafyasındaki dinsel olmayan telaffuzların sürekli kısıtlanmışlığı göz önüne alındığında, dergi ilk olarak cinselliğin dillenmesinin bir olanağını sağlamaya çalışmıştır.

Dergi, 1990 yılı sayı 1'de "Çıplaklıktan Korkmayın, İnsan Bedeni Güzeldir" manşetiyle, çıplak modellik yapan Suna ile bir röportajı da içeren bir yazı yayınlamakla çıplaklık ile ilgili genel görüşleri tartışmaya açmıştır (20–21). 1989 yılı sayı 17'de ise hamilelikte cinselliğe ilişkin toplumsal tabuları eleştiren bir başka yazı yayımlanmıştır (24–25).

Eşcinseller ile ilgili olarak yapılan yayınların çoğunluğu yurtdışı kaynaklıdır. Bu durumu Tuğrul Eryılmaz, Türkiye'de eşcinsellik hakkında "konuşabilecek" eşcinsel bulamamalarına bağlamaktadır (Eryılmaz, 2006). Dolayısıyla eşcinsellik ile ilgili yayınların çoğunluğu, eşcinselleri toplumsal hakları konusunda bilinçlendirme ve bilgilendirme amacı ile yapılmıştır. Bunlara örnek olarak şu yayınlar verilebilir: Dergi, 1989 yılı sayı 9'da eşcinsellerin İngiltere'deki tanınma, kabul edilme

mücadelelerini anlatan bir yazı (24–25), yine 1989 yılı sayı 7’de lezbiyen ilişkilere ilişkin bir yazı (24–26) ve 1989 yılı sayı 14’te ise eşcinsel çocukları olan annelerle ilgili bir yazı yayımlayarak (25), Türkiye eşcinsellerini bu ve benzeri alanlarda haberdar etmeye çalışmıştır

d) Kadınlar ve Emek

Sokak, kadınlar ile ilgili yayınlarında özellikle duyarlılıklar göstermiştir. Dergi, kadın sorunlarını ve taleplerini birinci elden verebilmek adına feminist muhabirler ve yazarlarla çalışmıştır (Eryılmaz, 2006).

Dergi, 8 Mart Emekçi kadınlar Günü ile ilgili Füsun Özgen imzalı bir yazıda, bu gün ile ilgili etkinliklerin planlanmasında kadınların rolünü, emekçi kadınlarla görüşerek sorunsallaştırmıştır. Emekçi kadınlar, sendikalarının 8 Mart programını sorgularken kendilerine -kadınlara- danışılmamasından şikayet etmektedirler. İşyeri ile ilgili kimi sorunlarını sendikaları (erkek işçilerle birlikte) ile çözüme kavuşturabilirken, kadın olmalarından kaynaklanan sorunların çözümünde yalnız kaldıklarını dile getirmektedirler. Fatma adlı emekçi kadın, 8 Mart ile ilgili bir panel afişindeki “Ve Kadınlar, Bizim Kadınlarımız” ifadesini, afişin hazırlanmasında kendilerinin fikrinin sorulmadığını dile getirerek şöyle devam etmektedir: “Ben bu afişe karşıyım örneğin. Bir erkeğin ağzından çıkmış gibi yazılmış. Panel konuşmacılarının yarısı erkek. Kadınlar gününde de bizim yerimize onlar

konusuyor” (*Sokak*, 1990, sayı:10: 19). Kadınlar, kendileri ile ilgili bir konuda söz sahibi olmak istemekte ve buna ilişkin tasarımlarını ortaya koymaktadırlar. Egemen kamusal alandan dışlandıkları yetmiyormuş gibi baskılanan bir kamudan da dışlanmak istememekte ve bunun için de mücadele etmektedirler. Dergi bu mücadeleyi destekleyen türde birçok yayın yapmıştır. Bu yayınların tezimiz açısından önemli bir örneği aşağıda çözümlenmiştir.

Dergi, Anayasa Mahkemesi’nin fahişelere tecavüz halinde, verilecek cezada 2/3 oranında ceza indirimi öngören TCK’nın 438. maddesini Anayasaya uygun bulması üzerine başlatılan toplumsal tepkilere destek olmaya çalışmış, feministleri, kadın hakları savunucularını ve tüm demokratları “görev”e çağırmıştır. Dergi, “Bir ülkede, ırkı, cinsi, mesleği, dini, dili farklı olan herkes ya eşittir ya da o ülkede demokrasiden söz edenler dünyanın en büyük yalancılarıdır” diyerek tepkisini ortaya koymuştur (*Sokak*, 1990, sayı: 2: 3). Mahkemenin kararını protesto etmek için yapılan “Bedenimiz Bizimdir. Cinsel Tacize Hayır” kampanyası çerçevesinde 18 Şubat 1990 tarihli yürüyüş ve miting ile ilgili olarak, dergi, mitinge katılan kadınların görüşlerine geniş yer veren bir yazı yayımlamıştır.

Dergi yine aynı madde etrafında dönen tartışmalar ekseninde, bu defa sözkonusu kanun maddesinin gerçek muhatapları olan fahişelerle yapılmış iki röportaj yayınlar. Röportajların sunuş metninde şöyle denmektedir: “‘Namuslu, aydın, radikal solcu,’ çevrelerin kendi adlarına konuşmasından sonra, mahkeme kararının mağdurları ilk kez kendi adlarına konuşuyorlar. Yanlışıyla, doğrusuyla, ama kendileri olarak” (*Sokak*, 1990, sayı:3: 16). Katılımcıların görüşlerine verilen

yerin genişliği göz önüne alınırsa derginin demokratik katılımcı ve dayanışmacı özelliğinin yanı sıra, kadınları sorunları hakkında varolan iletişimsel sınırlılıkları aşma yönünde bir dil pratiği üretimine de çağırıldığı iddia edilebilir. İsim ve fotoğraf kullanılmadan (röportajların birinde isim ve fotoğraf kullanılmıştır) yapılan röportajlar fahişelerle ilgili bir soruna ilişkin olarak içeriden bir bakış, fahişelerin kendilerini konu eden bir karara karşı tepkilerini ortaya koymaktadır.

Bu röportajlar birçok bakımdan değerlendirilebilir; fahişeler gibi toplumsal ilişki biçimlerinin hemen her biçiminden dışlanma eğilimi olan bir grup insanın, bir baskılanan kamunun, toplumsal iletişim ortamına katılımı yolunda bir adım atılmaktadır. İletişimin, kaynaklandığı toplumsal ortamın maddi koşullarından biçimlendiği gerçeği bu röportajlarda tam olarak ortaya çıkmaktadır. Fahişe konuşmasının, dışarıdan bir başka kişiye konuşmanın kısıtlayıcılığı ile birlikte, bir tezahüründe, fahişeler kendi gerçekliklerini kendi dillerinde açığa vurmaktadır. Yapılan eylemlerle ilgili olarak “K3” rumuzlu kadın, yapılan eylemlerden haberdar olmalarına rağmen bu tür eylemlere katıldıklarında gazetelerde fotoğraflarının yayımlanması ile çevrelerinde yaptıkları işi bilmeyen insanların kendilerini tanıyabileceği endişesi taşıdıklarından bahsetmektedir. Fahişelik toplum tarafından saklanması, gizlenmesi gereken bir şey olarak tasarlandığından, onlar için kendileri tarafından da saklanması gereken bir şeydir. Tanınma korkusu karşısında söyleyebildiği ise, “Hadi, sen ol da, sokağa çık, hakkımı savun”dur (*Sokak*, 1990, sayı: 3: 17).

Diğer bir röportajda ise Emel adlı bir başka fahişe, kendi yaşamını örnek göstererek, “ıffetli kadın “ile fahişe arasındaki çizginin inceliğinden bahsetmektedir. Emel, kendisinin bir günde ev kadınlığından fahişeliğe geçtiğini ve bunun “bir saat, belki de bir an meselesi” olduğunu söyleyerek; “Birdenbire nasıl bu kadar kötü bir insan olunabilir?”, diye sormaktadır.

Genelde fahişeler, yaptıkları “iş”in yasal, meşru bir iş biçiminde tanımlanmasına rağmen, toplumsal olarak, bir iş, bir meslek şeklinde kabul edil(e)memesinin ortaya çıkardığı sıkıntılardan dert yanmaktadırlar (*Sokak*, 1990, sayı: 3: 16–17). Fahişeler, vergi ödemekte ve resmi bir iş için gereken her türlü prosedürü yerine getirmektedirler ama... Fahişelerin her türlü sorunu bu “ama”dan kaynaklanmakta, Anayasa Mahkemesi’nin verdiği karar ve o kanunu çıkaranların temel dayanağı da hep bu “ama” olarak ortaya konmaktadır.³⁰ Toplumsalın bir kesimini, bir kamuyu dışarıda bırakan “ama”, tarih boyunca varolagelen bir olgu olarak tam karşımızdadır ve *Sokak Dergisi* bu kamuya söz etme hakkı tanıyarak bu kamuyu toplumsal iletişim ortamında dolaşıma sokmaktadır. Bu dolaşım toplumsal iletişimin her bir katılımcısına, her bir insana bir toplumsal zenginlik ve iletişimsel bir farkındalık yaratmaktadır, elbette ki derginin ulaşabildiği okur kitlesinin ve bu kitlenin erim sınırları içerisinde.

³⁰ ‘Ama’larla konuşmak sadece iletişimin değil bütün bir toplumsal-politik tarihin kırılma noktasıdır, ‘ama’ ideal iktidarın, mutlak hükümlürlüğün taptığı bir bağlaçtır. ‘Ama’sız konuşamamak, bu dünyanın bilgisel ve hak üzerine değil, politik olarak kurulduğunun bir göstergesidir ve kamusalığın dışlanmış biçimlerinin ilk muhalefet noktası ‘ama’ları kaldırmak üzerine kuruludur, ki bu baskılanmış kamuların icat ettiği bir varolma çabası da değildir, Fransız Devrimi’nin ‘yurttaşlık’ kavramından, Kant’ın ilk Birleşmiş Milletler hayaline kadar bütün politik öneriler ilk olarak bu ‘ama’nın kaldırılmasını hedeflerler. ‘Ama’ faşizmin ilk sesidir.

Sokak Dergisi, toplumsalın, toplumsal iletişimin baskı altında tutulan, yoksanmaya çalışılan ama bir toplumsal gerçeklik olarak dünüümüzde ve bugünümüzde varolan ve gelecekte de varolacak/varolabilecek toplumsal olarak dışlanmışları, baskılanan, ama yine de kendilerine özgü deneyimlerinden kaynaklanan direniş pratikleri ile yaşamakta olan kamuları bir kitle iletişim aracında konuşturuyordu. Bu eylemliliği –eylemlilik, çünkü bu tür bir eylem toplumsal sürece bir müdahaleyi ve/veya müdahale istemini ortaya koyar-, derginin, Negt ve Kluge'nin ortaya koyduğu kısmi ve yarışan kamusal alanların bir kamusal alanı olarak nitelenebilirliğini ortaya koyar.

Özel anlamda fahişelerin, genelde ise kadın sorunlarına yönelik bu yayınlar “mahremiyetin tiranlığı”nın yıkılmasına yönelik çabalar olarak değerlendirilebilir. “Hanenin karanlığı”nda kalan kadınlar artık kamusal alanın aydınlığına geçmekte ve sorunlarını politize ederek çözüm yolları aramaktadırlar. Kendisini “bir biçimde” kamusal olarak ifade edemeyen kamulara, *Sokak Dergisi*, söz hakkı vererek mahremiyetin tiranlığını yıkmaya çalışmaktadır. Ancak dergi bir yandan da 12 Eylül cuntasının getirdiği yazılı ve “yazılı olmayan” düzenlemeler altında “kamusal alanın tiranlığı” ile de boğuşmak zorunda kalmıştır³¹ Zira 12 Eylül ile birlikte ve ANAP iktidarı dönemlerinde her türlü muhalefet biçimi baskı altına alınırken, özellikle de kamusal sorunların dillendirilmesi yasaklanmıştır. Bu baskı ve yasak ortamında, dergi yaptığı yayınlar ile geleneksel olarak özel alanda konumlandırılan kamuları (kadınlar gibi) kamusal alanda konuşmaya ve eylemeye çağırarak, bir ölçüde de olsa bunu başarmıştır.

³¹ *Sokak Dergisi*'nin birçok sayısı mahkemeler tarafından yasaklanmış, toplatılmış, dergi yöneticileri ve yazarları mahkemelerde yargılanmıştır.

e) Çevreciler ve Çevre Sorunları

Çevreci (Yeşil) hareketlerde 1980'lerde görülen canlanma *Sokak Dergisi*'nde de karşılığını bulmuştur. Dergi çevre ile ilgili sorunlara duyarlı bir yayın politikası izleyerek sayfalarını bu konuya açmıştır. *Sokak Dergisi*, çevrecilerin yaptığı eylemlerden, kamu ve özel sektörün yol açtığı çevre tahribatlarına, çevrecilerin kendi aralarındaki ve diğer muhalif unsurlar arasındaki ilişkilere değin geniş bir yelpazede yayınlar yapmıştır.

Dergi çevre sorunlarına dikkat çekebilmek için çevre kirliliğini konu eden bir çok yazı yayımlamıştır. Büyüka'da çöplüğün düzensiz bir biçimde oluşturulması sonucu meydana gelen kirlilik (*Sokak*, 1989, sayı: 5: 26–27), İstanbul, Kilyos'ta artan yapılaşma (*Sokak*, 1989, sayı:18: 11 ve sayı: 17: 4–5) gibi özel haberler ile okurların dikkati çevre sorunlarına çekilmeye çalışılmıştır.

Dergide çevrecilerin eylemleri haberleştirilirken dikkat çeken önemli bir unsur sıradan halkın görüşlerine önem verilmesidir. Aliğa termik santrali ile ilgili bir haberde, yöre halkının çevrecilerin eylemlerinin gecikmişliğine yaptıkları vurguya değinilmektedir: “10 senedir neredeydiniz? Ne zaman ki sayfiyeciler geldi herkes ayağa kalktı. Bizim canımız can değil mi?, “ veya “Ankara'daki kodamanlar bizi dinlemez. Sayfiyeci değiliz ki?” (6–7)

Yine Aliğa santrali ile ilgili olarak “Türkiye'nin en küçümen korsan yürüyüşünü” gerçekleştiren 15 ilkokul öğrencisi ile yapılan iki sayfaya yakın röportaj

derginin çevreci hareketin bileşenlerini tabandan kucaklama çabasını ortaya koymaktadır (*Sokak*, 1989, sayı: 16: 8–9).

Dergide, Amasra/Tarlaağzı termik santral projesini protesto etmek için 25 Mart 1990 yılında Amasra’da gerçekleştirilecek olan mitinge Füsun Özlem imzalı bir yazı ile çağrı yapılmıştır. Bu çağrının yanı sıra Amasralıların termik santral hakkındaki düşüncelerine yer verilmiş ve ile santralin gereksizliğini gösteren grafikler de kullanılmıştır (*Sokak*, 1990, sayı: 11: 14–15).

Dergide, Konya’da NATO kapsamında gerçekleştirilmesi planlanan, alçaktan uçuş eğitimlerine ilişkin olarak, yöre ve Türkiye insanlarına yönelik bir eyleme geçme çağrısı metni yayımlanmış, alçaktan uçuşların çevre ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri anlatılmış ve yapılması tasarlanan protesto eylemleri duyurulmuştur (*Sokak*, 1989, sayı: 8: 16–17).

Aliağa termik santralini protesto etkinlikleri sonucunda Yeşil hareket içinde bir dalgalanma başlamış ve örgütlenme tartışmaları yeniden canlanmıştır. *Sokak Dergisi*, bu tartışmaları “Aliağa Yeşil’e Kan Verdi” başlığı altında vererek, tartışmanın muhataplarından olan Yeşiller Partisi yetkililerinin ve Radikal Yeşiller’in görüşlerine yer vererek, örgütlenme çalışmalarına bir anlamda zemin sunmuştur (*Sokak*, 1989, sayı: 15: 8–9). Yine aynı minvalde bir başka yazıda “yeşilin ne olduğu” konusundaki tartışmalar için “biz dergi olarak bu tartışmaya... sayfalarımızı açmaya hazırız”, denilmektedir (*Sokak*, 1990, sayı: 11: 25).

Dergi, çevreci hareket ile ilgili yayınlarında çevrecilere yönelik bu türden katkılar yapmaya çalışmakla birlikte, çevrecilerin varolan dağılımında bu katkılar kaybolup gitmektedir.

Çevre ile ilgili sorunların deneyimi toplumun en alt kesimlerinden en üst kesimlerine kadar benzer bir biçimde deneyimlenebilmektedir. Dolayısıyla çevreci hareket, bu geniş toplumsal temeller üzerine kendini kurabilirse oldukça başarılı bir konum elde edebilir. Burada ortak deneyimlerin göz önüne çıkardığı iletişimsel kolaylığın, politik kazanımların elde edilmesine yönelik bir dinamiği ortaya çıkardığı düşünülebilir. Ancak Türkiye çevreci ya da yeşil hareketi kendi içerisinde tutarlı bir bütün oluşturamadığı gibi, toplumuna da “yeşil bir alternatif” sunamamıştır.

Tanıl Bora, çevreci-yeşil hareketin durumunu şöyle niteler: “Yeşil hareketin anarşist, radikal-marjinalist, ekolojist, Müslüman, sosyalist vs. bileşenleri arasında düşünsel, siyasal anlamda sağlam bir ilişki mecrası (ve ilişki ahlakı) yok. Bu durum, derin ve tanımlı ayrılıklardan değil, tersine fikri belirsizlikten, üretimsizlikten ve galiba biraz da bu gruplardaki ‘esas yeşil biziz’ kibrinden ileri geliyor” (Bora, 1989–90: 21).

4. Genel Değerlendirme: Kamusalılıkların Ufuk Çizgisi ve *Sokak*

Sokak Dergisi, ele aldığı kimi konularla özel ve kamusal alan arasındaki sorunların kavşak noktası ya da bir başka deyişle geçişkenlik sınırını ortaya koymaktadır. Bununla söylenmek istenene, kadınlara ilişkin kimi sorunların politik

yansımaları ile birlikte ele alınması örnek verilebilir. Bu nokta da, tezin özel alana ait olanın, her zaman ve her yerde politik değil, ama politik olabilir olduğu üzerine tespitini desteklemektedir. Zira insanlar, kendilerine ama salt kendilerine ait bir alan olduğu tasarımı, düşüncesi ile varolmaktadır; aksi bir durum, tekil insandan ve dolayısıyla da toplumsal insandan bahsetmenin imkansızlığı noktasında takılıp kalmak olurdu. Toplumsal insan ve onun bir içeriği olarak tekil insan tasarımları politik olana ve özel olana ve özel olanın politik olabilirliğine giden yolu ortaya koyar. Böylelikle politikanın nesnesi olan insan/lar ve kamu/lar politikanın öznesi olmaya çağrılır. Bu çağrı onları siyasal iletişim pratiklerinin bilgisi ile birlikte egemen siyasal retoriğin kalıplarının yıkılmasına dönük içerimi de barındırmaktadır.

Sokak Dergisi, örneğin, Yeni Çeltek, maden işçileri katliamını,³² ölen işçilerin kadın yakınlarının fotoğraflarını kullanarak “Kadınlar Unutmaz” başlığı altında vermiştir. Haberin bu biçimde verilmesi ölen işçilerin acısını yaşayan işçi hareketi ile kadınlar özelinde bir arayış içinde bulunan kadın hareketi arasında bir ilişki kurmaktadır (*Sokak*, 1990, sayı: 7: 4–6). İlişkinin ilişkiselliklere dönüşümünün art alanı somut durumda mevcuttur; her iki kamu (işçi ve kadın kamuları) egemen kamusal alandan dışlanmış, baskı altında tutulmuş kamulardır. Dolayısıyla kamusal alanda benzer deneyimler edinmektedirler. Burada mümkün olan şey, bu deneyimlerin her iki kamu ya da dışlanan diğer kamular arasında bir iletişim ve etkileşim ortamı kurulması ile aktarılabilme olanağıdır. *Sokak Dergisi*, bu olanağı gerçekliğe dökme üzere önemli yayınlar yapmıştır.

³² Bu katliamda 66 maden işçisi ölmüştür. Ve benzer bir katliam haberi de bu tezin yazılmakta olduğu zamanda geliyordu. Bu kez de yine bir madende 16 işçi ölmüştü. İşçilerin çalışma koşullarının o günden bugüne değişmediği ortada.

Ancak egemen olamayan kamular arası bir kamusal alan yaratılması hemen şimdi gerçekleştirilebilir bir olanak değildir. Örneğin, Türkiye’de egemen kamusal alan burjuva ve bürokratik sınıflar egemenliğinde biçimlenirken, bu kamusal alanın alternatifi olabilecek olan işçi sınıfı kamusu sahip olduğu sınıfsal bilincinin zayıflığı dolayısıyla karşıt bir kamusal alan yaratamamaktadır. Karşıt bir kamusal alan eğer ki sınıf bilinci üzerinden yaratılmıyorsa, karşıt kamusal alanların eklemlenme pratikleri üzerinden ortaya çıkarılabilir. Bu bağlamda *Sokak Dergisi*’nin yaratmaya çalıştığı kamusal alan pratiği, karşıt kamusal alanlar üzerinden bir karşıt kamusal alan deneyimi ortaya koyma çabası olarak okunabilir.

SONUÇ

Bu çalışmada öncelikli olarak kamusal alan kavrayışlarına ilişkin olarak Hannah Arendt, Jürgen Habermas ve Oscar Negt ve Alexander Kluge'nin görüşlerini inceledik. Hannah Arendt, şiddetten arınmış bir politik alan tahayyülü ile kamusal alan çalışmasını ortaya koyarken, kendisine temel gönderge olarak Antik Yunan'ı almıştır. Agora'nın ekonomiden arındırılmış, politika alanına vurgusu ile modern zamanlardaki kamusal alan sorununu ekonominin işgaline –toplumsalın yükselişi- bağlamıştır. Arendt'in ekonomiden arındırılmış bir kamusal alan oluşturma düşüncesi, mevcut toplumsal sorunların çözüme ulaştırılması çabası için bazı yetersizlikler taşımaktadır. Kadınların ve diğer özel alan unsurlarının kamusal alandan, politikadan dışlanması istemi, aile içi şiddet, ekonominin ve teknolojinin yol açtığı toplumsal ve ekolojik sorunları anlamada ve çözümlemede politik olumsuzluklar barındırmaktadır. Varolan toplumsal yapıların kendi dinamiklerinden doğan güçlerinin rasyonel bir çözüm üretme/uygulama süreci içinde önceden belirlenmiş ideal formlara gönderme yaparak çözüme düşüncesi son kertede idealizme, elitizme ve toplum mühendisliğinin iletişim kurma biçimlerinin bugünkü şekline gönderme yapmak zorunda kalır. Yekpare bir kamusallık anlayışı, kamular arasındaki iletişim bariyerlerini kaldırmayı ortak, ideal bir form üzerinden çözümlenmeye çalışırken, *Sokak Dergisi* bu dil bariyerlerini aşmayı, birbirlerine sağır ve dilsiz olanların kavramlarını daha ideal bir formda buluşturmakla değil varolan tarihsel/dilsel yapının kendi dinamiklerinde aşmaya çalışmıştır. Yani, *Sokak Dergisi* dilin ve iletişimin yeniden bir kurulumunu değil, toplumsal varolma biçimlerinin diyalektik bir etkileşimini kurarak varolan olanakların birbirini tanıma edimi içinde

karşılaşmasını savunur. Bu noktada Arendt'in iletişimi ortaya koyuşu bir aktarma olarak ortaya çıkarken, *Sokak Dergisi* gerçek bir iletişimin, gerçek bir konuşmanın yeni dinamiklerini bize gösterir.

Aynı şekilde Habermas'ın kamusal alan tasarımına dayalı iletişim modeli de Arendt gibi bir aktarma olmayı istemese de, müzakereci demokrasi modeli dolayısıyla geliştirdiği 'konsensüse dayalı uyuşum' epistemolojisi birtakım daha genel belirleyici kavramlar eşliğinde üstten bir belirlemeye olanak sağlar. Keza Arendt gibi onun kamusal alanı da eşitsizliklerden ve farklılıklardan arınmış bir kamusal alandır. Habermas, kamusal alana ilişkin tarihsel değerlendirmesinde, burjuva kamusal alanını normatif bir ölçüt olarak ortaya koymuştur. Burjuva kamusal alanı kapsayıcılığı ve sahip olduğu iletişimsel prosedürler ile kapitalizm koşullarında demokrasi için önemli bir modeldir. Ancak, iletişimsel prosedürlerin yerine getirilip getirilemeyeceği konusu, sorunludur. Zira toplumsal eşitsizliklerden arındırılmış bir kamusal alanda, konuşmacılar kendi toplumsal konumlarını askıya almak zorundadırlar, oysa bu durum tezimizde de görüldüğü üzere pek mümkün değildir.

Arendt ve Habermas'ın meslekten filozof oldukları düşünüldüğünde aslında yukarıdaki durum hiç de şaşırtıcı değildir. Keza Antik Yunan'ın düşünsel formları arasında 'katharsis' ve 'epokhe' kavramları önemli rollere sahiptir. Bu kavramlardan ilki arınma anlamına gelirken ikincisi ise paranteze alma (askıya alma) olarak çevrilebilir. Antik Yunan düşünürlerinde 'filozof' yukardan söz söyleyendir, o sözle temellendirme yeteneğinin ifadesi olan 'logos' a sahiptir. O hakikati yukarıdan dile getirirken iletişimi değil, aktarmayı göz önünde tutar. Keza aktarılan, salt rasyonel

bir biçimde bedeninden **arınmış** ve bu dünyaya dair, onu hakikate ulaşımdan alıkoyacak empirik verilerin hepsi de **askıya alınır**. Toplumsal yapının gerçeklerini ve gücünü göz ardı eden bu ‘episteme’ yani ideal bilgi anlayışı neredeyse hiçbir değişikliğe uğramadan 20. yy’ın ideal kamusal alanına aktarılmıştır. Kamusal alanı yapılandırmanın yegane rolü yurttaşlık gibi kapsayıcı bir form altında, insanların diğer bütün toplumsal rollerinden sıyrılmalarında ve yaşamlarının gerçek dinamiklerini askıya almada görülmüştür. Bu biçim, jakoben bir hal almaya başladıkça da tam tersi biçimde bir içe kapanmayı, gizlenmeyi ve kendi dilini oluşturup, korumayı ortaya çıkarmış ve iletişimin olanağı olarak görülen konsensüs çabası tam tersi olarak birbirine dilsiz ve sağır kamuların oluşmasına neden olmuştur.

İşte bu dilsizliği aşma çabası bizim tezimizde Negt ve Kluge üzerinden gösterilmeye çalışılmış ve bunun Türkiye’deki yansılardan biri de *Sokak Dergisi*’nde bulunmuştur. Negt ve Kluge, bu bağlamda üretim temelli bir kamusal alan kavramı ortaya koyarak, deneyim ve ilişkisellik kavramlarını geliştirirler. Deneyim ve ilişkisellik kavramları, E.P. Thompson’ın gösterdiği gibi sınıf oluşum süreçlerini çözümlemede kullanılabilirlik ile birlikte, muhalif kamusal alanların mücadele pratiklerinin gelişiminde de önemli bir rol oynamaktadır. Böylelikle politikanın ontolojik zemini genişlemekte ve toplumsal hayatın daha iyiye doğru gelişimi yolunda önemli aşamaların geçilebilme olanağı ortaya koyulmaktadır. Böylece, rasyonel ve ideal ortak dil ve tasarımları yerine, bir yandan toplumsal yaşamın kendi dinamiklerinden köklenen bir kamusal alan ve aynı zamanda bu kamusal alana eşlik eden ve yine gerçeğin kendisinden köklenen bir iletişimin olanağı yaratılabilmektedir. Konuşmanın gerçekliği, onları ortaklaşa kullanılan kavramları

üreten zihinde değil, tek gerçek olan beden, doğa ve toplumsal yaşamın çeşitli formlarının birbirine karşı ve birlikte varolmasında kurulur.

Sokak Dergisi, Türkiye’de 12 Eylül’den sonrasında kamular arası ilişki kurma çabasının ilk ciddi örneklerindedir. Varolan sistemin yekpare kamusal anlayışını reddettiği gibi aynı zamanda kendini içinde konumlandığı solun dar sınıf anlayışı üzerine kurulu kamusal anlayışını da reddeder. Kamusal alanın homojenleşmesini sağlayacak yapısal, bir merkeze dayanan, idealleştirilmiş bir iletişim modeli yerine dağınık duran, birbirine uzaklaşmış ve gerçek dile dayanan bir iletişimi kurma çabasına girişir.

Derginin yayın politikası, egemen kamusal alanda sesini duyurma ve söz söyleme olanağı olmayan kamuların, özellikle de örgütsüz, dağınık kamuların sesini duyurma, varlığını ortaya koyma pratiği üzerine kuruludur (Eryılmaz, 2006).

Kamusal alan tartışmamızın başından beri görüldüğü üzere, şehrin mimari olarak biçimlendirilmesinden, dile, oradan da hukuka kadar kamusal alan tartışmalarını çepeçevre kuşatan esas zemin, politikanın zeminidir. Politikanın zemini olması dolayısıyla, biz tezimizde kamusal alan ve şehir mimarisi ve sokakların ilişkisine değindik. Bu noktada, kamusal alan ve dolayısıyla politikanın, insan yaşamının her bir biçimine içkin olduğu sonucuna vardık. Bu içkinliği *Sokak Dergisi*’nde yer verilen kamusal alanların, ideal bir biçimde değil de kendi gerçeklikleri içerisinde yansıtılması olgusunda görerek, *Sokak Dergisi*’nde kurulan politik hattın içkin bir konuma denk geldiğini düşünüyoruz. Bu içkinlik ve aşkınlık

konumu da tezimizde belirttiğimiz gibi düşünce tarihinde iki kampa denk geliyor. Bu kamplardan bir tanesi Platon'dan başlayıp Hobbes üzerinden Arendt ve Habermas'a kadar uzanırken diğeri de Antik Yunan'da Herakleitos'dan, Montesquieu'ya, Machiavelli'ye, Spinoza'ya ve oradan da Marx üzerinden Negt ve Kluge'ye uzanmaktadır. *Sokak Dergisi* daha çok bu ikinci geleneğin kuramsal zemini üzerinde görülebilir. Keza yukarıda da söylediğimiz gibi yurttaşlık formu yerine gerçek yaşam koşulları, homojen ve yekpare kamusal alan yerine kamuların çokluğu, dayatıcı bir dil yerine konuşmayı birbirinden öğrenenler *Sokak Dergisi*'nin genel nitelikleridir. Bu iki çizginin ise gerçek ayrımı politikanın içkin ve aşkın kuruluşunda görülebilir. Politikayı aşkın olarak kurgulayanlar, her zaman güçten kaynaklanan temellendirmelerle delinebilen, hatta Hitler örneğinde olduğu gibi yok edilebilen-zayıf kamusal alan tasarımlarının yaratıcısı ve sahiplenicisi olmuşlardır. Politikayı içkin bir şekilde kurgulayan gelenek ise, toplumsal yaşamın bütün gerçek dinamiklerinin, gerçek varolma koşulları ile içine girebileceği bir kamusallık ve iletişim şeklinin olanağını aramaktadır. Bu açıkça materyalist bir kuramın kurulma çabasıdır da. Bu çaba *Sokak Dergisi*'nde görmüş olduğumuz küçük örnekleri de kapsayarak bugün hala geliştirilmeyi beklemektedir.

KAYNAKÇA:

Akkaya, Y., (2001-2), “ ’80’den günümüze Türkiye’de işçi sınıfı”, **Birikim**, sayı 153-153, 90-99.

Alankuş-Kural, S., (1995), **Temsili Kamuoyu: Kamusal Alan, Kamusal İletişim, Kamular ve Kamusal Mekânlar**, Ankara.

Arendt, H., (1994), **İnsanlık Durumu**, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim.

Ataay, F., (2001), “Türkiye’de Kapitalizmin Mekansal Dönüşümü”, **Praksis**, sayı 2, 53-96.

Ataman, B., (1998), “Kamusal Alan ve ‘Alternatif Kamusal Televizyon Yayıncılığı’”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Bahtin, M., (2005), **Rabelais ve Dünyası**, Çev. Çiçek Öztekin, İstanbul: Ayrıntı.

Benhabib, Ş., (1999), **Modernizm, evrensellik, ve birey. Çağdaş Ahlâk Felsefesine Katkıları**, Çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı.

Benjamin, W., (2002), “XIX. Yüzyılın Başkenti”, **Pasajlar** içinde, Çev. Ahmet Cemal, İstanbul: YKY.

Berktaş, F., (2004), “Çoğulluk, Yeryüzünün Yasasıdır”, **Kamusal Alan** içinde, Ed. Meral Özbek, İstanbul: Hil Yayın, 551-556.

Berman, M., (2002), **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**, Çev. Ümit Altuğ – Bülent Peker, İstanbul: İletişim.

Berman, M., (2005), “Sokağı Okuyabilmek” **Marksizmle Maceram** içinde, Çev. Aylin Ülçer, İstanbul: İletişim, 183–202.

Bora, T., (1989-90), “80’lerde Yeşil Hareket, Salonlardan Sokaklara”, **Sokak**, sayı:19, 20-21.

Demir, H., (1996), “Kadın hareketi, Onların da bir öyküsü var” **Birikim**, sayı 83, 24-25.

Doğan, A. E., (2001), “Türkiye Kentlerinde Yirmi Yılın Bilançosu”, **Praksis**, sayı 2, 97-123.

Doğu Batı Dergisi (1998–9), “Kamusal Alan” Özel Sayısı, sayı:5

Düzkan, A., (1996), “Amaç kadın kurtuluşunun bağımsızlığıydı”, **Birikim**, sayı 83, 26-30.

Eley, G., (1996), “ Nations, Publics, and Political Cultures: Placing in the Nineteenth Century”, **Habermas and the Public Sphere**, Ed. Craigh Calhoun, Cambridge: MIT Pres, 289-339.

Elgür, E.V., (2006), “20. Yüzyıl Marksizminde Bir Gerilim: Bilim mi, Felsefe mi?”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Eryılmaz, T., (2001-2002), “Bir tür ‘hatırlıyorum’ yazısı” **Birikim**, Aralık 2001-Ocak 2002, S. 152-153, s. 212-214.

Eryılmaz, T., (2006), “Tuğrul Eryılmaz ile Söyleşi”, A. Kadir Çetin, Ek I.

Fraser, N., (2004), “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı”, **Kamusal Alan** içinde, Çev. Meral Özbek – Cemal Balcı, Ed. Meral Özbek, İstanbul: Hil Yayın, 103–132.

Friedman, J., (1996), “Sokaksız bir şehir” **Birikim**, sayı 86-87, 74-84.

Gürbilek, N., (1988), “1980’lerin Kültürel İklimi” **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim, 2398-2399.

Gürbilek, N., (2001), **Vitrinde Yaşamak**, İstanbul:Metis.

Habermas, J., (1991), “Kamusallığın Yapısal Dönüşümü”, **Defter Dergisi**, Çev. Tanıl Bora, sayı:16.

Habermas, J., (2003), **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Tanıl Bora – Mithat Sancar, İstanbul: İletişim.

Hansen, M., (2004), “Yirmi Yılın Ardından Negt ve Kluge’nin ‘Kamusal Alan ve Tecrübe’si: Değişken Karışımlar ve Genişlemiş Alanlar”, **Kamusal Alan** içinde, Çev. Ve Ed. Meral Özbek, İstanbul: Hil Yayın, 141–177.

Karadağ, Ş. Ve İlgün, S., (tarihsiz), “’89 Bahar Eylemleri: Böyle Olur İşçilerin Baharı”, www.sendikanetorg/tr/modules/news/article.php?storyid=23.

Karasu, B., (1987), “Ankara’nın Atkestanelerinde Sığırcık Yetiştirdi”, **Çağdaş Şehir**, yıl 2, sayı 1, 18-25.

Kejanlıoğlu, D. B., (1994-95), “Kamusal Alan, Televizyon ve Siyaset Meydanı, **Birikim**, Sayı 68-69, 39-64.

Kejanlıoğlu, D. B., (2005), **Frankfurt Okulu’nun Eleştirel Bir Uğrağı: İletişim ve Medya**, Ankara: Bilim ve Sanat.

Kongar, E., (1999), **21. Yüzyılda Türkiye, 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Yapısı**, Remzi, Kitabevi: İstanbul.

Kozanoğlu, C., (1994), **1980'lerden 90'lara Türkiye ve Starları, Cilalı İmaj Devri**, İletişim: İstanbul.

Köker, E., (1997), "Feminist Alternatif Medya Üzerine, **İLEF Yıllık**, 23-44.

Keyder, Ç., (2005), **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İstanbul: İletişim.

Liebman, S., (2004), "Alexander Kluge ile Söyleşi: Yeni Alman Sineması, Sanat, Aydınlanma ve Kamusal Alan Üzerine" **Kamusal Alan** içinde, Çev. Nefin Dinç ve Meral Özbek, Ed. Meral Özbek, İstanbul: Hil Yayın, 609–651.

Melucci, A., (2004), "Toplumsal Hareketler ve Günlük Hayatın Demokratikleşmesi", **Sivil Toplum Ve Devlet** içinde, Çev. Levent Köker, Der. John Keane, Ankara: Yedi Kıta Yayınları, 271–288.

Negt, O. Ve Kluge, A., (1991), "Kamusal Alan ve Deneyim", **Defter**, çev. Ahmet Doğukan, sayı: 16, 65–76.

Negt, O. Ve Kluge, A., (1993), **Public Sphere and Experience Toward an Analysis of the Bourgeois and Proletarian Public Sphere**, Minneapolis, London: University of Minnesota Pres.

Negt, O. Ve Kluge, A., (2004), “Kamusal Alan ve Tecrübe’ye Giriş”, **Kamusal Alan** içinde, Çev. Ve Ed. Meral Özbek, İstanbul: Hil Yayın, 133–139.

Özbek, G. (2001), “Kamusal Alan ve Medya” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Özbek, M., (ed.), (2004), **Kamusal Alan**, İstanbul: Hil Yayın.

Özbek, M.,(ed.), (2004a), “Giriş: Politik Kamusal Alan ve Kolektif Yaratıcılık”, **Kamusal Alan** içinde, İstanbul: Hil Yayın, 181-232.

Özbek, M.,(ed.), (2004b), “Kamusal Alan, Kültür ve Tecrübe”, **Kamusal Alan** içinde, İstanbul: Hil Yayın, 443-499.

Özbek, M.,(ed.), (2004c), “Kamusal Alan Kavramının Kamusallaşması”, **Kamusal Alan** içinde, İstanbul: Hil Yayın, 515-527.

Özcan, E. (2006), “Şakacıktan 60 Kutlu Olsun Tuğrul”, Bianet.org.

Polan, D., (1993), “The Public’s Fear; or, Media As Monster in Habermas, Negt, and Kluge”, **The Phantom Public Sphere** içinde, Ed. Bruce Robbins, Minneapolis, London: University of Minnesota Pres, 33-41.

Sennett, R., (1999), **Gözün Vicdanı. Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam**, Çev. Süha Serthabiboğlu – Can Kurultay, İstanbul: Ayrıntı.

Sennett, R., (2002), **Ten ve Taş, Batı Uygarlığında Beden ve Şehir**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul: İmge.

Tekeli, İ., Gülöksüz, Y., (1983), “Kentleşme, Kentlileşme ve Türkiye Deneyimi” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim, 1223-1238.

Thompson, E.P., (2004), **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu**, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: Birikim.

Zabcı, F.Ç., (1997), “Siyasal Kuramda Kamusal Alan Sorunsalı: Habermas Arendt”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

İnternet siteleri:

www.savaskarsitlari.org

www.bianet.org

www.yesiller.org

www.sendika.net

EKLER

EK 1.

Tuğrul Eryılmaz ile Söyleşi

Sokak Dergisi nasıl ortaya çıktı?

Biz yaygın medya dediğimiz yerde çalışan bir grup insandık. Seksenlerin sonuna doğru orada çalış, burada çalış, bir şekilde mutsuz olduk; mesleğimizi doğru mu icra ediyoruz?, gibi sorularımız vardı. Bizim anlayışımıza göre medya denilen şey, dergiler, gazeteler denilen şey, sesini duyuramayan kesimlerin tartışmalarına platform olabilecek bir oluşum, bir organ olmalı diye düşündük. Yani “under represented” çok ciddi gruplar vardı Türkiye’de. Biz, sayıca çok olmalarına rağmen ana akım medya tarafından dışlanan bu insanlarla ilgili, onların bakışlarını ciddiye alarak bir dergi çıkarabilir miyiz? Ama böyle bir dergi çıkarabilmek için, derginin tercihen patronsuz olması gerekiyordu. Yani kamusal alanda hiç sesini duyuramayan insanlarla ilgileniyorduk. O zaman biz en ciddi ağırlığımızı Kürtlere verdik. PKK eylemlerinin yavaş yavaş tırmanmaya başladığı, buna karşılık devletin de ciddi şiddet uyguladığı Güney Doğu’ya, Kürtlere, neyse hoş Türkleri de öldürüyorlardı ya neyse...

Bir avukat vardı Enver Nalbant, dedi ki o zaman, hiç unutmuyorum, benim (rakam yanlış olabilir) 800.000 dolarım var, sizin kafanızdaki dergiyi çıkaralım. Biz

de ona göre daha az ücretlerle çalışacaktık, yani önceden 2 milyara çalışıyordusam orada 700 milyona razı oldum. Bir yazı kurulu oluşturduk o zaman bizim gibi düşünen genç insanlarla da çalıştık.

İlk sayılarını düşünüyorum *Sokak*'ın; Kürtler vardı, işçi sınıfı ile ilgili dertlerimiz vardı. O zamanlar marjinal diye dışlanan gruplar vardı, eşcinsellerden, çevrecilerden, feministlerden bahsediyorum. 89'larda bunlar lüks gibi görünürdü, hatta solun ağır biçimde suçladığı oluşumlardı bunlar. Ağırlığımızı bunlara vererek yayın yaptık; "Ankara politikası"nı dışlayarak, yani bu parti başkanı bunu yaptı, o parti başkanı bunu yaptı gibi haberlerle ilgilenmedik. Hatta Meclis'e total bir muhalefet yaptık. *Sokak*'ın muhalefetini onlara göstermeye çalıştık. Ve epey bir süre de çıkmayı becerdik, satışlarımız hep 7.000–8.000 civarında kaldı ki bu hiç de kötü bir rakam değildi. Şimdilerde bu kadar satan dergiler kar bile ediyorlar. Fakat şu var; bilmem ne kadar sayı çıktık ama bize hiç reklam verilmedi. *Sokak Dergisi*, hiç reklam alamadan, reklam almak istedik biz, hani öyle reklam almak istemeyen dergi değildik, tam tersi reklam alıp bağımsızlığımızı iyice sağlayabilir miyiz?, dergiyi döndürebilir miyiz?, diye düşündük. Sıfır reklam alarak başladık, sıfır reklamlarla bitirdik. Son derece başarılı reklamcılarla çalıştık ama yine de kimse bize reklam vermedi. Kimisi çok uçta bir dergi olduğumuzu, kimisi sayfalarımızın çok avangarde olduğunu öne sürerek reklam vermeyi reddettiler. Çok avangarde idi sayfalarımız gerçekten, mizanpajımız farklıydı ve hoştu, ama tabii baskımız çok iyi değildi.

Reklam alamadık sonuçta ve neredeyse hepimiz bir süre sıfır paralara çalıştık, süren davalar da vardı; "Zorunlu Askerliğe Hayır" kampanyası başlatmıştık ve bu

yüzden açılan davalardan mahkumiyetlerimiz de vardı, şöyle ki hapse girmedik ama örneğin ben; uzunca bir süre sorumlu müdürlük yapamayacaktım, yazı müdürü de olamıyordum, çünkü devletin organlarına hakaret, halkı askerlikten soğutmak gibi bir sürü şeyden yargılandık ve ceza aldık.

Şunu vurgulamak isterim, bir de sol çok düşmanlık yaptı bize. Ağır bir düşmanlık gördük biz solun ideolojik dergilerinden.

Sol dergilerin bu tutumunda sizin hiç mi payınız yoktu? Mesela Sokak Dergisi'nde örgütlü işçi sınıfı haberleri pek yok, daha çok işçi sınıfının örgütlü olmayan kesimleri ile ilgili haberler var.

Doğru, ama bizim esas derdimiz tamamen örgütsüz, tamamen ortalıkta kalmış insanlarla ilgiliydi. Biz mesela “Kazlıçeşme hikayesi”nde onların yanında durduk ve işçilerle ilgili elimizden geleni yaptık. Sayfalarca yazı görülebilir bununla ilgili, ama şunu söylüyorum: Bizim derdimiz “olmayan”dı. *Sokak Dergisi*, Türkiye için o zamanlar çok erkendi diye düşünüyorum.

Bu öyle bir şeydi ki eşcinselleri koyuyorsun, arka sayfadan diyelim Alevileri ya da işçileri ya da Kürtleri koyuyorsun. “Vay biz niye aynı dergide, vay biz onlarla beraber miyiz?” Böyle kırılması gereken tabular vardı. Şimdi bu insanlar beraber yürüyorlar ama o zamanlar öyle değildi. Solun düşmanlığı dediğim buydu, şöyle suçladılar bizi: “Burjuvazinin beşinci kolu”. Burjuvazinin beşinci kolu ne demek oluyor, yani örgütlü işçi sınıfı hareketini yok sayarak, (örgütlü işçi sınıfının hali şu

anda ortada, saygılarımı sunarım hepsine birden, duruyorlar işte orada! Nasıl örgütse onlar, alsınlar DİSK'lerini başına çalsınlar) yayın yapmak. Ayrıca bu benim derdim değil! Hakikaten tüm yayınlarımıza karşılık biz burjuvazinin casusu olduk; yok efendim kamusal alanmış, yok efendim feminist kadınlarmış, yok efendim etnik grupların bilmem neymiş, ne demekmiş bunlar, kadın hakları, "bütün insanların kurtuluşu, klasik üçüncü sınıf Marksist jargonu kullanarak" saldırdılar bize. Yani sol seni almayı reddederse, solun belli kesimleri, yaşamın çok zor, zaten böyle bir sıkıntı yaşadık. Çünkü alışkın değildiler bizim gibi dergilere, ama şimdi alın dergilerini, hepsi bu numarayı çekmeye çalışıyor! Hepsi kendileri bile, kendi dergilerinde kendi gazetelerinde.. Bu bence tuhaf bir şey, bence 68'in kılıç artıklarının hepsi ölmeli! Yani bunlar ölmeden Türkiye soluna rahat yok! İnsanların tepelerinde Demokles'in kılıcı gibi duruyorlar. Ama bu kadar yenilgiden sonra tabii ki insanda hal kalmaz, onları da anlıyorum, çünkü ben de onlardan bir tanesiyim. Böyle şeyler olduktan sonra dergi güm diye gitti.

O zamanlar derginin yaşaması mümkün değildi, şimdi öyle bir şey yapsak 2000'lerde biraz daha fazla sermaye ile... Bu işler nasıl biliyor musun şimdi? İstedığın kadar bağımsız, istediğin kadar patronsuz, avangarde bir dergi olsun bir şekilde, bu çarkın içine girdiğin zaman, bu oyunun kurları vardır; eğer piyasaya girip satılacaksan, senin profesyonel satış bölümün, elemanların olacak, sıkı reklamcılarının olacak bu işten anlayacak, dağıtımın kontrol edilecek. Ama biz bir yandan da hoş bir şekilde bunları kendimiz kontrol ederiz diyerek, yola çıktık ve dersimizi de aldık. Vahim olan da budur zaten. Biz kapitalizmin Türkiye'deki işleyişini yaşayarak gördük, sandık ki iki milyar değil de yedi yüz milyon alırsak olur, ama olmadı.

Bunun için de bir bütünlük yaratmamız gerekiyordu; satışıyla, dağıtımıyla, reklamıyla ve editoryal bilmem neleriyle... onu beceremedik.

Beceremedik, buna karşılık ta “burjuvazinin beşinci kolu” olduk, ama bunu ciddiye almadık, birtakım tırnak içinde bizden daha ortodoks Marksistler bunu yaptılar, halen yaparlar bunlara dikkat edin dergileri vardır, durup durup olmadık şeylere saldırırlar.

Derginin dili şenlikli bir dil ve sola karşı korkunç derecede alaycı

Sola karşı değil, ortodoks sola karşı. Biz kendimizi solda görüyorduk, sola karşı becerebildiğimiz kadar dikkatli olmaya çalıştık. Ama bu şu noktaya gelmedi, kol kırılır yen içinde kalır demedik. Bizden bunu beklediler. Olmaz öyle bir şey. Biz böyle bir dergi çıkarıyoruz ve burada becerebildiğimiz ki dergimiz ideolojik bir dergi değildi, ırkçı olmayan insanlardan ne gelirse gelsin, eğer ki bu insanlar da başka yerlerde seslerini duyuramıyorlarsa bunların seslerini duyurmaya çalışmak. Bizim yaptığımız buydu başka bir şey değildi.

*Ankara genelevinde çalışan kadınlarla yapılan röportajı sormak istiyorum.
Genelev kadınları kendi dilleri ile konuşuyorlardı.*

Biz o röportajdan hüküm giydik. Orda geçen bazı laflar vardı yanlış hatırlamıyorsam, “koca koca karılar...” Biz oradan hüküm giydik, Şunu fark etmiyor insanlar; sistem, üstelik de kendisine böyle olmadık yerlerden saldırıldığı zaman çok

dikkatli. Ama bizim derdimiz de buydu. Türkiye’de insanlar, sol da, verili bir alan var, adına ne denirse densin, onun içinde birileri soldan ve birileri sağdan oynuyor, bizim derdimiz o alanı bir yırtıp parçalayabilir miyiz ya da o alana karşılık bir başka alan oluşturulabilir mi Türkiye’de?

Derginiz, mahremiyetin tiranlığını yıkmaya çalışırken kamusal alanın tiranlığı ile boğuşmak zorunda kaldı.

Biz, bir yerden bir alternatif oluşturmaya çalıştık, varolan kamusal alanın sağında ya da solunda kimler konuşuyorsa bakın hayatta bunlar da oluyor, bunları yok ederek, görmezden gelerek bir şey yapamazsınız, dedik. Ama bu bizim kafamızı taşlara vurduğumuz yerdirdi. Bunu bağışlamadılar, sistem bağışlamadı; davalar, reklam alamamak, satışla ilgili sorunlarımız, hem de onlarla aynı kamusal alanı pek güzel paylaşmaya çalışan birbirlerini yiyen soldan. Şunu ısrarla vurguluyorum Türkiye’de vahim bir Ortodoks sol var. Ciddi ciddi Stalinisti adamlar, Stalinist olmanın iyiliğini kötülüğünü konuşmuyorum, ama bize göre değildi ne yapalım. Çünkü biz çok özgürdük.

Peki, sizi böylesine özgür düşünmeye götüren neydi; ya da sokakta ne vardı da Sokak Dergisi ortaya çıktı?

Ne vardı sokakta, biz öğrenci hareketinin göbeğinden geldik. Eğer bunları soruyorsan, nerede eğitildik, nerede öğrendik bunları; yaşaya yaşaya öğrendik. Biz Türkiye’de sol hareketin geliştiği dönemlerde, 12 Mart döneminde kendimizi bulduk.

Biz bütün formasyonumuzu yenerek, yenilerek, dayak yiyerek 60'ların sonu ve 70'lerde aldık. O ortamda okumak için binlerce şey çıkardı ve bir sürü farklı grup vardı. Bunların hepsine karşı eleştirel bir tutum takındık, çünkü eleştirel bakmayı öğrenmiştik. Bu çok önemli benim için..

Dergi üzerindeki bütün baskılara rağmen dergiyi çıkarmaya devam etmeye çalıştınız. Galiba biraz da eğleniyordunuz.

Elbette eğlenemiyorsanız bu işi yapmayın! Bir ticari iş yapıyorsunuz, dergi piyasaya çıkıyor ve insanlara 1 lira ver bu dergiyi al diyorsunuz. İşte orada bizim gazeteciliğimiz devreye giriyordu. Gazetecilik, bilgi verir, eğitir ama aynı zamanda eğlendirir. Bu kadar basit bir iş yaptık biz, gazeteciliğin evrensel kurallarını –klasik toplumsal sorumluluk kuramı- uygulayarak adam gibi gazetecilik yaptık. Bütün mesele de budur yani atla deve değil, bu kadar kolay.

Dergi yayına başladı ve siz egemen kamusal alanda söz hakkı olmayan kamulara söz hakkı tanıdınız. Ne olmasını bekliyordunuz?

Hiçbir şey olmasını beklemiyorduk, misyoner değildik biz. *Sokak* bir misyon dergisi değildi. Türkiye'de de, Batıda bir sürü de olduğu gibi, Doğuyu maalesef bilmiyorum, bu tür bir gazeteciliğin yapılabileceğini, yapılıp yapılamayacağını görmeye ve göstermeye çalıştık. Sadece buydu, hiçbir şey ummuyorduk, *Sokak Dergisi* 20.000 satsaydı ne olacaktı ki? Ama bir yerde gazeteci olarak kendi

mesleğimle ilgiliydi, toplumun gelişmesine, toplumun o dar kalıplarını yıkmasına, muhafazakarlığına karşı bir yerden de benim bir katkıda bulunmamdı bu kadar.

Bu aynı zamanda verili politika yapma tarzının dışında da bir politika yapmanın olanaklarını ortaya koymak değil midir?

Ben başka bir şey olabilir, yani varolan kalıpları yıkabiliriz, diye düşünüyorum. Şu andaki gazetelere bir bakmak yeterli, hepsi haber veriyor ama hepsi de asık suratlı sağda da, solda da. Biz farklı bir şey olabilir mi diye denedik ve bu oldu da uzunca bir süre. Halen de oluyor bunlar, bizim bilmediğimiz çok güzel dergiler çıkıyor, onlar hala var Türkiye’de.

Ben bana çizilen alanda oynamayı reddediyorum, ben ya bu alan içinde kendime bir yer edineceğim, sizden çok farklı olarak alanınızı zorlayacağım, olmuyor mu, ben de burada kendime bir alan yaratıyorum.

Bize Kürtçü, eşcinsel, feminist azgınlık diyecekler diye hiç korkmadık. Otomatik olarak saygı duyulan şeylerin de sorgulanabileceğini göstermek istedik. Bizim derdimiz buydu. Mesela çok isterdik anarşist bir dergi çıkarmayı. Ama o kadar kahraman değildik. Öyle bir geleneğimiz yoktu, kahretsin ki biz bildiğimiz sol gelenekten gelmiştik ve ancak bu kadar yapabildik.

Oral Çalışlar, Duygu Asena'yla yaptığı bir röportajda Sokak Dergisi, beni kadınlar ve eşcinseller konusunda eğitti demekte.

Umacı gibi görülen, hiçbir fikrinin olmadığı etnik ya da cinsel azınlık gruplarının aynen senin, benim, ötekiler, yani herkes gibi yemek yediğini, su içtiğini, işsiz kaldığını, hapse girdiğini ve politik derterli olduğunu ortaya koymaya çalıştık. O kadar ötekileştirmeyelim insanları, bu ötekileştirmeye karşı –tabii adını böyle koymuyorduk o zamanlar- tam tersi hepimiz ötekiyiz, gelin biz ötekiler birlikte bir şeyler yapabilir miyiz? *Sokak Dergisi* ötekilerin beraber bir şey yapabileceği bir dergi olabilir mi? Bu kadar yapabildik. Gazeteci olarak yanlışlar yaptık, yeterince cesur davranamadık.

Dergide yayınlanan Abdullah Öcalan röportajından bahsetmek istiyorum, o dönem çok yoğun tepkiler almışsınız ki hala çeşitli internet sitelerinde bu röportajla ilgili çeşitli haberler var.

İnternete fazla güvenmiyorum orada yazan çok şey yalan çünkü imzasız bir çok yazı yayımlanıyor ve bizimle ilgili de bazı yalanlar var elbette.

Yalçın Küçük'ün yaptığı bir röportajdır o. Bir yanlışımız o röportajdı mesela. Bu adam dinlenmeli diye düşündük biz. PKK'yla ilgili çok hayırhah yayınlarımız yoktu bizim, ama şu da bir gerçek, o zaman Abdullah Öcalan'ı kaale almadan, hele o dönem Kürtlük üzerine konuşulamazdı. İnsanlar şunu anlamadılar; hala da anlamıyorlar, çok vahim bir şeydir bu, kendisinin hoşlanmadığı, kendisinin karşı

olduğu bir insanın yazısını görmek, roportajını görmek –bizim sersem aydınlar da boye baktılar- onları sinirlendiriyor. Hep bizim sistemden, bizim olandan istiyorlar. Örneğin geçenlerde Radikal İki’de İstanbul Belediyesi’nden bir adam türbanı postmodern diye niteleyen bir yazı yazmıştı. İnanılmaz mailler aldım, işte ‘nasıl bu adamlara yer veriliyor?’, diye tepkiler aldım. Gelecek sayıda da o yazıya tepkileri yayımlayacağım. Ama anlamadığım şey oye yazıları basmayın diyebilmeleri, vahim olan bu. *Sokak* döneminde bu çok daha ciddi olarak vardı.

Ortada buyok bir sorun vardı ve Abdullah Öcalan o dönemlerde şimdiki gibi değildi, Suriye’de bir yerde oturuyor ve bazı gazeteciler gidip bu adamlarla goruşuyordular. O zaman Kürt hareketinin lideriydi, ne dersen de diyorlardı. Nasıl görmeyelim bu adamı. şimdi geriye baktıkça duşunuyorum da gormeyebilirmişiz. O zaman şart olduğunu duşunuyorduk. Yani bir Apo röportajı, çok hoş olur diyorduk, unku bu adam hiçbir yerde bir şey söyleyemiyor.

İlkesel bir karardı galiba

Evet, ilkesel bir karardı. Bazen ilkeler çok fena mahvediyor bizi, o yüzden bu disiplinli partilerden, militanlardan nefret ediyorum. Yani bu ilkeler ve disiplinler insanlara çok vahim yanlışlar ve gayri insani tavırlar aldırabiliyor.

Aynı şekilde eşcinseller de öyleydi. O zamanlar şimdiki gibi eşcinsellerin kendi yayın organları (Kaos GL, Lambda gibi) yoktu. Mesela biz eşcinsel muhabir çalıştırdık, çok ileri bir şeydi bu. Ve biz tercih ettik de aldık onu.

Eşcinseller ile ilgili haberlerin çoğu dış mahreçli

Çünkü Türkiye’de konuşacak insan yoktu, hala yok. Ama onlara bakın bunlar da oluyor dedik, yayınlarımız tamamen eşcinsellere yönelikti. Haklarınızı bilin diye bir sayfamız vardı bizim, orada herkesle ilgili yayınlarımız oldu.

Derginizin künyesine bakıldığında Doğu ve Güneydoğu muhabirlerinizin sayısının diğer bölgelere göre oldukça fazla olduğu görülüyor.

Ana akım medyada en az yer verilen şeyleri saptadık, bölgeler ve konular vardı. O bölgelerden kendimize adam bulduk, onlar bize geldiler, tıpkı eşcinsel muhabir çalıştırdığımız gibi, feminist muhabir çalıştırdığımız gibi bir de böyle bir hoşluk yapmaya çalıştık. Bizim yaptığımız şeydi, biz yeterince feminist, yeterince Kürt, yeterince Eşcinsel değildik, biz gazeteciydik ve yaptığımız, onların kendi yaşadıkları ile ilgili şeyleri kendilerinin aktarmalarını ve bizim de onları gazetecilik süzgecinden geçirerek, şurası eksik, şurası fazla gibi uyarılarla yayımlamaktı.

Feminist çevrelerle aranız nasıldı?

Onlarla aramızda ciddi bir ilişki vardı, dergide yazarlardı. Ancak onlar bize yine de kuşkuyla bakarlardı ki bu da normal bir şeydi.

Teşekkür ederim.

Kahvedan Kafe, Cihangir, İstanbul, 07.07.2006.

ÖZET

Çetin, Abdulkadir. Kamusal Alan Ve Kamusal Mekan Olarak “Sokak”.

Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

Bu tez çalışması, *Sokak Dergisi* örneğinde kamusal alan incelemesi yapmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla Hannah Arendt, Jürgen Habermas ve Oscar Negt ve Alexander Kluge'nin kamusal alan kavrayışları ile birlikte şehir planlaması, sokak ve kamusal alan üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Kamusal alan ve sokak ilişkisinin Türkiye tarihselliğindeki özgüllükleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. *Sokak Dergisi*'ni incelemek için ele alınan kamusal alan kavrayışlarından Negt ve Kluge'nin görüşlerinin daha uygun bir çerçeve sağladığı ortaya konularak, kamusal alan ve politika ilişkisinin sağlıklı bir biçimde kurulmasının insan toplumsallığının daha iyiye doğru gitmesi için yeni olanaklar taşıdığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Özel alan, kamusal alan, sokak, politika, mahremiyetin tiranlığı, kamusal alanın tiranlığı

ABSTRACT

Çetin, Abdulkadir. Public Sphere and “Sokak” as Public Place. Master Thesis, Ankara, 2006.

This study aims to the periodical take “Sokak/Street” as an instance for the discussions on the public sphere. For this reason, comprehensions of Hannah Arendt, Jürgen Habermas and Oscar Negt and Alexander Kluge along on the public sphere are evaluated with urban planning, street and the public sphere (itself). The relations between public sphere and the street, in the historicity of Turkey are tried to be specified. The views of Negt and Kluge have provided a more suitable frame for the study. It is concluded that establishing the relation between public sphere and politics in a reliable way holds new prospects for the human sociality for the better.

Keywords

Private realm, public sphere, street, politics, the tyranny of intimacy, the tyranny of publicness

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Abdulkadir Çetin
Doğum Yeri ve Tarihi : Gaziantep - 01 / 10 / 1978

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi: Ankara Üniversitesi İletişim Fak. Radyo Televizyon.
Sinema Anabilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

İletişim

E-Posta Adresi : akadircetin@gmail.com

Tarih : .../.../...